

Lunds universitet

Avd. för litteraturvetenskap, SOL-centrum

Handledare Bibi Jonsson

2024-09-29

Magdalena Saltarski

LIVR07

*”Men det kan väl inte vara opassande att vara
ung?”*

En nyhistorisk analys av hur flickor gestaltas i fem svenska
ungdomsromaner från 1940- och 1950-talet

Förord

Ett stort tack till alla professorer vid avdelningen för litteraturvetenskap, språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet, som sedan min första kurs i barnlitteratur fram till den här masteruppsatsen guidat och inspirerat mig, och ett speciellt tack till Bibi Jonsson som handlett mig genom denna uppsats. Ett särskilt tack till min mormor som alltid stöttade min dröm om att få studera litteratur. Och till sist, ett enormt tack till min mamma, som hela tiden varit min stöttepelare, som läst varenda text jag skrivit under min studietid och som alltid varit övertygad om att jag skulle lyckas.

Abstract

This thesis examines how girls are portrayed in Swedish adolescent literature from the 1940s and 1950s – *Ingen tror på Britt* (1947), *Den svarta fläcken* (1949), *Inga och livet* (1951), *Ingen lugn stund hos Oskarssons* (1953) and lastly, *Flickan från landet: berättelse för flickor* (1954). By taking a new historical approach a historical contextualisation has been done of the works by interpreting historical sources consisting of Swedish political documents, more precisely private member's bills and investigations by the government. The focus has been on how girls and their lives are portrayed in connection to their age, gender, class, and sexuality, and how this portrayal compares to the political documents. Through this, an intersectional approach has been applied to investigate how these aspects intersect and create repression. Further, I focused on what ways the girls endure repression and how they choose to resist it. But also, how the repression and control of the girls can be connected to contemporary youth problems, like juvenile delinquency, by applying Roberta Seelinger Trites' concept of power and repression in adolescent literature. The analysis has been divided into different environments to highlight an overall perspective of the girls and how their lives are portrayed. The findings from the literary works have throughout the essay been validated by the political material. The conclusion is that the different environments analyzed have given an overall perspective on how girls are repressed both due to their age as adolescents and their gender as girls, but also what class they belong to since four out of five protagonists stem from the working class. Lastly, they are repressed due to how their sexuality is being controlled, both by authorial figures and by institutional state apparatuses. The resistance to the repression has been depicted in different ways, both in more conventional ways, like how the girls are trying to create a better life for themselves through education, marriage, and their appearance, or in criminal ways, to get out all the frustration and hopelessness that their repressed subjective position places them in. The story's moral follows Trites' concept – the girls' resistance is not giving them the results they want which leads them to accept their repressed position in the social power structures in society, which depicts them as having grown.

Keywords: adolescent literature, girls, new historicism, intersectionality, power and repression, youth problems, youth politics, Sweden, 1940s, 1950s

Nyckelord: ungdomslitteratur, flickor, nyhistoricism, intersektionalitet, makt och förtryck, ungdomsproblem, ungdomspolitik, Sverige, 1940-tal, 1950-tal

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Syfte och frågeställning.....	3
1.3 Metod.....	4
1.3.1 Urval och presentation av primärmaterial och politiskt material.....	4
1.3.2 Tre definitioner av ungdomsproblem.....	6
1.3.3 Österlunds flickmatrix.....	7
1.4 Tidigare forskning.....	7
1.5 Teori.....	12
1.5.1 Nyhistoricism.....	13
1.5.2 Makt och förtryck.....	15
1.5.3 Intersektionalitet.....	16
1.6 Begreppsdefinitioner.....	18
2 Analys: Att vara flicka	21
2.1 Hemmet.....	23
2.1.1 Trångboddheten.....	23
2.1.2 Vantrivseln.....	25
2.1.3 Revolt mot klassamhället.....	34
2.2 Arbetsplats och skola.....	37
2.2.1 Utbildning.....	37
2.2.2 Arbetet.....	43
2.3 Gatorna.....	45
2.3.1 De oövervakade platserna.....	46
2.3.2 Flickornas yttre som markör och motstånd.....	50
2.3.3 Ungdomskulturens funktion som normöverskridande.....	54
2.3.4 Maskulinitet skapar frihet.....	55
2.3.5 Kriminella handlingar som motstånd.....	57
2.3.6 Flickornas sexualitet.....	60
3 Sammanfattning och avslutande diskussion	64
4 Käll- och litteraturförteckning	71
4.1 Primärlitteratur.....	71
4.2 Sekundärlitteratur.....	71

4.3 Tryckta källor.....	74
4.3.1 Statens offentliga utredningar.....	74
4.3.2 Statliga motioner.....	74

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I efterkrigstidens Sverige var det inte lätt att vara ungdom, än mindre en kvinnlig ungdom från arbetarklass. I städerna rådde en utbredd trångboddhetsproblematik med låg levnadsstandard som hade både fysisk och psykisk inverkan på ungdomen. Stora familjer tvingades dela på alldeles för små undermåliga lägenheter och att ha ensamtid, en lugn plats efter arbetet eller ett hem att bjuda in vänner till, var ovanligt. För att erhålla ett bra arbete med avanceringsmöjligheter krävdes utbildning och skolan hade vid denna tid flera så kallade sällningsmekanismer som utgick både från klass och kön. Det var kostsamt att studera vidare och i stället slussades arbetarklassungdomarna in på en specifik könsbunden arbetsmarknad som för flickor bestod av diversearbeten, såsom hushållsarbete, sömnad eller kontorsjobb. Livet för dessa arbetarklassflickor kan te sig som inrutat och utstakat. Hemma var de konstant övervakade av sina föräldrar och äldre syskon, och på arbetsplatsen kom de till en strängt hierarkisk miljö där de som ungdomar alltid befann sig i en förtryck position genom hur de vuxnas ord var lag.¹ Den sociala kontrollen var därmed omfattande och inte heller utanför hemmet och arbetsplatsen kom flickorna ifrån kontrollen och förtrycket: ”Grannar, portvakter, butiksbiträden, handlare och andra vuxna såg till att man höll sig inom ramarna.”² Trots de vuxnas kontroll i det offentliga rummet var det ändå här som flickorna, och ungdomen i sig, fick störst frihet från den konstanta övervakningen, kontrollen och förtrycket från de vuxna. Ungdomarna sågs på konditorier, gick på bio eller gick ut och dansade på danställen. Ibland sågs man bara ute på gatorna eller i parker för att ströva runt, allt för att komma ut och träffa andra i samma ålder, inte minst någon från det andra könet. Som ett gensvar mot sin förtryckta position etablerade ungdomar specifika ungdomskulturer i en strävan efter autonomi, både ideologiskt, politiskt och organisationsmässigt. Att dessa kulturer därmed kom att präglas av makt, motstånd och konflikt är inte så konstigt – ungdomarna sågs som problematiska när de testade gränser och gick utanför normen.³

Efterkrigstiden är en tid i Sverige då det fanns en uttalad oro för ungdomen, man talade om förvildning, omoral och speciellt bland flickor – lösaktighet och vanart. Ungdomen sågs helt enkelt som ett socialt problem. Redan vid slutet av 1800-talet

¹ Johan Wennhall, *Från djäkne till swingpjatt: om de moderna ungdomskulturernas historia*, Etnologiska institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala, 1994, s. 88 f.

² Wennhall, s. 93.

³ Wennhall, s. 98, 110, 115.

började denna tanke om ungdomen att gro, vilket ledde till att barn- och ungdomsvården förstatligades och att de unga nu skulle uppfostras på korrekt vis. Trots att intresset för ungdomen skulle hållas på vetenskapliga motivationsgrunder anser ungdomsforskaren Johan Wennhall i sitt verk *Från djäkne till swingpjatt: om de moderna ungdomskulturernas historia* från 1994 att det är tydligt att det moralistiska fanns kvar. Detta gällde kön, klass och ålder, det vill säga arbetarklass, kvinnor och ungdomar, perspektiv som Wennhall anser snarare intensifierades i ungdomsdebatten.⁴ Urbaniseringen och industrialiseringen påverkade under sekelskiftet familjeenheten, som gick från produktion till reproduktion. När arbetarklass ungdomarna gick ut skolan redan vid 15 års ålder fick de börja försörja sig själva. De tjänade egna pengar och kunde börja konsumera i den nöjesindustri som etablerat sig i efterkrigstidens Sverige. Eftersom ungdomarna arbetade, inte längre under en mästare och inte heller i familjehemmet, kunde de skapa frizoner ute på gatorna. Det var just dessa ungdomar, arbetarklassungdomen, som vid sekelskiftet började ses som ett socialt problem, detta av medel- och överklasspersoner som hade makten att formulera vad som skulle räknas som problematiskt på samhällsnivå. Denna ungdomsgrupp skulle nu fostras i enlighet med de kulturella normerna, som utgick från medelklassvärderingar. Historikerna Martin Ericsson och Andrés Brink Pinto framhåller i sitt verk *Den bråkiga staden: ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm* från 2019 att makt i samhället nu inte längre innebar att endast straffa och förbjuda, statsmakten grep in direkt i vissa individers liv och försökte förmå dessa att anpassa sig efter det som ansågs som önskvärt beteende. Här blev arbetarklassungdomarna, som befinner sig i en identitetsskapande fas i sitt liv, en grupp som sågs som högst formbar.⁵

Tittar man på ungdomsforskningen i Sverige ter den sig till en början omfattande, men flickperspektivet inom denna forskning är problematiskt. Kerstin Hamreby, fil. dr i socialt arbete, tar upp en intressant diskussion i sin avhandling om flickor och pojkar i den sociala barnvården från 2004 beträffande om forskningen om ungdomar är könad eller könsneutral. Hamreby anser att det rör sig om det förstnämnda genom hur forskningen rörande pojkar är betydligt större. Detta problematiseras dock genom hur det är svårt att urskilja när det rör sig om explicit forskning om pojkar eftersom pojkestudierna ofta går under benämningen ungdomsforskning, ett begrepp som insinuerar att det i realiteten egentligen bör röra sig om en forskning som fokuserar på både en manlig och kvinnlig ungdom, även fast begreppet inte

⁴ Wennhall, s. 82.

⁵ Martin Ericsson & Andrés Brink Pinto, *Den bråkiga staden: ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm*, Stockholmia förlag, 2019, s. 25 ff.

alltid gör det.⁶ Den neutrala ungdomsforskningen kan i korthet därför beskrivas som manligt kodad – flickorna hamnar i skymundan, eller saknas helt.⁷ Detta koncept är inget som är utmärkande för den svenska ungdomsforskningen. I introduktionen till *The Delinquent Girl* från 2009, som tar fasta på ett explicit ungdomsproblem, ungdomskriminalitet i USA, poängterar sociologerna och kriminologerna Margaret A. Zahn, Robert Agnew och Angela Browne att flickor framför allt saknas i forskningen beträffande ungdomskriminalitet, något som bottnar i att detta ungdomsproblem oftast framställs som en manlig angelägenhet, trots kännedomen om att många flickor begår illegala handlingar.⁸ I den här uppsatsen har jag, med denna vetskap, därför valt att fokusera på just flickornas situation och levnadsvillkor i koppling till ungdomsproblem, med en förhoppning om att visa på hur ungdomslitteratur genom en nyhistorisk analys kan bidra till både den svenska litteraturforskningen och ungdomsforskningen, och dessutom bidra till ett ungdomsforskningsfält som är i starkt behov av att låta flickorna ta lika stor plats som pojkarna.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att genom en nyhistorisk analys kontextualisera fem svenska ungdomsromaner som gavs ut under 1940- eller 1950-talet. Detta görs för att undersöka hur författarna väljer att belysa flickors samtida levnadsförhållanden med ett fokus på rådande ungdomsproblem, vilket vidare kompletteras genom inhämtning av utvalda politiska dokument från samma tidsperiod. Genom en analys av flickorna och deras levnadsvillkor kommer uppsatsen att utgå från både ett genus- och maktperspektiv med ett vidare fokus på förtryck och motstånd samt intersektionalitet.

⁶ Kerstin Hamreby, *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: Föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*, institutionen för socialt arbete, nr. 43 2004, Umeå universitet, 2004, s. 2 f.

⁷ Vid min läsning av Claes Levins verk *Uppfostringsanstalten: Om tvång i föräldrars ställe* (1998) och Lars B. Ohlssons *Bilden av den hotfulla ungdomen: om ungdomsproblem och fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser* (1997) har det varit svårt att överhuvudtaget finna direkta kopplingar till flickor. Begreppet ungdom, som bör anspela på både en manlig och kvinnlig sådan, verkar här snarare syfta på enbart pojkar. Hamreby (2004, s. 3) har gjort en liknande tolkning, där dessa kan utgöra exempel för manligt kodad ungdomsforskning.

⁸ Margaret A. Zahn, Robert Agnew & Angela Browne, "Introduction", i: *The Delinquent Girl*, Zahn, Margaret A. (red.), Temple University Press, Philadelphia, 2009, s. 2.

Mina frågeställningar är:

1 Hur gestaltas flickorna och deras samtida levnadsförhållanden i förhållande till ålder, kön, klass och sexualitet? Hur ser denna gestaltning ut i jämförelse med samtida politiska dokument?

2 Hur kan förtrycket och kontrollen av flickorna kopplas till samtida ungdomsproblem? På vilka sätt får flickorna utstå förtryck och hur väljer de att hantera förtrycket?

1.3 Metod

Denna uppsats kommer att ta sig formen av en nyhistorisk analys vilket gör att uppsatsen utgår från nyhistorismen som teori. Utgångspunkten är ett genus- och maktperspektiv, där jag dels vänder mig till Trites modell om förtryck och motstånd i ungdomslitteratur, dels anlägger ett intersektionellt perspektiv. För att analysera primärmaterialet ur sin historiska kontext kommer jag inhämta utvalda politiska dokument i form av svenska statliga utredningar och riksdagsmotioner. Detta tillvägagångssätt är valt för att dessa dokument bidrar till att belysa och förstärka de gestaltade ungdomspolitiska aspekterna i respektive verk, en ungdomspolitik som i hög grad aktualiserar synen på flickor och deras levnadsförhållanden under 1940- och 1950-talet i Sverige. Vidare kommer jag vända mig till Maria Österlunds flickmatrix för att presentera hur gestaltningen av flickorna har gjorts och hur detta kan kopplas till typiska flickstereotyper. Till sist kommer jag att i den avslutande diskussionen applicera en definitionsmodell av ungdomsproblem för att belysa hur ungdomsproblem är närvarande i primärmaterialet och hur dessa går att koppla till ålder, kön, klass och sexualitet.

1.3.1 Urval och presentation av primärmaterial och politiskt material

När det gäller primärlitteraturen har ett urval behövts göras. Valet föll på fem ungdomslitterära verk, utgivna under en 8-årsperiod mellan åren 1947 och 1954: *Ingen tror på Britt* av Maj Ulvskog (1947), *Den svarta fläcken* av Harry Kullman (1949), *Inga och livet* av Disa Netterström-Jonsson (1951), *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons* av Martha Sandwall-Bergström (1953) samt *Flickan från landet: berättelse för flickor* av Sven Wernström (1954). Kriterierna har varit att protagonisten skall vara en flicka mellan 12 och 18 år, att ungdomsproblem samt ungdomskriminalitet eller vanart ska gestaltas, antingen utövat av protagonisten själv eller av andra i hennes närhet, och att böckerna till stor del ska utspela sig i Stockholm eftersom de samtida ungdomsproblemen i stor utsträckning relateras till framför allt storstäderna. Jag har också funnit det av vikt att inte enbart välja ut ungdomslitterära verk

som gestaltar arbetarklassungdomar, vilket har varit en viss utmaning eftersom det finns en stark koppling mellan ungdomskriminalitet och/eller vanart och arbetarklassungdomen, vilket kommer att aktualiseras mer utförligt i analysdelen. Trots att fyra av dessa fem verk gavs ut under beteckningen flickbok har jag i likhet med Lydia Wistisen och senare Margaretha Ullström valt att se flickböcker som en typ av ungdomslitteratur. Att valet föll på ungdomslitteratur som undersökningsmaterial återkopplas också till Wistisen och Ullström utifrån deras argument att ungdomslitteratur är en utmärkt genre när man vill studera genus, makt och förtryck eftersom den är starkt influerad av rådande ideologier i samhället.⁹ Ungdomslitteratur är som genre därför starkt didaktisk och ideologisk, vilket Wistisen poängterar:

Vad gäller ungdomslitteraturens dubbla avsikter är det tydligt att den alltid har befunnit sig i dialog med å ena sidan ungdomars egna kulturer, å den andra med samhällets föreställningar kring vad unga ska ägna sig åt. Ungdomslitterära stadsskildringar influeras således ömsom av reell urban ungdomskultur, ömsom av tankar om hur storstadsungdom borde eller skulle kunna vara.¹⁰

Det politiska materialet består av fyra av statens offentliga utredningar utförda av statens ungdomsvårdskommitté mellan åren 1944–1951 samt en statlig utredning från 1959 med fokus på ungdomsbrottslighet. Ungdomsvårdskommittén tillkom 1939 som en följd av en stark oro för ungdomen. Syftet var att så kallade sakkunniga från olika fält skulle utreda rådande ungdomsproblem och utveckla åtgärder för att förebygga och åtgärda social missanpassning bland barn och ungdom orsakad av fysiska, psykiska eller materiella förhållanden.¹¹ Dessa utredningar ger därför en täckande bild av hur man såg på flickor, vilka förväntningar som fanns på dessa och hur deras levnadsförhållanden i samtiden såg ut, men också hur man ville kontrollera flickorna och införa åtgärder mot det som av vuxna sågs som problematiskt. Utredningarna kan vidare beskrivas som interdisciplinära genom bidrag från sakkunniga från spridda områden, och ger därför en bred syn på samtliga aspekter.¹² Utöver detta inhämtas även 18 motioner från åren 1941–1959, som även dessa ger en bild av

⁹ Lydia Wistisen, *Gångtunneln: Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*, Ellerströms förlag, Lund, 2017, s. 21f; Margaretha Ullström, *Folkhemsidéologi i svensk ungdomslitteratur: en 1900-talsstudie*, Åbo Akademis Förlag, Åbo, 2022, s. 15.

¹⁰ Wistisen, s. 21.

¹¹ SOU 1944:30, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Med utredning och förslag angående psykisk barn- och ungdomsvård*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande I, Stockholm, 1944, s. 9.

¹² Vilka dessa områden var skiljer sig åt mellan utredningarna, men det rör sig om alltifrån Skolinspektionen och fattigvården till utbildade inom filosofi, medicin och juridik, men också mer explicita riksdagsledamöter, direktörer och byråchefer.

samtidens flickor i koppling till explicita ungdomsproblem. Medan utredningar är något som genomförs över en längre tid, ger motioner en bild av sin direkta samtid. Motionerna har valts ut genom ett antal sökord, såsom flick*, ungdom*, ungdomsproblem, ungdomsbrott*, ungdomskriminalitet, vanart* och billån.¹³ Dels genom en rad kriterier, som att motionerna ska fokusera på samtida ungdomsproblem och belysa synen på flickor, alternativt ungdomar, och deras levnadsvillkor. Här bör vidare poängteras att flickor inte alltid benämns som just flickor i det politiska materialet, utan de hamnar ofta under benämningen *ungdom* tillsammans med pojkar. När begreppet ungdom använts utan i direkt eller indirekt koppling till en manlig sådan har därför tolkningen gjorts att begreppet ungdom syftar på både den kvinnliga och den manliga ungdomen.

1.3.2 Tre definitioner av ungdomsproblem

Sociologerna Lars B. Ohlsson och Hans Swärd presenterar i *Ungdom som samhällsproblem* från 1994 tre definitioner av ungdomsproblem som grundar sig i att kategorisera ungdomsproblem översiktligt för att få en tydligare bild av hur och varför vuxna tillskriver ungdomar olika sorters problem. Först kommer de *destruktivitetsfokuserade* definitionerna vilket i korthet innebär de våldsamma och destruktiva inslagen som kan finnas i ungdomens beteende, såsom bråk, missbruk, stöld, vandalism och våld. Därefter kommer de *normlöshetsfokuserade* definitionerna som utgår från oönskade beteenden i ungdomars sätt att vara och utgår från vad som bedöms som normalt och onormalt, samt önskvärt och icke önskvärt. Till sist kommer de *bristfokuserade* definitionerna som utgår från att ungdomar lider brist på viktiga resurser. Dels i form av materiella förhållanden, såsom pengar, arbete och bostäder, dels sociala förhållanden som har med inflytande, delaktighet och makt i samhället att göra. Jag vill uppmärksamma att Ohlsson och Swärd anser att denna typ av klassificeringar kan vara problematiska eftersom de olika kategorierna kan ”utgöra olika sidor av samma sak.”¹⁴ Jag vidhåller dock att denna form av definiering är högst användbar för att tydliggöra ungdomsproblem i koppling till genus och makt. Att kategorierna är samverkande och påverkar varandra ses här som en självklarhet, men med den utgångspunkten ser jag inte denna modell som problematisk utan snarare som ett högst användbart verktyg för att bilda sig en djupare förståelse av ungdomsproblem och hur de oftast inte har en enskild definition.

¹³ Asterisken används i detta fall för att sökningen ska ta med samtliga böjningar av ordet, till exempel flick* motsvarar en sökning på flicka, flickor, flickorna och så vidare.

¹⁴ Lars B. Ohlsson & Hans Swärd, *Ungdom som samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 1994, s. 17.

1.3.3 Österlunds flickmatrix

Maria Österlund presenterar i sitt verk *Förklädda flickor: Könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman* från 2005 ett analysredskap i form av en flickmatrix av de övergripande mönstren och strukturerna av de olika typer av flickor som förekommer i litteratur. Österlund understryker att flickan i skönlitteraturen alltid faller tillbaka på en underförstådd norm: ”Flickskildringar förhåller sig till en matrix, där några grundläggande flicktyper, samt normer som reglerar dessa typers beteende, framgår.”¹⁵ Matrisen gestaltar på detta vis underliggande mönster som avgör hur flickor skildras och den upprätthåller också en föreställning om vad det innebär att vara flicka. Österlund tar sin utgångspunkt i den tidigare forskningen av flickstereotyper och klargör användningen av motsatsparen anpassning och protest.¹⁶ Grundkonstellationen i matrisen utgår från att duktig flicka och dålig flicka utgör ytterkanterna och de ses som varandras motsatta grundtyper. Den duktiga flickan anpassar sig till samhället och accepterar den rådande könsmaktsordningen. Hon beskrivs ofta inneha egenskaper som går att koppla till lydnad, anpassning och prydlighet – hon lever i enlighet med samhällets krav och förväntningar. Den dåliga flickan visar i stället en ovilja till anpassning, hon förmår inte hålla sig inom de önskvärda gränserna för hur en flicka bör vara och utsätts ofta för en stigmatisering med sexuella undertoner. Hon är kroppslig, sexualiserad och sexuellt utlevande – hon gestaltas helt enkelt inneha kvinnliga begär. En flicka behöver dock inte enbart inneha en och samma roll inom flickmatrixen, utan kan pendla mellan olika roller. Vidare poängterar Österlund att könskonstruktionen bygger på binära oppositioner. Här hänvisar Österlund både till John Stephens allmänna stereotyplista och Marika Andraes lista som är direkt kopplad till flickböcker. Grundtanken i båda är att flickor eller kvinnor som vill smälta in bör hålla sig inom gränserna, för vad som är feminint i Stephens fall eller önskvärt beteende om man utgår från Andraes lista.¹⁷

1.4 Tidigare forskning

I denna uppsats är det inte möjligt att ta all tidigare forskning i beaktande, vilket har lett till att ett urval presenteras. Fokuset är på forskning som behandlar mitt primärmaterial och/eller ligger nära mina frågeställningar. Detta är verk och artiklar som jag vill lyfta fram och bygga

¹⁵ Maria Österlund, *Förklädda flickor: Könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo Akademis Förlag, Åbo, 2005, s. 63.

¹⁶ Österlund, s. 63 f.

¹⁷ Österlund, s. 66–68, 70–71, 80–81.

vidare på, med en förvisning om att jag samtidigt ger nya perspektiv på mitt primärmaterial och dessutom visar på ett nytt tillvägagångssätt i att analysera dessa verk.

Ett av de verk som jag funnit högst relevant för min analys är Lydia Wistisens *Gångtunneln: urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010* från 2017. Detta är ett verk som grundar sig i en omfattande motivstudie där Wistisen undersöker hur gestaltningar av urbana erfarenheter integrerats i svensk ungdomslitteratur utgiven mellan 1890–2010. Syftet är att genom ett intersektionellt perspektiv analysera kontinuitet och förändring i ungdomslitteraturens gestaltning av frigörelse, utveckling och mognad. Genom intersektionell rumsteori har Wistisen valt att fokusera på Stockholm som ett tredimensionellt rum, vilket innebär såväl fysiskt och estetiskt som socialt. Vidare bygger avhandlingen på grundtanken att protagonisters subjektsposition får konsekvenser för gestaltningen av relationen till rummet. Primärmaterialen består till största del av samtidskildringar vilka sätts in i en historisk kontext genom rådgivningslitteratur, debattböcker och statliga utredningar.¹⁸ Wistisen beskriver vidare hur det är en särskild typ av urbana erfarenheter hos ungdomar som hon behandlar, nämligen ”de erfarenheter som präglade olika perioders allmänna debatt och syn på storstadens tonåringar”.¹⁹ När det gäller själva rumsaspekten ligger fokuset på passager mellan barndomshem och vuxenliv, perifera rum bortom vuxenvärldens kontroll samt offentliga rum. Wistisen poängterar att ungdomslitterära stadsskildringar influeras både av reell urban ungdomskultur och av tankar om hur storstadsungdomen ska eller bör vara. Detta påvisas genom hur staden ofta i ungdomslitteratur har framstått som ett gränsland där ungdomen antingen kan göra bra val eller hamna i fördärvet.²⁰ I avhandlingen är det särskilt två avsnitt som är av relevans. Detta är avsnitt där Wistisen analyserar den kvinnliga konsumenten ur dess kvinnliga kodade rum, såsom förvärvsarbete och varuhuset, och den manliga rebellen, där fokuset är på ett bil- och motorcykelmotiv i relation till det offentliga rummet. Förutom en mer omfattande analys av *Den svarta fläcken* omnämner Wistisen samtliga titlar från mitt primärmaterial.²¹

Ett annat verk är Birgitta Theanders flickboksforskning, *Älskad och förnekad: flickboken i Sverige 1945–65* från 2006. Theander både analyserar och beskriver flickboken som genre mellan åren 1945–1965 genom att gå igenom samtliga 1022 flickböcker, även översatta, som publicerades i Sverige under samma period. Genom textanalyser relaterar

¹⁸ Wistisen, s. 18 f.

¹⁹ Wistisen, s. 20.

²⁰ Wistisen, s. 20.

²¹ Wistisen, s. 88–115, 117–155.

Theander verkens historiska kontext till dagens diskussioner om flickors kultur och identitet. Detta gör också att Theander har kunnat presentera statistik av flickbokens egenskaper, statistik som slår hål på flera schablonbilder av genren, samtidigt som egenskaper som tidigare hamnat i skymundan lyfts fram.²² I den omfattande avhandlingen finns där framför allt tre delar som är av relevans för mig. I den första analyserar Theander de allvarliga problem som flickboken gestaltar, något som går emot föreställningen om att flickboken skildrar en idyll. Här behandlar Theander samtliga titlar ur mitt primärmaterial under avsnitten om ungdomskriminalitet och död.²³ Theander presenterar även hur kärlek och sexualitet tar sin form i böckerna och i kapitlet där äventyrstematik i flickboken analyseras återfinns ett kort avsnitt om hur brottslingen gestaltas i flickböcker.²⁴

Jag vill också uppmärksamma Ramona Caponegros artikel "Where the "Bad" Girls Are (Contained): Representations of the 1950s Female Juvenile Delinquent in Children's Literature and Ladies' Home Journal" från 2009. Caponegro problematiserar här hur ungdomsbrottslighet oftast presenterats som ett specifikt manligt problem och hur flickor som begår lagöverträdelser ofta blir helt bortglömda. I sin artikel analyserar Caponegro tre amerikanska ungdomsromaner från 1950-talet, två samtidskildringar och ett historiskt verk. För att ge en tydligare bild av hur samtiden såg på ungdomsbrottslighet och framför allt flickor som begår lagöverträdelser, vänder Caponegro sig till den amerikanska tidskriften *Ladies' Home Journal*.²⁵ Vad som Caponegro anser är utmärkande för just flickor som begick brott på 1950-talet är att brotten oftast är begränsade till den privata sfären. Vidare beskrivs de unga kvinnliga brottslingarna som komplexa och ambivalenta, genom hur deras handlingar ofta uppfattas utgå från hemmet, familjen och speciellt flickornas relation till sina pappor. Även när flickornas handlingar sker utanför hemmet uppfattas deras makt och handlingsmöjlighet, deras *female agency*, som begränsad. Caponegro understryker att genom att gestalta flickors brottsliga handlingar till den privata sfären, förminskas de unga kvinnliga brottslingarna genom hur de framställs som mindre mäktiga i jämförelse med de unga männen. Vidare blir Caponegros syfte därför att undersöka de

²² Birgitta Theander, *Älskad och förnekad: flickboken i Sverige 1945–65*, Makadam, Göteborg, 2006, s. 14, 34.

²³ Theander, s. 37, 72–73, 80, 83–84.

²⁴ Theander, s. 107, 123, 158.

²⁵ Ramona Caponegro, "Where the "Bad" Girls Are (Contained): Representations of the 1950s Female Juvenile Delinquent in Children's Literature and Ladies' Home Journal", i: *Children's Literature Association Quarterly*, vol. 34, nr. 4, vinter 2009, Johns Hopkins University Press, 2009, s. 312 ff.

kvinnliga protagonisternas handlingsmöjligheter, men också hur författarna framställer ungdomsbrottslighet och vilka lösningar de gestaltar genom sina protagonister.

Slutsatsen är att antingen skyller man på ungdomarna, eller så ses ungdomsbrottslighet bottna i materiella och psykologiska förutsättningar. Vidare kommer Caponegro fram till att flickornas handlingsmöjligheter och makt är större ju mer maskulina drag de anammar.²⁶

En nyare avhandling som jag funnit relevant att titta närmare på är Margaretha Ullströms *Folkhemsideologi i svensk ungdomslitteratur: en 1900-talsstudie* från 2022. Ullström undersöker i sin avhandling hur 70 svenska ungdomsverk, utgivna mellan 1901 och 1999, gestaltar och är influerade av 1900-talets folkhemsideologi. Utgångspunkten är att visa hur ungdomslitteratur som diskursiv praktik är en del av en social och politisk kontext, vilket görs genom ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt som visar på att ungdomslitteratur under hela 1900-talet på ett eller annat sätt förhåller sig till folkhemsdiskursen. Att ungdomslitteraturen därmed är både starkt didaktisk och ideologisk är tydligt. Vidare genomförs en omfattande historisk kontextualisering för att analysera hur ideologi, makt och förtryck gestaltas i relation till folkhemsideologin. Genom detta anlägger Ullström ett brett makt-perspektiv och introducerar hur ungdomslitteraturen gestaltar bilder av makt i relation till ålder, klass, kön och etnicitet. Utgångspunkten tas vidare i en analys av hur makt och förtryck konstrueras i ungdomslitteratur genom ett samspel mellan individuella, institutionella och strukturella nivåer.²⁷ Det avsnitt som är av mest relevans är det som behandlar åren 1946 till 1975. Här berör Ullström flera av de ämnen som jag själv kommer närma mig, såsom arbetarklassungdom, ungdomskriminaliteten, hemmet, mäns och kvinnors olika livsvillkor samt utbildning. Vidare tar Ullström upp både *Den svarta fläcken*, *Inga och livet* och *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons*, samt berör utvalda titlar från Sven Wernströms författarskap.²⁸

Jag vänder mig också till det äldre verket *Brottslingen: villebråd eller medmänniska?* av Anne-Marie Alfvén-Eriksson från 1986. I avhandlingen analyserar Alfvén-Eriksson bilden av hur brottslingen gestaltats i både deckare och i samhällsskildringar. Materialet består av så kallad svenskutgiven kvalitetslitteratur för barn och ungdom och syftet med arbetet har varit att genom textanalyser försöka tolka de brottslingsbilder som gestaltas och jämföra dessa med den allmänna synen på förbrytaren i sin samtid. Alfvén-Eriksson har genom detta presenterat förändringar i synen på brottslingen, men också visat på hur böckernas skildringar är

²⁶ Caponegro, s. 319 ff.

²⁷ Ullström, s. 14–20, 29, 34.

²⁸ Ullström, s. 176–255.

förankrade i den rådande tidsmiljön. Speciellt fokus läggs på den gamla schablonbilden av den helt onde skurken och huruvida denne finns kvar.²⁹ Det är brottslingen i samhällsskildringarna från 1945–1960 som jag funnit relevant att knyta an till. Alfvén-Eriksson anser att skildringen av brottslingen i samhällsskildringarna ofta är mer komplicerad än i de som återfinns i deckare. I samhällsskildringarna kan förbrytaren nämligen fylla en viktig funktion, den kan ge läsaren ”vidgade perspektiv och öka förståelsen för människor som misslyckats i samhället”, men också hur den som fastnat i brottslingens onda cirkel har svårt att ta sig loss och åter bli accepterad i samhället.³⁰ Speciellt intressant i avhandlingen blir den längre analysen av *Den svarta fläcken* där kopplingar görs till den rådande ungdomsbrottsligheten.³¹

Jag har också funnit nytta i att använda mig av Birger Hedéns avhandling *Individ, våld och klassamhälle: en studie i Harry Kullmans ungdomsböcker* från 1983. Här gör Hedén en studie av majoriteten av Harry Kullmans verk med syftet att undersöka hur våld och klassamhälle skildras genom att analysera protagonisternas handlande och utveckling. Mycket fokus läggs även vid författaren själv, där analys av verken varvas med biografiska kopplingar.³² Det är framför allt Hedéns omfattande analys av *Den svarta fläcken* som är av intresse för mig. Även här drar Hedén paralleller till författaren själv men också till den rådande ungdomsproblematiken och en utförlig historisk kontextualisering görs beträffande trångboddhet, familjesituation och ringa utbildningsmöjligheter.³³ Ett rikligt material i form av dagspress och tidningsartiklar används för att återspegla synen på dåtidens ungdomar och brottslighet, men även kortare refereringar till samtida debatter.

Eftersom denna uppsats utgörs av en nyhistorisk analys som utgår från ett interdisciplinärt tillvägagångssätt är det inte bara forskning inom det litteraturvetenskapliga fältet som har hanterats och konsulterats, utan jag har även inhämtat forskning från flera andra fält: historia, etnologi, kriminologi och sociologi. Några forskare och deras verk har varit extra betydande för denna uppsats och de kommer vidare kort att presenteras. Detta är forskning av bland annat författaren och historikern

²⁹ Anne-Marie Alfvén-Eriksson, *Brottslingen – villebråd eller medmänniska?: bilden av brottslingen i svensk barn- och ungdomslitteratur mellan åren 1945 och 1975*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1986, s. 16–18, 20, 26–27.

³⁰ Alfvén-Eriksson, s. 69.

³¹ Alfvén-Eriksson, s. 81–90.

³² Birger Hedén, *Individ, våld och klassamhälle: en studie i Harry Kullmans ungdomsböcker*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1983, s. 13 ff.

³³ Hedén, s. 68, 70, 74–75, 80–81.

Louise Lindblom och hennes verk *De besvärliga: skyddshemmets vanartiga flickor* från 2016 har gett en inblick i flickors levnadsvillkor och förtryck i Sverige under framför allt första halvan av 1900-talet med ett fokus på skyddshem. När det kommer till det etnologiska fältet har jag inhämtat ungdomsforskaren Johan Wennhalls *Från djäkne till swingpjatt: om de moderna ungdomskulturernas historia* från 1994 som bidragit med en bred bild av hur arbetarklassungdomens liv såg ut, hur samtidens ungdomspolitiska debatt föreföll och hur ungdomskulturen utvecklades. Från det kriminologiska fältet vände jag mig till *Kriminalitet som ungdomsfenomen* av kriminologen Ragnar Hauge från 1976 som i sitt verk presenterar en bild av hur ungdomsbrottslighet tar sig form och varför. Till sist har flertalet verk från det sociologiska fältet konsulterats, såsom sociologen Beverley Skeggs *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön* från 2020 (1997) som introducerar respektabilitet som analysbegrepp när man talar om klass och här är det framför allt avsnittet om arbetarklasskvinnor varit av stor relevans till denna uppsats. *Ungdom som samhällsproblem* av sociologerna Lars B. Ohlsson och Hans Swärd från 1994 har bidragit med en omfattande grund av just fenomenet ungdomsproblem och Kerstin Hamreby, fil. dr i socialt arbete, har i sin avhandling *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: Föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet* från 2004 gett en bred bild av flickor i koppling till ungdomsproblem. Utöver detta hänvisar jag till ett rikligt sekundärmaterial som i uppsatsen bidragit till att fördjupa och förtydliga mina fynd från primärlitteraturen och det politiska materialet.

1.5 Teori

I den här uppsatsen, som bygger på en nyhistorisk analys, kommer nyhistoricismen att vara en av mina teoretiska utgångspunkter. En historisk contextualisering kommer därför att genomföras för att undersöka hur samtiden tedde sig för flickor under 1940- och 1950-talet i Sverige, vilken syn och vilka förväntningar som fanns på flickorna samt hur samtidens ungdomspolitiska klimat såg ut, utifrån både primärmaterial och utvalt politiskt material. Vidare kommer Roberta Seelinger Trites koncept om makt och förtryck i ungdomslitteratur att appliceras genom att analysera hur flickorna i primärmaterial kontrolleras och förtrycks av vuxna, sociala normer och samhällets sociala institutioner, och hur detta påverkar flickornas liv och levnadsförhållanden. Ett intersektionellt perspektiv kommer sedan att appliceras för att undersöka hur olika aspekter av flickornas identitet, såsom kön, ålder, klass

och sexualitet, påverkar flickornas liv och levnadsförhållanden, men även hur dessa aspekter samverkar med varandra och på så sätt bidrar till ett större förtryck av flickorna.

1.5.1 Nyhistoricism

Nyhistoricismen är en teori som är sprungen ur Stephen Greenblatts idéer från 1980-talet vars utgångspunkt återfinns i samspelet mellan litteratur och dess samtida historiska kontext. Grundtanken är att förstå litterära texter som något format av dess historiska samtid genom sociala, politiska, ekonomiska och kulturella strömningar.³⁴ Genom att anamma ett nyhistoriskt tillvägagångssätt kan man därför skapa sig ny förståelse och fördjupa sig i det komplexa och ständiga samverkandet mellan kultur och makt i samhället. Detta innebär vidare att nyhistoriker anser att litterära texter inte skapas ur intet, utan är starkt influerade av de sociala, kulturella, ekonomiska och politiska strömningarna som existerat i dess samtid. Teorin kan genom detta beskrivas som ett interdisciplinärt tillvägagångssätt genom hur nyhistoriker kombinerar och använder perspektiv från flera olika fält utanför det litterära, såsom historia, etnografi, antropologi och konsthistoria.³⁵

Nyhistoricismen grundar sig också i ett intertextuellt tillvägagångssätt där man analyserar både litterära och icke litterära texter.³⁶ Inom nyhistoricismen använder man ofta termerna *circulation*, *negotiation* och *exchange*. Eftersom litteratur ses som en del av sociala, ekonomiska, politiska och kulturella strömningar, ses litteratur också på detta vis samverka med dessa historiska strömningar och maktstrukturer, vilka hela tiden cirkulerar, omvärderar och reflekterar idéer och värderingar.³⁷ Ett sätt att undersöka detta blir därför att historiskt kontextualisera verket till dess samtid genom hur verket relaterar till andra samtida texter.³⁸ I verket *Practicing New Historicism* från 2000 poängterar Catherine Gallagher och Stephen Greenblatt att nyhistoricismens interdisciplinära tillvägagångssätt belyser just det komplexa samspelet mellan olika texter, både litterära och icke litterära. Genom att undersöka hur de samverkar kan man hitta nya tolkningar, men det intertextuella tillvägagångssättet kan också omforma

³⁴ Rajani Sharma, "New Historicism: An Intensive Analysis and Appraisal", i: *IRWLE*, vol. 10, nr. 11, juli, 2014, s. 2.

³⁵ Harold Aram Veese, "Introduction", i: *The New Historicism*, Veese, Harold Aram (red.), Routledge, New York, 1989, s. XI.

³⁶ Catherine Gallagher, "Marxism and the New Historicism", i: *The New Historicism*, Veese, Harold Aram (red.), Routledge, New York, 1989, s. 37.

³⁷ Veese, s. XIV.

³⁸ Louis A. Montrose, "Professing the Renaissance: The Poetics And Politics of Culture", i: *The New Historicism*, Veese, Harold Aram (red.), Routledge, New York, 1989, s. 17.

tidigare tolkningar av respektive text.³⁹ Vidare tar Rajani Sharma i artikeln ”New Historicism: An Intensive Analysis and Appraisal” från 2014 upp att de icke litterära texterna kan ses som *co-texts* till de litterära, genom hur de skapar nya perspektiv av den historiska och kulturella miljön som gestaltas i de litterära texterna. Litterära texter prioriteras på detta vis inte över icke litterära, utan snarare anses de dela lika stor vikt vid förståelsen av historiska och kulturella kontexter. Här tar Sharma även upp begreppen *textuality of history* och *historicity of texts*, vilka i korthet innebär att historia kan läsas som en text, samtidigt som texter är produkter av sin historiska kontext.⁴⁰

Genom ett fokus på hur samhälle och kultur gestaltas i och formar litteratur och hur litteraturen i sig influerar och belyser dessa aspekter, såsom sociala normer, kulturella värderingar och samtidens politiska klimat, ligger ett stort fokus för nyhistorikerna på makt. Catherine Gallagher poängterar i sitt kapitel ur *The New Historicism* från 1989 att nyhistorisken ser litterära texter som en del av de historiska maktdiskurser som existerat i ett samhälle. Dessa diskurser både influerar och existerar i texterna, samtidigt som diskurserna blir influerande av texterna. Litterära texter blir på detta vis formade av maktstrukturer både på individuell och på institutionell nivå gällande normer och värderingar, samtidigt som texten i sig kan förstärka eller kritisera dessa diskurser.⁴¹ Att nyhistorisken är influerad av Michel Foucaults diskursanalys av maktförhållanden är därför tydligt, vilket Sharma även poängterar.⁴² Sharma anser att nyhistorisken genom detta anammat ett nytt sätt att närma sig en läsning av texter utifrån en politisk utgångspunkt genom hur nyhistorisken blir en utmärkt utgångspunkt när man undersöker förtryckta grupper i samhället. Som nyhistoriker försöker man nämligen avslöja ojämlikheter mellan de förtryckta och de dominerande grupperna i samhället genom hur gestaltningen av kulturella normer, värderingar och representationer i texter förstärker eller kritiserar dessa maktstrukturer.⁴³

³⁹ Catherine Gallagher & Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism*, University of Chicago Press, Chicago, 2000, s. 28 ff.

⁴⁰ Sharma, s. 2 f.

⁴¹ Gallagher, s. 37

⁴² Michel Foucault diskursteori utgår från hur språk, kunskap och makt samspelar i diskurser genom att sätta gränser för på vilka sätt vi tänker, talar om och ger gensvar på olika fenomen. Dessa diskurser sätter på detta vis gränserna för vad som är sant och acceptabelt, vilket inverkar på normer och maktstrukturer, och i sin tur på vilka beteenden och handlingar som blir möjliga för individer. Foucaults diskursteori visar på detta vis att maktutövning inte bara går att återfinna i lagar och regler, utan också genom att kontrollera kunskap och språk (Se Thom Axelsson & Jonas Qvarsebo, *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*, 2 tr., Studentlitteratur, Lund, s. 134 f.)

⁴³ Sharma, s. 4, 9.

1.5.2 Makt och förtryck

I *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature* från 1998 presenterar Roberta Seelinger Trites sitt koncept om förekomsten av makt och förtryck i ungdomslitteratur. Trites anser att all ungdomslitteratur kretsar kring makt, detta genom hur karaktärer ofta måste hantera olika former av auktoriteter, i allt ifrån föräldragestalter till sociala institutioner, såsom skola, religion och politik.⁴⁴ Dessa institutioner är det som skapar ungdomars subjektivitet och är något de måste lära sig acceptera och existera inom. Genom att utgå från Trites koncept kan man undersöka vilka former av auktoritära gestalter som förekommer och hur dessa representerar de samhällseliga institutionerna som formar och förtrycker ungdomar.⁴⁵ Trites anser det vara av vikt att titta på hur karaktärer hanterar och ställer sig till förtrycket, om det så är genom motstånd, acceptans eller ett mellanting, eftersom det påvisar karaktärers mognadsprocess, en utveckling som oftast är en del av all ungdomslitteratur.⁴⁶ Förtryck blir på detta vis något som både tar sig uttryck i mer allmän samhällselig bemärkelse, men också på ett individuellt plan. De samhällseliga institutionerna begränsar ungdomarna genom regler, krav och förväntningar, vilket påverkar ungdomarnas handlingsmöjligheter. Dessa begränsningar leder i sin tur till en påverkan på ungdomarnas subjektivitet genom vad som är accepterat och normativt i ett samhälle, vilket leder till kontroll och ett förtryck av ungdomars beteende och identitet. Denna konflikt, som jag här väljer att kalla för intern, ses som ett vanligt förekommande tema i ungdomslitteratur.⁴⁷

Trites tar vidare sin utgångspunkt i flertal teoretikers definition av makt som begrepp och koncept, såsom Michel Foucault, Judith Butler, Jacques Lacan och Marilyn French, och skapar utifrån dessa en egen definition av hur hon ser på makt i koppling till ungdomslitteratur:

Power is a force that operates within the subject and upon the subject in adolescent literature; teenagers are repressed as well as liberated by their own power and by the power of the social forces that surround them in these books. Much of the genre is thus dedicated to depicting how potentially out-of-control adolescents can learn to exist within institutional structures.⁴⁸

⁴⁴ Här syftar Trites på skolan som institution, religion i form av exempelvis kyrkan och politik genom staten eller identitetspolitik genom sociala konstruktioner i samhället.

⁴⁵ Roberta Seelinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, University of Iowa Press, Iowa City, 2000, s. 2–3, 19.

⁴⁶ Trites, s. 20.

⁴⁷ Trites, s. 7, 20, 47, 52.

⁴⁸ Trites, s. 7.

Trites koncept om makt och förtryck i ungdomslitteratur har därmed, precis som nyhistoricsmen, influerats av Michel Foucault, speciellt vad gäller teorin om disciplinär makt, och hur normer i ett samhälle utövar förtryck och kontroll av individer.⁴⁹ Institutionella samhällsliga institutioner utformas genom dessa maktdiskurser och de existerar med syftet att reglera samhällslig makt. För att benämna dessa använder Trites Louis Althusser's begrepp *ideological state apparatuses* (ISA).⁵⁰ ISA använder sig i korthet av språk för att både förtrycka eller skapa makt, och institutionerna får och upprätthåller sin makt från de som de förtrycker. Trites understryker att all ungdomslitteratur innehåller någon form av interaktion mellan en ungdom och de institutioner som formar dennes subjektivitet och liv. De samhällsliga institutionerna är många och Trites väljer att fokusera på politik, skola, religion och identitetspolitik. Som institutioner med tydliga mål i att fostra ungdomar fungerar dessa institutioner både maktskapande och förtryckande. Eftersom ingen skolmiljö skildras explicit i mitt material eller lika så inga direkta skildringar av religion, kommer dessa institutioner att bortses från. I stället introducerar jag familj som samhällslig institution genom hur familjegestaltningar är frekvent förekommande i mitt primärmaterial. Politik må inte heller figurera i explicit bemärkelse, men aktualiseras i primärmaterial i stället genom hur ungdomarna påverkas av samhällets politik och hur de samtidigt är socialt konstruerade av identitetspolitik, vad gäller framför allt kön, klass och sexualitet.⁵¹ Trites poängterar utöver detta att ungdomslitteratur i sig fungerar som en institutionell diskurs. Detta genom hur läsarna lär sig om normer och maktstrukturer, vilket i sin tur gör att ungdomslitteratur reflekterar och förstärker kulturella värderingar och ideologier.⁵²

1.5.3 Intersektionalitet

Genom att använda sig av ett intersektionellt perspektiv kan man belysa och synliggöra maktrelationer som existerar i ett samhälle, samtidigt som man kan få klarhet i hur dessa maktrelationer skapas och upprätthålls.⁵³ Ett intersektionellt perspektiv innebär vidare att man undersöker hur dessa maktrelationer skapas utefter flera olika identitetskategorier, såsom kön,

⁴⁹ Michel Foucaults teori om disciplinär makt utgår från hur samhällen genom institutioner kontrollerar individer genom övervakning och normalisering vilket formar beteenden och individers individualitet. Genom dessa "organiseras vi, övervakas, mäts, examineras och blir belönade eller straffade beroende på vårt beteende" (43) för att skapa ordning i den mänskliga mångfalden. (Se Thom Axelsson & Jonas Qvarsebo, *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*, 2 tr., Studentlitteratur, Lund, s. 43, 55).

⁵⁰ Trites, s. 4 f.

⁵¹ Trites, s. 20–27, 45–47.

⁵² Trites, s. 22 f.

⁵³ Stephanie A. Shields, "Gender: An Intersectionality Perspective", i: *Sex Roles*, 59, 2008, s. 302-303.

klass, ras, etnicitet, ålder och sexualitet, för att nämna några.⁵⁴ Vad alla dessa identitetskategorier har gemensamt är att de är socialt konstruerade och har en speciell betydelse i samhället.⁵⁵ Antingen fungerar maktrelationerna diskriminerande och förtryckande, eller kan de skapa och upprätthålla makt och privilegier. Stephanie A. Shields poängterar i sin artikel "Gender: An Intersectionality Perspective" från 2008 att intersektionalitet som perspektiv därför är ett högst användbart verktyg inom litteraturforskningen när man studerar makt och förtryck.⁵⁶ Likaså Nina Lykke visar i sin artikel om intersektionalitetsperspektivets användbarhet från 2003 hur ett intersektionellt perspektiv blir ett "gott redskap för att förstå subjektets villkor i ett samhälle".⁵⁷

Genom att maktrelationerna skapar förtryck är det viktigt att poängtera den exkludering som dessa genererar genom ett skapande av ett "vi och dem".⁵⁸ Grundtanken inom intersektionalitet är nämligen att beroende på var en individ placerar sig inom maktrelationerna inom varje identitetskategori, ju större eller mindre förtryck kommer individen att utsättas för.⁵⁹ Detta kallas för skärningspunkter och kommer just från ordet intersektionalitet, *intersect*, och intersektionalitet undersöker hur dessa identitetskategorier genomskär varandra och formar individers liv och möjligheter.⁶⁰ Kimberlé Crenshaw, som introducerade begreppet i sin artikel "From Private Violence to Mass Incarceration" från 1989 gav exempel på detta när hon menade på att genusforskningen var bristfällig genom hur den uppfattade kvinnor som enbart kvinnor. Crenshaw, som är aktiv inom *black feminism*, menade i stället på att det fanns andra faktorer som spelade in i en diskriminering, därav identitetskategorierna.⁶¹ En svart lesbisk kvinna existerar exempelvis i fler skärningspunkter än vad en vit heterosexuell kvinna gör och är därmed mer förtryckt i samhället. Dessa institutionella maktstrukturer påverkar på detta vis livet avsevärt för de som existerar i skärningspunkterna genom hur de begränsar möjligheterna för de som ses som mer

⁵⁴ Paulina de los Reyes & Diana Mulinari, *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*, 1. Uppl., Liber, Malmö, 2005, s. 16.

⁵⁵ Brittney Cooper, "Intersectionality", i: *The Oxford Handbook of Feminist Theory*, Disch, Lisa & Hawkesworth, Mary (red.), Oxford University Press, 2015, s. 396.

⁵⁶ Shields, s. 302 f.

⁵⁷ Nina Lykke, "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen?", i: *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1, 2003, s. 52.

⁵⁸ Reyes & Mulinari, s. 9–10, 30, 35.

⁵⁹ Shields, s. 302 f.

⁶⁰ Cooper, s. 396.

⁶¹ Se Kimberlé Crenshaws artikel "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics" i *University of Chicago Legal Forum*, vol. 1989, nr. 1.

eller mindre avvikande, medan de gynnar dem som passar in i socialt accepterade identiteter.⁶²

Paulina de los Reyes och Diana Mulinari gör i sitt verk *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* från 2005 en viktig poäng, nämligen hur maktrelationer inte är konstanta och statiska, utan högst föränderliga och komplexa genom hur de varierar både historiskt och rumsligt.⁶³ Makt och maktrelationer görs i och genom den sociala interaktionen människor emellan. Det är som Reyes och Mulinari så utmärkt poängterar: precis som Simone de Beauvoir⁶⁴ understryker att kön är något som *görs*, anser Reyes och Mulinari att intersektionalitet kan sägas ställa frågor om hur kön, klass, etnicitet, sexualitet, med mera, *görs* av staten och statliga institutioner.⁶⁵ Både Reyes och Mulinari och Lykke diskuterar därför kopplingar mellan intersektionalitet och Foucaults diskursbegrepp. Lykke poängterar i artikeln ”Nya perspektiv på intersektionalitet: Problem och möjligheter” från 2005 hur hegemoniska diskurser tar sin plats i samhället genom hur institutioner genom regler, principer och normer har normaliserat och institutionaliserat vissa hierarkier och på så vis skapat sociala inklusioner eller exklusioner.⁶⁶ Reyes och Mulinari anser att detta gör sig tydligast genom förhållandet mellan norm och makt. Skapandet av normer blir på detta vis en form av maktutövande genom att det skapar en allrådande tanke i samhället kring vad som anses vara accepterat och normativt, och vad som anses som avvikande och icke önskvärt.⁶⁷

1.6 Begreppsdefinitioner

Eftersom denna uppsats behandlar ett omfattande historiskt material med begrepp vars betydelse kan ha förändrats under tidens gång och likaså belyser begrepp som kan definieras på flera olika sätt, kommer jag vidare att förtydliga och precisera utvalda relevanta begrepp.

Ett sådant begrepp är *ungdom*, som blir komplext och svårdefinierat eftersom det historiskt skiftat innehåll och karaktär. I min analys har jag valt att stå bakom en mångsidig

⁶² Cooper, s. 392.

⁶³ Reyes & Mulinari, s. 11, 23.

⁶⁴ Simone de Beauvoir presenterade i sitt verk *The Second Sex* [Le Deuxième Sexe] från 1949 hur kön är socialt och historiskt konstruerat, där mannen alltid är norm och kvinnor alltid mot denna norm blir avvikande – Other. Kvinnor blir genom detta förtryckta genom historisk och socialt konstruerad femininitet (Se Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, översättning av H. M. Parshley, J. Cape, London, 1956, s. 13–29). I koppling till intersektionalitet anser Reyes & Mulinari att precis som femininitet är historiskt och socialt konstruerat, är även intersektionella identitetskategorier historiskt och socialt konstruerade.

⁶⁵ Reyes & Mulinari, s. 111.

⁶⁶ Nina Lykke, ”Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter”, i: *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 2–3, 2005, s. 12.

⁶⁷ Reyes & Mulinari, s. 42 ff.

definition, eftersom jag anser att en sådan belyser ungdomen i sin helhet. Ungdom är dels en åldersmässig avgränsad levnadsfas mellan barndom och vuxenhet, där ungdomen oftast hamnar i en sits där denna både kan betraktas som barn eller som vuxen. Ungdom är också en psykisk avgränsad grupp genom hur ungdomstiden oftast präglas av ett identitetsskapande där man lämnar barndomen bakom sig och utvecklar en mer vuxen personlighet. Det är också viktigt att se på ungdomen från ett genusperspektiv, genom hur ungdomstiden nästan alltid sett olika ut för pojkar och flickor. Likaså från ett maktperspektiv genom hur ungdomen även varit starkt förknippad med klass och påverkad av kulturella, sociala och ekonomiska förhållanden i samhället.⁶⁸ Ungdom är också något som kan avgränsas kulturellt vilket gör det viktigt att definiera begreppet *ungdomskultur*. Ungdomskultur innebär att ungdomar i sitt uppträdande och yttre anammar ett visst beteende som distanserar dem från vuxenvärlden. Det kan röra sig om sådant som förknippas med ungdomlighet, såsom att lyssna på en viss typ av musik, hänga med kompisar ute på stan eller använda sig av slanguttryck. Det kan också aktualiseras genom beteenden och stilar, som ett sätt att distansera sig från övriga samhället.⁶⁹

Eftersom jag valt ut ett primärmaterial som belyser rådande ungdomsproblem i samhället är det också viktigt att definiera vad ett *ungdomsproblem* är. Ungdomsproblem definieras ofta som ett socialt problem, men vad exakt är då ett socialt problem? Jag väljer här att följa definitionen att sociala problem är konstruktioner som skapas i en process där grupper med makt och inflytande kan avgöra vilka situationer som skall uppfattas som problematiska eller inte. I samhället finns flera problem som potentiellt skulle kunna betraktas som sociala problem, men vilka som faktiskt får den etiketten har med maktfrågor och olika intressegrupper att göra. Att samhället under olika perioder har tillskrivit ungdomar särskilda ungdomsproblem bottnar i kulturella föreställningar om vad som är rätt och fel, moraliskt och omoraliskt, önskvärt och icke önskvärt. Det är när ungdomen bryter mot normen om hur de bör leva som de börjar betraktas som problem. Precis som ungdomsperioden ter sig olika för pojkar och flickor, är de problem som knutits till pojkar och flickor olika.⁷⁰ Flickors

⁶⁸ Ohlsson & Swärd, s. 10 f.; jmf Felipe Estrada, *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem: Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Stockholm, 1999, s. 2; Lars B. Ohlsson, *Bilden av den "hotfulla ungdomen": om ungdomsproblem och fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser*, Värpinge Ord & text, Lund, 1997, s. 21 f.

⁶⁹ Ohlsson & Swärd, s. 11–12; jmf Estrada, 1999, s. 3.

⁷⁰ Ohlsson & Swärd, s. 14 ff.; jmf Estrada, s. 21; Ohlsson, s. 25 ff.

problembilder centreras främst kring normbrytande beteenden, medan pojkars kretsar kring lagbrytande beteenden.⁷¹ Ungdomsproblem är helt enkelt problem som vuxna tillskriver ungdomen, inte de problem som ungdomarna eventuellt anser sig lida av.⁷²

Ett begrepp som är frekvent förekommande i det historiska och politiska materialet är *vanart*. Detta är ett problematiskt begrepp genom hur det i början av 1900-talet var en samlad benämning för vitt spridda avvikelser hos barn och ungdomar, såsom psykiska störningar, uppfostringsproblem, kriminalitet, missbruk, skolskolk, olämpligt beteende, med mera. De vanartade blev på detta vis behandlade på ett likartat sätt oavsett vad de hade för problem.⁷³ Barn eller ungdomar som visar på ett oönskat beteende utifrån samtida normer och etablerade föreställningar blev helt enkelt stämplade som vanartiga.⁷⁴ Begreppet *vanart* är dessutom starkt förknippat med genus. Pojkar stämplades som vanartiga när de utfört en brottslig handling, som att hamna i bråk eller för snatteri. De blev genom detta oftast gripna eller omhändertagande för något de aktivt gjort. Flickor däremot sågs som vanartiga och blev oftast omhändertagna på grund av hur de uppförde sig. De hade tydliga ramar utifrån rådande normer för hur de skulle bete sig, annars blev de betraktade som vanartiga. Sådant kunde vara alltifrån umgänge med pojkar eller sexuell aktivitet, till sena utekvällar eller utmanade uppförande hemma eller i skolan. Dåligt uppförande räckte helt enkelt många gånger för att flickor skulle hamna på institution, eller som det under 1940- och 1950-talet fortfarande ofta kallades – skyddshem.⁷⁵

Skyddshem var en form av uppfostringsanstalt dit man skickade de vanartiga för att utbilda och fostra dessa utefter samhällets önskemål. När teorierna rörande välfärdsstaten utvecklades och skulle genomföras i praktiken under 1900-talets början kom ungdomen i fokus och i samband med detta gick barnvården från det privata till statlig barn- och ungdomsvård i början av 1900-talet – barn och unga skulle fostras efter vad staten ansåg vara en god uppfostran. De barn eller unga som staten ansåg krävde uppfostran, hamnade på skyddshem. För flickorna räckte det helt enkelt med att göra något opassande som avvek från rådande normer. Kriterierna beträffande vad som ansågs vara vanartigt beteende för flickor kom därför att utgöra normen för hur flickor *inte* skulle bete sig för att ses som önskvärda i samhället.⁷⁶

⁷¹ Maria Andersson Vogel, "Särskilda ungdomshem och vårdkedjor: Om ungdomar, kön, klass och etnicitet", i: *Rapport i Socialt arbete*, nr. 140, 2012, s. 15, 31 f.

⁷² Ohlsson & Swärd, s. 19.

⁷³ Ohlsson & Swärd, s. 89, 177.

⁷⁴ Louise Lindblom, *De besvärliga: skyddshemmets vanartiga flickor*, Lindblom, Göteborg, 2016, s. 9.

⁷⁵ Lindblom, s. 15 f.

⁷⁶ Lindblom, s. 17–19, 31–32.

2 Analys: Att vara flicka

Det som samtliga utredningar och motioner från mitt politiska material har gemensamt är att de analyserar och diskuterar ungdomar som ses som problematiska. Ungdomarna beskrivs som avvikande, asociala, bristfälliga och missanpassade. Kort uttryckt fanns det en önskan, strävan och normalitet inför hur ungdomen skulle bete sig, tänka och se ut, och när för många började testa gränserna och ibland överskrida dessa sågs de som ett socialt problem – ett ungdomsproblem, som behövde lösas. På grund av uttalade brister i föräldrars eller föräldragestalters fostran skulle detta under 1900-talet ske genom förstatligad ungdomsvård, som genom övervakning och kontroll skulle forma ungdomarna inom utsatta ramar.⁷⁷ Ett citat som starkt påvisar detta är att de unga skulle ”godtaga vissa av samhällets sanktionerade beteendemönster”, och när man avviker från dessa sägs det leda till social missanpassning, som kan leda till vanart.⁷⁸ Detta citat är inhämtat från den första av ungdomsvårdskommitténs utredningar från 1944, men även vid en utredning om ungdomsbrottslighet så sent som 1959 skriver man att ungdomar skulle ”fostras i god överensstämmelse med normerna för samhällslivet.”⁷⁹ Det som här skaver är hur olika dessa ramar såg ut för flickor och pojkar. Det som är slående vid en genomläsning av det politiska materialet är att pojkar döms och stämplas vid lagöverträdelser, medan det för flickor räcker med ett oönskat *beteende* för att de ska bli stämplade som vanartiga.⁸⁰ Detta påvisas inte minst i utredningarna, där det ordagrant framkommer att flickor dömdes hårdare än pojkar för samma form av avvikande beteende och att flickorna dubbelt så ofta dömdes till skyddsuppfostran. Trots att utredningen framhåller att man inte direkt får göra tolkningen att ”nämnderna ha[r] en tendens att döma flickor hårdare än pojkar”, har man ändå inte lyckats komma med klara argument i utredningen till varför så ändå är fallet när man tittar på statistiken.⁸¹ Slutsatsen är därmed högst oklar, men verkar ändå botten i att det i samhället finns skillnader mellan flickor och pojkar beträffande omgivningens förväntan på socialt beteende. Detta påvisar att det var betydligt enklare för pojkar att testa gränserna, de nästintill förväntades göra det. Flickornas strikta ramar gjorde att de sågs som mer normbrytande än pojkarna när de gick utanför dessa, och det är troligtvis också anledningen till att man i utredningarna beskrev flickornas asocialitet som värre och svårare

⁷⁷ SOU 1944:30, s. 11–12, 14, 17.

⁷⁸ SOU 1944:30, s. 20 f.

⁷⁹ SOU 1959:37, Justitiedepartementet, *Ungdomsbrottslighet: Överväganden och förslag av parlamentariska sakkunniga*, Stockholm, 1959, s. 38.

⁸⁰ Jmf Andersson Vogel, s. 15; Lindblom, s. 15–16, 31; Hamreby, s. 172–175.

⁸¹ SOU 1944:30, s. 199.

än pojkarnas, trots likartat beteende.⁸² Gränserna för vad som är accepterat, normativt och önskvärt skapar på detta vis väldigt strikta ramar för flickorna, som i stor utsträckning påverkar deras levnadsförhållanden, men det formar också deras identitet och utsätter dem för ett mycket mer påtagligt och uttalat förtryck, både från auktoritetsfigurer och samhällets sociala institutioner.

Wennhall understryker att anledningen till att den offentliga debatten kom att bli så präglad av hotbilder rörande ungdomen, med förvildning, omoral och kriminalitet som ledord, låg mindre i en reell oro för det som hände i verkligheten och mer i att dessa former av ungdomsproblem skapade en *neutral* mark för diskussioner där intressegrupper i samhället genom den samtida ungdomsdebatten kunde lägga fram idéer och utöva påverkan. Wennhall poängterar att grundincitamenten snarare genom detta låg i klasskampen i kombination med medel- och överklassens oro för den växande arbetarbefolkningen grundad i en rädsla inför en eventuell upplösning av de traditionella maktstrukturerna i samhället.⁸³ Klassperspektivet doldes i ungdomsdebatten, men när man talade om ungdomen fanns en allrådande vetskap om att man oftast syftade på arbetarklassungdomen. Detta gör att motionerna och utredningarna inte bara speglar ett starkt genusperspektiv utan också ett tydligt klassperspektiv, ett klassperspektiv som Wennhall anser gömde de klassspecifika skillnaderna som existerade mellan ungdomarna.⁸⁴ Detta visar vidare på ett starkt maktperspektiv som belyser det förtryck och de intersektionella subjekspositioner som rådde i samtiden. Det gömda klassperspektivet kan i utredningar och motioner ses i hur man talar om specifika barn- eller ungdomsgrupper som problematiska, vilket mellan raderna åsyftar på arbetarklassungdomen.⁸⁵ Men det syns självklart tydligast i de orsaker till ungdomsproblem som listas, som brist i både materiella och sociala aspekter, men också brist på vad Bourdieu kallar för kulturellt kapital. Att orsaken dessutom skulle återfinnas i arvsaspekter speglar också att en problematisk ungdom ses som något ärftligt inom och tillhörande arbetarklassen, som redan är en avvikande klass i sig i ett samhälle där medelklassvärderingar dominerar.⁸⁶ När något är avvikande kräver samhället anpassning, vilket gör att klassperspektivet finns med genomgående i samtliga motioner och utredningar ur det politiska materialet, inte minst tydligt i motion nr. 478 från 1952 som

⁸² SOU 1944:30, s. 194, 197, 199–200, 204.

⁸³ Wennhall, s. 85 f.

⁸⁴ Wennhall, s. 98.

⁸⁵ SOU 1944:30, s. 13; 1959, motion i andra kammaren, nr. 448, Hedlund m.fl., ”Angående riktlinjer för ungdomens etiska, moraliska och sociala fostran, m.m.”, s. 1.

⁸⁶ 1942, motion i andra kammaren, nr. 32, Lindén & Edberg, ”Angående samhällets ungdomsvård”, s. 8; 1949, motion i andra kammaren, nr. 149, Nyberg & Wirtén, ”Om åtgärder, som kunna verka befrämjande på vårt folks andliga och moraliska utveckling m.m.”, s. 6.

mellan raderna problematiserar arbetarklassungdomens svårigheter i att nå fram till en så kallad ”position” som en människa behöver nå för att bli en önskvärd medborgare, med andra ord, anpassa sig efter de rådande medelklassvärderingarna.⁸⁷

I det politiska materialet finns en tendens till att beskriva flickors och ungdomars levnadsförhållanden och göromål i koppling till de miljöer där dessa vistas. I ungdomsvårdskommitténs första utredning från 1944 nämns det direkt i introduktionen att fokuset ligger på ungdomen och på deras *omgivning*, såsom deras hemmiljö, arbete och skola och var de befinner sig under sin fritid.⁸⁸ Därför har jag valt att följa utredningarnas och motionernas exempel och delar vidare in analysen i tre olika miljöer som jag kallar för hemmet, arbetsplats och skola samt gatorna, för att presentera en helhetsbild av hur flickorna i mitt primärmaterial gestaltas, förtrycks och utövar motstånd.

2.1 Hemmet

Den första miljön som kommer att undersökas och sättas in i en historisk kontext är hemmet. Denna del kommer att inledas med en kort redogörelse av 1940- och 1950-talets trångboddhetsproblematik i koppling till hur protagonisternas hemmiljö beskrivs i primärmaterial, för att sedan gå in på hur flickorna ser på sin tillvaro i hemmet, vilka krav som där ställs på flickorna och hur relationen till föräldrarna gestaltas. Vidare lyfts skyddshem in under denna miljö eftersom skyddshemmen i många aspekter skulle vara en avbildning av en naturlig hemmiljö. Till sist presenteras hur flickorna utövar motstånd, både mot föräldragesalter och mot klassamhället i sig.

2.1.1 Trångboddheten

I samtliga verk ur mitt primärmaterial är den rådande trångboddhetsproblematiken och de undermåliga boendeförhållandena i 1940- och 1950-talets Stockholm ett återkommande tema. Bostadsproblematiken i städerna ansågs vid denna tid inte bara orsaka fysiska sjukdomar och epidemier, utan också sociala problem.⁸⁹ Trångboddheten och den dåliga standarden hade fysiska och psykiska inverkningar på folkhälsan, påverkade ungdomars studier negativt och

⁸⁷ 1952, motion i andra kammaren, nr. 478, Ohlin m.fl., ”Angående dels en utredning om utbildning i praktisk psykologi, dels ock en översyn av föreliggande utredningsmaterial beträffande den framtida ungdomsvården m.m.”, s. 12.

⁸⁸ SOU 1944:30, s. 11.

⁸⁹ Ohlsson & Swärd, s. 45.

hindrade dessa från att flytta hemifrån och bli självständiga.⁹⁰ Den ungdomspolitiska debatten lade under 1940- och 1950-talet ett stort fokus på trångboddheten och brister i hemmiljön, eftersom det som sågs som en bidragande orsak till samtidens ungdomsproblem och ungdomskriminalitet. Detta dels genom hur hemmets auktoritetsposition hade försvagats, dels i att de alltför små bostäderna ledde till att ungdomen gav sig hemifrån, ut på gatorna.⁹¹

I *Ingen tror på Britt* av Maj Ulvskog får vi ta del av protagonisten Britts hemförhållanden i sin fosterfamilj. Fosterfamiljen, som redan innan Britt tillkom bestod av fem familjemedlemmar, delar på en liten enrummare i Stockholm. Medan Britts fostermamma och fosterpappa huserar i lägenhetens enda rum, måste Britt dela köket och matvrån tillsammans med sina tre fostersyskon.⁹² I *Den svarta fläcken* av Harry Kullman gestaltas trångboddhet tydligast genom protagonisten Barbros hemmasituation. Barbro bor tillsammans med sin äldre bror Daniel och deras föräldrar i en liten enrumslägenhet på Söder i Stockholm, en lägenhet som beskrivs som för liten för familjen redan innan Barbro var född. Barbro och Daniel får dela på ett rum som utgörs av köket och matvrån.⁹³ Protagonisten Ingas hemförhållanden beskrivs också ingående i *Inga och livet* av Disa-Netterström Jonsson. Den första beskrivningen som läsaren får ta del av här är en mörk trappuppgång där hela lägenhetskompaket luktar rått och fuktigt. Köket beskrivs som gammeldags, men stort, och lägenheten i sig är något större än den som gestaltas i *Ingen tror på Britt* och *Den svarta fläcken*. Det verkar röra sig om en väldigt sliten och utdaterad två- eller eventuellt trerummare, där Inga får dela rum med sin lillasyster medan den 18-åriga storasystern Elsa har ett eget rum.⁹⁴ I *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons* av Martha Sandwall-Bergström får vi genom protagonisten Majken ta del av en väldigt stor familj på hela 14 medlemmar, men efter att många nu är vuxna och utflugna är det med Majken inräknat sju som bor kvar den lilla enrummaren i Stockholm. Medan föräldrarna sover i lägenhetens enda rum, delar Majken köksdelen med sina tre yngre syskon och sin äldre bror.⁹⁵

Protagonisten Berit i *Flickan från landet: Berättelse för flickor* av Sven Wernström får stå för en slags kontrast gentemot övriga protagonister i primärmaterialet. Berit kommer, som titeln avslöjar från landet, där hon varit skyddad från storstädernas trångboddhetsproblematik.

⁹⁰ 1950, motion i andra kammaren, nr. 419, Lager m.fl., ”Om åtgärder för avhjälpan av bostadsbristen m.m.”, s. 1.

⁹¹ 1941, motion i andra kammaren, nr. 125, Hesselgren m.fl., ”Om anslag till bidrag till verksamheten vid s.k. hemgårdar”, s. 5 ff.

⁹² Maj Ulvskog, *Ingen tror på Britt*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1947, s. 1, 7–8.

⁹³ Harry Kullman, *Den svarta fläcken*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1949, s. 8.

⁹⁴ Disa Netterström-Jonsson, *Inga och livet*, Bonnier, Stockholm, 1951, s. 9 ff.

⁹⁵ Martha Sandwall-Bergström, *Ingen lugn stund hos Oskarssons*, Albert Bonniers, Stockholm, 1953, s. 5 f.

Men även när Berit kommer till Stockholm blir hon skonad genom att hon får bo i sin fasters stora, luftiga lägenhet som beskrivs som ljus och flott.⁹⁶ Trångboddhetsproblematiken blir dock likväl aktualiserad även i *Flickan från landet*, men här genom Berits syssling Jan. När Berit första gången besöker Jans kvarter beskrivs hela området som slitet och förfallet, och Berit tänker på hur hemskt det måste vara att bo på ett sådant ställe. Jans hem beskrivs vidare som trångt, där lägenhetens enda rum får giva plats till moderns sömarbete.⁹⁷ Möjligheten att i hemmet få ha något utrymme för sig själv var alltså inte vanligt. Att ha en egen vrå – och framför allt ett eget rum – var något som ungdomsvårdskommittén i sin utredning av ungdomens fritid poängterar att få ungdomar hade, vilket gör Berit till utstickaren i sammanhanget. Precis som primärmaterialet visar behövde de flesta unga som bodde hemma dela sovrum med alltifrån föräldrar och småsyskon till vuxna syskon, både av samma och motsatt kön.⁹⁸

2.1.2 Vantrivseln

Vad samtliga protagonister som får utstå trångboddhet har gemensamt är att de alla uttrycker en stark vantrivsel inför sin hemmiljö. I motion nr. 32 från 1942 beskrivs hur trångboddheten minskade den trivseln som borde infinna sig i ett hem och att ungdomen kom att sakna en välbehövlig rörelsefrihet. Att sysselsätta sig med intressen hemma var svårt, likaså att bjuda hem vänner. Hemmet blir helt enkelt en plats där ungdomen bara äter och sover.⁹⁹ Trots att orsakerna till vantrivsel i koppling till hemmet i primärmaterialet har många likheter, finns det flera orsaker som skiljer dem åt. Den karaktär som aktualiserar vantrivsel mest drastiskt är Majken i *Allt händer hos Oskarssons*. Efter en dispyt med sin mor som slutat med att modern slagit Majken, kommer Majken fram till att enda lösningen som finns för att slippa trängsel, örfilar och uppläxning är att flytta. Det är enda chansen Majken har till att bli självständig, vuxen och, som hon kallar det, fri:

Jag vill bli *fri*. Och om ni försöker tvinga mej kvar, så går jag i sjön! Hon visste inte varifrån hon fick orden, hon blev faktiskt själv förvånad över att hon vantrivdes så illa och att hon tänkte gå i sjön. Hon hade aldrig tänkt tanken förut. Den kom på henne just nu, den här *oerhörda* vantrivseln, nu när modern försökte att med våld hålla henne kvar. Hon blev själv riktigt överrumplad av den.¹⁰⁰

⁹⁶ Sven Wernström, *Flickan från landet: berättelse för flickor*, B. Wahlström, 1954, s. 17 f.

⁹⁷ Wernström, s. 24.

⁹⁸ SOU 1947:12, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomens fritidsverksamhet*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande IV, Stockholm, 1947, s. 11.

⁹⁹ 1942, motion nr. 32, s. 9.

¹⁰⁰ Sandwall-Bergström, s. 94

Förutom att Majken lider av att den stora familjen delar en liten sliten enrummare, vilket leder till att hon aldrig har någonstans i hemmet där hon kan vara ifred, leder också trångboddheten till att det aldrig är lugnt hemma: det slamrar från moderns hushållsarbete och småsyskonen bråkar jämt. Majken känner sig dessutom konstant övervakad av sina föräldrar som jämt och ständigt har en åsikt om hur hon klär och sminkar sig, men också hur hon väljer att spendera sin fritid. Trots att Majken inte har några uttalade förbud är kritiken ständigt närvarande. När Majken känner sig orättvist behandlad på sin arbetsplats säger hon upp sig utan att berätta för föräldrarna. Hon tar däremot ansvar och nästkommande dag skaffar hon sig ett nytt arbete med en mycket högre lön. När Majken väl ska berätta om nyheten för sin mor möter hon till sin stora fasa sin tidigare arbetsgivare hemma hos modern, som anser att Majken varit extremt ohyfsad som sagt upp sig och inte känt tacksamhet för platsen. När Majken berättar om sitt nya arbete tror både modern och den tidigare arbetsgivaren att hon ljuger, vilket leder till att modern i stundens hetta slår till Majken.¹⁰¹

Även fast Majken tagit ansvar och ordnat med nytt arbete som kan leda till att hon kan försörja familjen bättre, behandlas hon av både modern och arbetsgivaren som ett barn som inte tar ansvar eller går att lita på. Efter detta bestämmer sig Majken för att flytta hemifrån, något som leder till att hon för första gången blir förbjuden att lämna hemmet och på så sätt får regler att förhålla sig till.¹⁰² Besvikelsen över att hennes mor misstrott och slagit henne och att samtidigt bli beordrad till att stanna hemma leder bara till ännu större behov att trotsa föräldrarna och komma bort. När modern en tid senare dyker upp på Majkens nya arbetsplats försöker hon igen beordra Majken att komma hem: ”Men nu kommer du hem och bor hemma och inte mer med det. Du ska komma hem ikväll. Det är order från farsan.”, vilket bara resulterade i att Majken kände ännu ett större trots.¹⁰³ Mellan raderna speglas att allt Majken vill är att bli behandlad som en vuxen och ges utrymme till att skaffa sig ett eget liv som hon trivs med. Hon förväntas av sina föräldrar att som en vuxen ha ett arbete att gå till och bidra med sin lön till hemmet, samtidigt som föräldrarna i mångt och mycket fortfarande ser henne som ett barn och behandlar henne därefter, vilket gör att Majken hamnar i en förtryckt position genom sin ålder. Detta aktualiserar dessutom den vantrivsel som motion nr. 194 från 1945 speglar, nämligen den bristande förståelsen som ofta finns från föräldrarnas sida, framför allt i önskan om avskildhet och frihet. Motionen beskriver likaså hur föräldrar ofta

¹⁰¹ Sandwall-Bergström, s. 14, 26, 35, 75–83.

¹⁰² Sandwall-Bergström, s. 92 ff.

¹⁰³ Sandwall-Bergström, 1953, s. 122.

använder ”alla till buds stående medel för att behålla sin makt över barnen”, något som Majken får smaka på när föräldrarna svarar på hennes önskan om mer frihet med att skapa förbud och regler för att bibehålla sin makt över henne.¹⁰⁴

Men det är inte bara Majken som visar sin vantrivsel tydligt. Inga i *Inga och livet* uttrycker en stor avsky och hopplöshet inför sin hemmiljö som består av regler, konstanta gräl och ständiga tillrättavisningar, men också inför de undermåliga boendeförhållandena, såsom bristen på en egen yta hemma och avsaknad av värme inomhus. Inga har till skillnad från sina jämnåriga vänner en hel del regler och förbud att förhålla sig till, som att hon ska vara hemma senast prick nio varje kväll och att hon inte får röka. Går hon emot förbuden väntar disciplinära åtgärder: ”Hennes pappa skulle genast känna igen lukten av tobak, och hon visste av erfarenhet att han inte skulle dra sig för att ge henne en örfil om han kom på henne med sånt som han förbjudit henne.”¹⁰⁵ Inga beskrivs vidare ofta i kontrast till sin äldre syster Elsa. Systemen ses som exemplarisk av deras far. Hon är ofta ute sent om kvällarna eftersom hon är medlem i Frälsningsarmén, men av fadern ses detta som ett acceptabelt sätt att spendera sin fritid vilket gör att systemen ofta kommer undan hushållssysslor och bannor från föräldrarna. Inga å andra sidan, som väljer att spendera sin fritid med sina vänner i parker eller på bio, kritiseras för sitt umgängesval och både föräldrarna och systemen Elsa anser att tiden är utslängd.¹⁰⁶ Av systemen blir Inga dessutom beordrad att hjälpa till hemma, medan systemen själv beger sig av till sina religiösa träffar: ”Du springer på Frälsningsarmén för du tycker det är roligt, precis som jag tycker det är kul att gå i Vasaparken och träffa mina vänner. Men det du gör det är rätt förstås, även om du aldrig hinner hjälpa mamma här hemma. Det är bara mej det är fel på, alltid, alltid”.¹⁰⁷

Den stora vantrivseln för Inga blir på detta vis att hon aldrig känner att hon lever upp till sina föräldrars förväntningar. Pappan, som har ett väldigt hetsigt och våldsamt humör, tar mer än gärna ut sin ilska på Inga, och Inga, som känner att hon aldrig kommer att göra sin far till lags hur mycket hon än försöker, börjar i stället revoltera. I sin hopplöshet och uppgivenhet börjar Inga testa gränser. Hon sätter sig emot genom att komma hem exakt prick nio, något hon vet irriterar hennes far eftersom hon tänjer på regeln till bristningsgränsen: ”Inga gick långsamt uppför de tre

¹⁰⁴ 1945, motion i första kammaren, nr. 194, Sjöström-Bengtsson m.fl., ”Angående rätt för barnavårdsnämnd att i vissa fall vidtaga åtgärder beträffande barn, som fyllt sexton år”, s. 9.

¹⁰⁵ Netterström-Jonsson, s. 8.

¹⁰⁶ Netterström-Jonsson, s. 10, 21–22, 28.

¹⁰⁷ Netterström-Jonsson, s. 21.

trapporna, det var som om hon ville dra ut på tiden så att klockan skulle hinna bli nio innan hon kom hem. Det var ett slags trots hos henne, hon ville minsann inte komma hem tidigare än hon var tvungen till.”¹⁰⁸ När Inga en kväll stannar ute längre än till nio efter att ha blivit övertalad av kärleksintresset Bigge, inser Inga att fadern sover när hon kommer hem. Föräldrarna lägger sig nämligen nio och Inga framhåller att modern aldrig skulle avslöja henne: ”Även om hennes mamma hört henne, skulle hon inte säga någonting. Hon var minsann lika rädd för pappas vrede som någon annan”.¹⁰⁹ Genom att revoltera kommer Inga undan sin ilska far, samtidigt som hon får större frihet. Mammans inställning till Inga gestaltas också ingående när modern anser att systemen Elsa är kritisk mot Inga genom hur hon försöker tala henne till rätta jämt. Hon vet om hur Inga hela tiden måste försöka ändra på sig: ”Men för dej var det inte svårt att vara så som pappa ville ha er flickor, för du var född sån. För Inga däremot var det svårt, hon måste ju göra om hela sej för att vara honom till lags.”¹¹⁰ Modern erkänner vidare att hon skulle ha gripit in, beskyddat Inga, men att hon inte vågar på grund av faderns hetsiga och våldsamma humör, och bekänner vidare att hon vet att Inga bryter mot faderns förbud och regler, men att det inte är så konstigt: ”hon är ju ung och vill väl ha lite roligt som alla andra och inte gå i ledband.”¹¹¹

Även fast systemen Elsa lever upp till faderns förväntningar, får utstå mindre bannor och ofta slipper hushållssysslor, vantrivs hon ändå starkt i hemmet. Inte heller Elsa undkommer faderns ilska, de konstanta grälen i hushållet och den undermåliga boendestandarden. Elsa drömmer, liksom Inga, om ett annat liv. Lösningen för Elsa blir Hans, en medlem i Frälsningsarmén. Genom ett giftermål med Hans får Elsa chansen att bli fri från sitt hem, trångboddheten, gräl och den förtryckande position hon sitter i gentemot sina föräldrar.¹¹² Att flickor kunde behöva utstå stor kontroll och förtryck är något som Inga ger ett exempel på, men Ingas situation gestaltar också den press på identitetskrav som kunde finnas för en flicka. I motion nr. 194 från 1945 problematiseras den psykiska vanvård som många flickor utsattes för. Föräldrarnas bristande förståelse, som ofta bottnade i att de inte följde med den moderna tiden, en tid som är allt som flickorna hade erfarenhet av, skapade ofta en oförståelse från föräldrarnas sida. En vardag fylld av förbud, regler, kritik och gräl hemma ledde till psykisk vanvård, som kunde göra livet nästintill outhärdligt för en flicka, såsom gestaltningen av

¹⁰⁸ Netterström-Jonsson, s. 9.

¹⁰⁹ Netterström-Jonsson, s. 27.

¹¹⁰ Netterström-Jonsson, s. 55.

¹¹¹ Netterström-Jonsson, s. 55.

¹¹² Netterström-Jonsson, s. 47–49, 57, 82.

Ingas situation visar.¹¹³ Ingas situation belyser också hur de flesta flickors situation under 1940- och 1950-talet såg ut: de var ofta mycket mer bundna till hemmet än pojkar var. Flickorna i familjen förväntades hjälpa till med hemarbete, vilket ledde till en kraftig inskränkning på deras fritid.¹¹⁴

Vantrivsel inför hemmiljön aktualiseras även av Britt i *Ingen tror på Britt*, främst genom hur Britt gör allt hon kan för att undvika hemmet: ”Vad skulle det tjäna till att söka förklara att hon gick och drev gata upp och gata ned, fast hon var både hungrig och trött. Bara för att ännu på en stund slippa komma hem till bannor och ovänlighet, till disk, tvätt och trångboddhet.”¹¹⁵ Britt skiljer sig från resten av protagonisterna i primärmaterialet genom att hon är ett fosterbarn och hennes fosterhemssituation beskrivs som i allra högsta grad kärlekslös. Britt har enbart tagits emot av sina fosterföräldrar för att de mot att ta hand om henne erhåller en summa pengar varje månad och för att Britt kan utnyttjas till hushållssysslor och barnpassning, vilket är vad som tar upp i princip hela hennes fritid.¹¹⁶ Fostermodern beskriver Britt som lat, le, ful och trotsig – ”En riktig slyna!” för att hon undviker hemmet och har en önskan om att fokusera på sina studier, studier som hon vidare beskrivs inte ha varken någon tid eller ork över till när göromålen är färdiga för dagen.¹¹⁷ Att Britt därför också är en flicka som liksom Inga i *Inga och livet* får lida av psykisk vanvård är tydligt. Inte nog med att hon får utstå förbud, kritik och ständiga bannor av fosterföräldrarna, så hindras Britt också av fosterföräldrarna från att använda sin fritid till att träffa vänner och utbilda sig, något som i motion nr. 194 från 1945 beskrivs inte var ovanlig situation för ungdomar som fick utstå en omfattande kontroll av sina föräldrar.¹¹⁸ På detta vis aktualiserar även Britts situation hur flickor fostrades till en mycket större hembundenhet och hur Britt som flicka hade större krav genom hur hon på grund av sitt kön förväntades utföra hushållssysslor.¹¹⁹ Flickor hade helt enkelt långt ifrån samma frihet att bestämma över sin fritid jämfört med pojkar. De kontrollerades av sina föräldrar eller föräldragestalter och blev genom sitt kön och sin ålder utsatta för förtryck.¹²⁰ På grund av Britts avsaknad av kärlek och samhörighet, vilket har lett till en längtan efter gemenskap, blir

¹¹³ 1945, motion nr. 194, s. 9.

¹¹⁴ SOU 1947:12, s. 10.

¹¹⁵ Ulvskog, s. 8.

¹¹⁶ Ulvskog, s. 7 ff.

¹¹⁷ Ulvskog, s. 7.

¹¹⁸ 1945, motion nr. 194, s. 9.

¹¹⁹ SOU 1945:22, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomen och nöjeslivet*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande del III, Stockholm, 1945, s. 41 ff.

¹²⁰ SOU 1947:12, s. 13, 39.

hon ett lätt offer att utnyttja för den liga som håller till i hennes kvarter. Efter att Britt senare ensam åker fast för både stöld, inbrott och vandalisering, något som hon enbart deltagit i för att få vara en del av gänget och på så sätt gemenskapen, tas hon om hand av barnavårdsnämnden och skickas till ett skyddshem för flickor.¹²¹

I Lindbloms omfattande verk om flickor på skyddshem beskrivs hur barnavårdsnämnden inte ens behövde konkreta bevis för att ta hand om en flicka, vuxnas ord var lag.¹²² Till skyddshem skickades flickor som var under 18 år och ansågs vara så vanartade att det krävdes särskilda uppfostringsåtgärder från samhället, men också flickor mellan 18 och 21 som levde ett så kallat oordentligt, lättjefullt eller sedeslösliv.¹²³ Skyddshem var tänkt att agera som ett slags alternativ till ett uppfostrande föräldrahem, men trots detta upplever Britt en lika stor vantrivsel på skyddshemmet som hos sin fosterfamilj. Dagarna är inrutade utefter scheman och även där får Britt, eftersom hon är flicka, spendera en stor del av dagen med att utföra hushållssysslor, då detta är något som både förväntas och eftersträvas hos kvinnor. Inte heller här får Britt en kärleksfull uppfostran och efter många år i ett hem där hon bara blivit uppläxad och fått kritik oavsett vad hon än gjort saknar hon det driv som föreståndarinnorna på skyddshemmet eftersträvar hos flickorna.¹²⁴ Britt blir på detta vis avvikande även i detta hem, vilket gör att bannorna och kritiken förföljer henne. Att Britt på grund av detta är en flicka som mår väldigt dåligt psykiskt och lider av psykisk ohälsa, är något som aktualiseras tydligt i verket genom en ångestattack:

Ibland kändes det precis som om det inte skulle gå att andas för henne. Nu kom den igen. En outhärdlig, otäck ångest. Började nere i magen, kröp långsamt upp genom kroppen, högg tag i hjärtat, krampade om strupen. Svårare och svårare att andas. Britt försökte i det längsta att behärska sej. Hon bet hårt i underläppen och kramade om vävbommen, så knogarna vitnade. Men nu orkade hon inte längre, det flimrade för ögonen, hon slängde ifrån sej trasnystanet och kastade sej handlöst i golvet och sparkade och slog omkring sej liksom för att få luft. Hon kvävdes, kvävdes, kvävdes.¹²⁵

Att Britt inte mår bra på skyddshemmet är tydligt, hon kände sig liksom de andra intagna flickorna inlåst och isolerad från omvärlden. Inte heller var det en miljö som ingav något större hopp inför framtiden. Skyddshem framställs återkommande i primärmaterialet som en

¹²¹ Ulvskog, s. 13, 16–22, 34–35.

¹²² Lindblom, s. 129.

¹²³ 1950, motion i första kammaren, nr. 206, Cassel & Andersson, ”Angående utformningen av den sociala ungdomsvården”, s. 1 f.

¹²⁴ Ulvskog, s. 38 ff.

¹²⁵ Ulvskog, s. 40 f.

bestraffning som förstör de intagnas liv. Inga i *Inga och livet* är till exempel livrädd för att åka fast för ett billån: ”Hon tänkte i ångest att om polisen fick tag i henne och satte henne i skyddshem, så skulle allting vara slut för henne, hela hennes liv, hela hennes framtid.”¹²⁶ Stöten, som är ledare för Barbros gäng i *Den svarta fläcken*, beskriver hur han direkt blir misstänkt för brott på grund av att han har varit intagen för skyddsuppfostran tidigare och påpekar att anledningen till att han fortsätter begå brott är för att han inte längre har något att förlora, han har en svart fläck livet ut.¹²⁷ Liksom Theander poängterar i sin avhandling gestaltar både *Ingen tror på Britt* och *Den svarta fläcken* skyddshemmens oförmåga att hjälpa de som kommit på sned, likaså anser jag att också *Inga och livet* påvisar hur en skyddshemsvistelse försvårade livet avsevärt för de intagna.¹²⁸ Att ha spenderat tid på ett skyddshem stämplade helt enkelt flickor som både vanartiga och som typiska skyddshemsflickor. Hela *Ingen tror på Britt* behandlar tanken om detta, likaså verkets titel – ingen tror på Britt, hon är ju en för alltid dömd skyddshemsflicka. Detta påvisas tydligt genom hur Britt, som får lämna skyddshemmet efter att ha blivit adopterad av skyddshemmets doktor, blir beskyldd för att ha stulit en stor summa pengar från en butik i byn hon flyttat till, allt för att hon varit intagen på ett skyddshem: ”Tänk en sån flicka! Att löna vår doktor på sånt sätt! Han som gjort så mycket för henne! Men det är bara vad jag alltid sagt. Det skulle aldrig gå med ett sådant experiment. Försöka få folk av en skyddshemsflicka.”¹²⁹

Alfvén-Eriksson beskriver i sin avhandling att den sympatiska brottslingen i samhällsskildringar ofta fyller en viktig funktion: ”Han kan ge läsaren vidgade perspektiv och öka förståelsen för människor som misslyckats i samhället. Han kan visa hur den som fastnat i brottslighetens onda cirkel har svårt att ta sig loss och åter bli accepterad av välanpassade människor.”¹³⁰ Detta aktualiseras tydligt i motion nr. 3 från 1948 där det beskrivs hur samhället ”vänder sina taggar mot dem som blir åtalade och dömda.”¹³¹ Ogillandet och misstänksamheten knyts här mer till straffet än till brottet, vilket blir problematiskt med tanke på att många av de intagna flickorna på skyddshem aldrig ens begick en illegal handling, men blir likväl behandlade som brottslingar. Britt blir här en sympatisk brottsling som genom en dålig start på livet fylld med ensamhet och vanvård enbart begår illegala handlingar för att finna

¹²⁶ Netterström-Jonsson, s. 71.

¹²⁷ Kullman, s. 108 f.

¹²⁸ Theander, s. 72.

¹²⁹ Ulvskog, s. 71.

¹³⁰ Alfvén-Eriksson, s. 69.

¹³¹ 1948, motion i första kammaren, nr. 3, Schlyter, ”Om utredning angående ändringar i gällande lagstiftning om registrering av brott och förseelser”, s. 3.

gemenskap och samhörighet, men Britts situation belyser också den onda cirkel som skyddshemsflickor hamnade i.

Barbro i *Den svarta fläcken* beskrivs hantera sin vantrivsel inför hemmet på ett liknande sätt som Britt gör, genom att helt enkelt undvika att gå hem. En kväll, som föräldrarna som vanligt spenderar bråkandes och skrikandes, väljer Barbro och hennes bror att hellre övernatta på fastighetens gamla fuktiga och kalla vind än att möta kaoset hemma.¹³² Modern beskrivs av Barbro inneha ett häftigt temperament som hon aldrig lärt sig behärska, medan fadern, som är bryggeriarbetare, beskrivs som våldsam och som ”mer än förtjust i den vara som han hjälpte till att framställa”.¹³³ Hemmiljön beskrivs vidare som allt annat än harmonisk med timslånga gräl, oftast över rena bagateller. Föräldrarnas fokus blev på detta vis varandra, medan de brydde sig föga om Barbro och hennes bror Daniel: ”De var tillräckligt stora för att klara sig själva – huvudsaken att de lämnade hem pengar”.¹³⁴ Barbro aktualiserar ofta sin vantrivsel inför hemmet. Hennes val av en kvällsskola som ligger långt ifrån hemmet sägs grunda sig i att den låg nära hennes arbetsplats, men Barbro bekänner att valet också grundade sig i en önskan om att komma hem så sent som möjligt om kvällarna eftersom föräldrarna då förhoppningsvis har gått och lagt sig. Barbros vantrivsel inför hemmet aktualiseras ordagrant: ”Ty hon trivdes inte hemma. Det var trångt och matosigt, högljutt och oroligt.”¹³⁵ Den närmast kaotiska hemmiljön i kombination med trångboddheten går på detta vis ut över både brodern och Barbro själv, men kanske mest på Barbro eftersom kvällstid är den enda tiden på dagen då hon kan fokusera på sina studier, en studietid som jämt blir negativt påverkad av modern och faderns bråk och bristen på ett eget utrymme där hon kan skapa det lugn hon behöver för att förbereda sig inför sina många provskrivningar.¹³⁶ Att trångboddheten kom att ha högst negativ inverkan på ungdomars studier är något som motion nr. 419 från 1950 lyfter fram, speciellt de arbetarklassflickor som liksom Barbro endast hade tid att studera på kvällen när familjen var samlad hemma. Bristen på en lugn hemmiljö och avsaknaden av att kunna gå undan och fokusera på sina studier gjorde att kvällsstudierna efter en hel dags arbete blev än svårare att klara av.¹³⁷

Förutom att Berits hemmasituation i *Flickan från landet* gestaltar en kontrast gentemot övriga protagonister, gör också hennes inställning till hemmet det. Varje gång Berit ser

¹³² Kullman, s. 27.

¹³³ Kullman, s. 7.

¹³⁴ Kullman, s. 8.

¹³⁵ Kullman, s. 17.

¹³⁶ Kullman, s. 27.

¹³⁷ 1950, motion nr. 419, s. 1.

tillbaka på och beskriver sitt familjehem på gården ute på landet gör hon det med värme. Bröderna har låtit henne låna deras motorcyklar och föräldrarna är rara och har stor förståelse för hennes drömmar. Boendesituationen hos fastern Helny i Stockholm beskrivs också bara i positiv bemärkelse. Våningen är fin, flott och rymlig, och när både fastern och Berit är hemma har Berit möjlighet att ändå förhålla sig till sitt eget eftersom hon blivit tilldelad ett eget rum. Naturligtvis har fastern en hel del regler som Berit måste följa, hon får inte ta hem några kamrater och hon ska sköta sig i hemmet, men annars stod det Berit fritt hur hon valde att spendera sin fritid.¹³⁸ Jämfört med de andra flickorna i primärmaterialet som har kravet på sig att hjälpa till med hushållssysslor hemma blir inte Berit beordrad att hjälpa fastern, utan hon blir artigt tillfrågad: ”Vill Berit hjälpa mej att duka fram, så är Berit snäll.”¹³⁹ Kvarteren runt bostaden beskrivs också positivt av Berit och på ett närmast romantiserande sätt, som att vattendropparna i dammen glittrade i regnbågens alla färger och att det lekte en massa glada barn runtomkring.¹⁴⁰ Detta är miljöbeskrivningar som står sig i hög kontrast till övriga protagonisters kvarter i primärmaterialet som beskrivs som stenbelagda, mörka och slitna. Som tidigare nämnts är det Berits syssling Jan som ger ett exempel på trångboddhetsproblematiken i *Flickan från landet*. Till skillnad från Berit och övriga bikaraktärer i verket bor Jan i en enrummare med sin mor i ett förfallet, slitet och grått kvarter.¹⁴¹ Den stora kontrasten mot de ljusa, flotta och luftiga våningarna genom en mörk, sliten och trång enrummare gör klassperspektivet i *Flickan från landet* väldigt tydligt.

Vad jag här har presenterat är att vantrivsel för flickor i koppling till hemmiljön bottenar i många olika aspekter. Det kan dels grunda sig i det som trångboddhet i sig medför: trängsel, svårt att få ensamtid och lättare för gräl. Dels har vantrivseln grundat sig i ett åldersmässigt förtryck som föräldrarna eller äldre syskon utövar på protagonisterna. Men det kan också röra sig om de krav och förväntningar som det finns på just flickor, att dessa på grund av sitt kön förväntas genomföra hushållsarbete, ofta till priset av den lilla fritid som de redan har, men också att de förväntas följa specifika förmaningar och regler satta utifrån den rådande könsmaktsordningen. Gestaltningen av hemmiljön belyser dessutom det klassperspektiv som ligger nära

¹³⁸ Wernström, s. 15, 40, 64.

¹³⁹ Wernström, s. 17.

¹⁴⁰ Wernström, s. 21.

¹⁴¹ Wernström, s. 24, 65–66.

trångboddhet. De protagonister eller karaktärer som lider av trångboddhet och vantrivsel kommer alla från arbetarklass, medan Berit från *Flickan från landet* blir ett slags typexempel på hur levnadsvillkoren för en flicka ur en högre klass ter sig annorlunda, och kort uttryckt, bättre. Att flickorna gör motstånd mot föräldraauktoriteternas förtryck är som påvisat tydligt, men i flera av verken kan man också se ett motstånd och revolterande mot förtrycket som deras position som arbetarklass genererar, detta genom att revoltera mot klassamhället.

2.1.3 Revolt mot klassamhället

Hos både Majken i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* och bikaraktären Elsa i *Inga och livet* finns hela tiden en motiverande faktor i att skapa sig en bättre tillvaro än den som de som arbetarklass är uppväxta i. Elsa ser utvägen i kärleken Hans som lovar henne ett vackert hem och en familj där de båda trivs och passar in.¹⁴² I Majkens fall kan man se hennes flytt hemifrån som en revolt mot sin familj, men det är svårt att se den som ett motstånd gentemot klassamhället eftersom hennes tillvaro i det nya boendet inte är speciellt mycket bättre. Även det nya boendet rör sig om en sliten enrummare, som hon delar med två andra flickor. Snarare är det Majkens löfte till sig själv att inte gå samma öde till mötes som sin mor som är sönderarbetad av dåliga boendeförhållanden, mängder med barn och behovet av att utföra tungt kroppsarbete. Majkens lösning blir att anamma ett elegant och prydligt yttre, ett fint och för tiden eftertraktat arbete på ett varuhus och förhoppningen om att gifta upp sig.¹⁴³ Vad som både Elsa och Majken har gemensamt är att de helt enkelt ser ett anammande av medelklassvärderingar som lösningen på förtrycket genom att detta kan leda till att de får ta del av de fördelar som medelklassen per automatik innehar.

En som delvis, om än tillfälligt, lyckas uppnå förändring är Inga i *Inga och livet*. Efter att Inga kommit hem mitt i natten, berusad och med sönderslitna kläder efter en åktur i en stulen bil, flyr hon hemmet och faderns ilska. Därefter strövar Inga runt i Stockholm i två dagar tills hennes vän Pelle syn på henne och tar med henne hem till sig. Väl hemma hos Pelle tar Pelles mor hand om Inga som drabbats av svår förkylning och utmattning.¹⁴⁴ Efter att Inga har blivit lovad att få stanna så länge hon vill kan hon njuta av stillheten och tystnaden i den rymliga, ljusa våningen: ”Nu när hon hade fått löfte att stanna kvar en tid hos tant Lilly, så hade allting liksom ljusnat. Hon visste ju att det bara var ett tillfälligt arrangemang, men det

¹⁴² Netterström-Jonsson, s. 57, 82.

¹⁴³ Sandwall-Bergström, s. 9–10, 76, 92–93, 99–100.

¹⁴⁴ Netterström-Jonsson, s. 70, 85–88, 90–91.

gav henne i alla fall en tid av trygghet och lycka.”¹⁴⁵ I sitt tillfälliga hem känner Inga en trivsel och samhörighet som hon aldrig känt förr. Pelles mor är förstående och utstrålar trygghet, medan Pelle blir som en bror för henne som hon kan umgås och ha kul med, till skillnad från den kritiska systemen Elsa. Men efter en tid blir det dags för Inga att bege sig till sitt eget hem och hon känner en enorm sorg och osäkerhet över att behöva lämna denna lugna och trygga atmosfär som hon vant sig vid. Men Inga intalar sig själv att hon ska ta med sig sina lärdomar, allting behöver inte bli exakt likadant igen:

Hon greps av en ny styrka, från och med nu skulle hon minsann hjälpa sig själv, hon skulle visa alla dem därhemma och Pelle och tant Lilly att hon kunde bli en riktigt bra människa. Den föresatsen fyllde henne med glädje, hon blev riktigt ivrig att ta itu med att visa att hon kunde vara duktig, hon kände sig fylld av entusiasm. Men när hon steg in i tamburen därhemma, sjönk hennes entusiasm som en urblåst ballong. Allting var sig likt precis som förr, matoset slog emot henne, lampan i köket lyste hårt och oskärmad, radion stod på för fullt, tapeterna var murriga och fläckiga.¹⁴⁶

Inga som haft så höga förväntningar på att allting nu skulle vara förändrat, eller gå att förändra, inser att hennes revolt mot förtrycket – mot fadern, mot klassamhället – inte tjänade någonting till: ”Hon hade svårt att hålla tårarna tillbaka, hon kunde inte riktigt förstå att allting skulle bli såhär igen, tjurigheten och tvärheten hos fadern, moderns trötthet, tristessen, allt det där som hon gjort revolt mot fanns kvar och efter allt som hänt henne begrep hon att det inte hjälpte med revolt, hon var tvungen att acceptera och fortsätta att leva i hemmet.”¹⁴⁷

Barbro i *Den svarta fläcken* är den karaktär som kan ses göra den mest drastiska revolten, eftersom revolten mot förtrycket som arbetarklassen genererar leder till en kriminell handling. Som kontrast till Barbros undermåliga boende i enrummaren på Söder står en ny och flott sommarvilla ute vid Mälaren. När Barbro, hennes bror Daniel och vännerna Figge och Stöten flyr undan polisen efter att deras nattliga billån slutat i en krasch, tar de tillhåll i en sommarvilla som står tom. När de kommer innanför dörren möts de av en flott villa fylld med dyrbar inredning. Kanske hör det till stor del stundens hetta till, men något slår slint i ungdomarna när de blir medvetna om kontrasterna mellan sina egna liv och levnadsvillkor och den familj som har det tillräckligt gott ställt att de har råd med en stor och rymlig sommarvilla.¹⁴⁸ Detta är

¹⁴⁵ Netterström-Jonsson, s. 94.

¹⁴⁶ Netterström-Jonsson, s. 106.

¹⁴⁷ Netterström-Jonsson, s. 107.

¹⁴⁸ Kullman, s. 70, 78–81, 84.

ungdomar som tvingas sova i köksutrymmen, som tvingas ut på gatan för att få andrum, som här får en bild av en lämplig och trygg hemmiljö. Barbro, som genom sin position som flicka allt som oftast gestaltas som gängets samvete, kan inte ens hon hålla tillbaka känslorna och den vrede som infinner sig när hon ser det vackra flickrummet på villans ovanvåning:

Ett plötsligt hat vällde upp inom Barbro. Hat mot den okända flickan som hade eget rum. Gick naturligtvis i fin skola. Hade fina vänner. Fick pengar varje vecka av sin förmögne far att roa sig med. Hade eget rum i stor Östermalmsvåning – hade eget rum här på sommarstället. Reste – njöt – levde ett bekymmerslöst, luxuöst och ombonat liv! Inga bilfärder i stulna vagnar för henne! Åh, ditt lilla fina våp! Vad vet du om fattigdom och slapp moral? Vad vet du om brådmogna uppväxtår bland Södermälarsstrands vedstaplar? Vad vet du om råa slagsmål mellan en försupen far och en förgrämd mor? Vad vet du om ord som inte står i någons ordlista?¹⁴⁹

Raseriet når sin kulmen när Barbro sedan får syn på sin spegelbild i glaset till porträttet av flickan. Hon slås av kontrasterna mellan sig själv och flickan – Barbro med sitt breda ansikte, höga kindknotor, dunkla och mörka ögon, en bred mun och nu med bittert sammanpressade läppar, mot flickans glada lyckliga, runda ansikte. Raseriet ebbar ut i en lust att förstöra, att skada flickan, göra henne olycklig och ledsen. Barbro slår sönder fotografiet och fortsätter sedan vandalisera det vackra flickrummet – som blir en plats som står för allt det som Barbro på grund av sin intersektionella subjektsposition inte har. Direkt efter inser dock Barbro att det hon gjort är fel och att hon måste råda bot för de synder hon begått, hon inser att motståndet inte leder någonvart.¹⁵⁰ Flickornas motstånd och revolt mot auktoriteter, både auktoriteter i form av föräldrar, alternativa föräldrafigurer och institutioner, har nämligen en tendens att efterfölja den mall som Trites ritar upp i sitt koncept om makt och förtryck i ungdomslitteratur: det är en del av ungdomens uppväxt att revoltera, men det är också en del av uppväxten att inse att revolter inte löser något och utifrån denna erfarenhet lära sig att acceptera sin plats i samhällets maktstrukturer.¹⁵¹ Inga inser detta abrupt när hon flyttar hem igen och i vemod accepterar sin tillvaro. Hedén beskriver Barbros situation i *Den svarta fläcken* på liknande vis i sin avhandling: ”Barbro gör en färd ut i det asociala från sin vardagstillvaro, men slår åter in på den smala vägen, anpassar sig till samhällsnormerna.”¹⁵²

¹⁴⁹ Kullman, s. 85.

¹⁵⁰ Kullman, s. 85 f.

¹⁵¹ Trites, s. 19.

¹⁵² Hedén, s. 74.

2.2 Arbetsplats och skola

Nästa miljö som jag kommer att titta närmare på är arbetsplatsen och skolan. Här kommer jag att inledningsvis undersöka hur flickornas möjlighet till utbildning såg ut, hur de såg på detta men också vilken inställning föräldrarna hade inför att flickorna ville vidareutbilda sig.

Därefter tittar jag på flickornas arbeten, med fokus på hur dessa aktualiseras, hur arbetsmiljön ser ut och vilka möjligheter flickorna har att avancera karriärmässigt. Stor vikt läggs även vid hur flickornas inställning till framtiden gestaltas.

2.2.1 Utbildning

Flickornas möjlighet till och syn på utbildning skiljer sig markant åt i primärmaterialet, men likaså hur omgivningens synsätt gestaltas. Berit i *Flickan från landet* kommer till Stockholm med syftet att studera dagtid vid en konstskola. Vad Berits intentioner är med utbildningen beskrivs vagt. När konstläraren frågar Berit om utbildningen är tänkt till hennes karriär eller om det är för nöjes skull, svarar hon att hon inte vet, och samma svar ges när vännen Anna-Lisa frågar Berit vad hon vill bli.¹⁵³ Tolkningen blir att Berits avsikt med utbildningen främst kanske inte handlar om att utbildningen är speciellt användbar karriärmässigt, utan snarare är en rolig erfarenhet och en möjlighet att komma hemifrån och besöka Stockholm. I Stockholm är det enbart utbildningen som hör Berits sysselsättning till, något arbete har hon inte. Berit beskriver hur hon sparade ihop en hel del pengar till kursen själv, men att hon aldrig hade kunnat resa i väg utan hennes mammas och pappas hjälp. Föräldrarna beskrivs ha en positiv inställning till Berits drömmar genom hur de försökte förstå och uppmuntra Berits längtan efter någonting annat än ett liv på gården.¹⁵⁴ Den nyvunna vännen Greta som Berit träffar när hon anländer till Stockholm ger också en positiv bild av möjligheten till utbildning. Greta, som alltid har drömt om att arbeta på sjukhus, valde att direkt efter skolan börja som biträde på sjukhus. Nu har hon dock börjat känna ett visst missnöje inför arbetet, eftersom hon utan riktig utbildning aldrig kommer att kunna avancera karriärmässigt: ”Jo, jag trivs. Det är bara det, att man kommer att stanna på samma fläck hela livet. Och antagligen inte få mycket mera betalt än nu.”¹⁵⁵ Nu drömmer Greta om att bli sjuksköterska och delar med sig om hur hennes pappa vill att hon ska skaffa sig en utbildning som kan leda till sjuksköterskeexamen, något som på grund av Gretas subjektssposition som flicka från medelklass ligger fullt öppet för henne rent ekonomiskt. Vännen Anna-Lisa gestaltar i stället en flicka som har möjligheten att

¹⁵³ Wernström, s. 52, 75.

¹⁵⁴ Wernström, s. 64.

¹⁵⁵ Wernström, s. 70.

välja, men som valt att inte utbilda sig utan att ta arbete som hårfrisörska. Berit anser att Anna-Lisa är en flicka som är belåten med sitt liv, som ”aldrig skulle komma på tanken att söka efter det där andra, som Berit inte kunde klä i ord men som hon kände som en underlig längtan.”¹⁵⁶ Ullström diskuterar i sin avhandling att flickornas strävanden i ungdomslitteraturen från den här tiden sällan konkretiseras mer än en opreciserad längtan efter ”något”.¹⁵⁷

Berit funderar vidare på vad sysslingen och arbetarklasspojken Jan har för ambition och längtan, som sitter och lyssnar på flickorna och kompiserna Bengt när de talar om sina framtidsdrömmar och utbildningar. Till sist kan Jan inte sitta tyst längre utan gör narr av att Berit kommer från landet som ett utspel ur ren desperation och hopplöshet. Berit bemöter hans nedlåtande kommentar med att det finns en stolthet i att arbeta på en gård, varvid hon slänger ur sig frågan om vad det är för arbete som Jan själv sysslar med som då skulle vara bättre.¹⁵⁸ När det kommer fram att Jan arbetar som springschas, ett vanligt arbete utan avanceringsmöjligheter för både pojkar och flickor från arbetarklassen utan utbildning, får Jan nog. Med en blandning av bitterhet och osäkerhet brister han ut: ” – Ni, med era löjliga framtidsdrömmar! Sjuksköterska, damfrisörska, konstnärinna, va? Och Pralen [Bengt] med sin studentmössa, som hans farsa betalar bit för bit...”¹⁵⁹ Känslan av orättvisa och att alla andra som bildar sig är mycket bättre än en själv lyser tydligt igenom. Här aktualiserar Jan den stora klasskillnaden mellan vem som har möjlighet till utbildning och framtidsdrömmar, och vem som inte ens vågar tänka tanken, eftersom framtidsströmmen är så långt borta.

Berits och hennes väninnors möjlighet till utbildning är något som aktualiserar en stor kontrast i jämförelse med arbetarklassflickornas situation i mitt primärmaterial. I *Ingen lugn stund hos Oskarssons* gestaltas föräldrarna som har en högst negativ syn på utbildning, som anser det vara ett onödigt påhitt. Det är inte protagonisten Majken själv som studerar, utan hennes äldre bror Emil, men i den lilla trångboddna lägenheten blir Majken direkt påverkad av den negativa inställningen. Föräldrarna anser att Emil som har arbete på fabrik borde vara nöjd med det och fadern var rent av förargad när han fick reda på att Emil börjat i aftonskola: ” – Jag vet inte vad det där ska tjäna till, sa han barskt, om du prompt ska slösa bort pengar, så kunde du väl tagit någon kurs i nåt som du kunde ha nytta av i jobbet... charkuterilära eller nåt sånt...”¹⁶⁰ Modern var till en början stolt över att ha en studerande son, men den åsikten

¹⁵⁶ Wernström, s. 74.

¹⁵⁷ Ullström, s. 215.

¹⁵⁸ Wernström, s. 75.

¹⁵⁹ Wernström, s. 76.

¹⁶⁰ Sandwall-Bergström, s. 11.

förändrades fort och hon anser att utbildningen inte kommer leda någonvart: ”Nej, det där läsandet, du har satt igång med, det är som far sa rena slöseriet med både pengar, och tid!”¹⁶¹

En liknande situation gestaltas i *Ingen tror på Britt*, där Britt beskrivs av sina lärare som mycket begåvad intellektuellt och de framhåller att hon skulle ha en ljus framtid om hon fortsatte sina studier efter folkskolan. Britts lärarinna besökte till och med fosterhemmet för att försöka förmå fosterföräldrarna att låta Britt fortsätta studera, men fosterföräldrarna sade blankt nej: ”De hade haft nog besvär med flickan och hon skulle fortast möjligt få lära sej stå på egna ben. Dagen efter examen skulle Britt börja på chokladfabriken och lära till pralindopperska.”¹⁶² Britt är intressant i primärmaterialet eftersom hon i realiteten är den enda av protagonisterna som under verkets gång genomför vad som brukar kallas en för klassresa. Genom att Britt adopteras av skyddshemmets doktor förändras hennes möjligheter till utbildning totalt, och likaså hennes framtidsmöjligheter. Hon går från att vara en låg arbetarklassflicka till att bli en del av en medelklassfamilj, vilket förändras Britts subjektsposition i den bemärkelse att hon per automatik genom sin klassresa innehar mer makt, både genom materiellt och socialt kapital, men hon kan även i längden genom sin nya ställning förvärva sig ett kulturellt kapital. I stället för en framtid utstakad av hennes fosterföräldrar med arbete på en fabrik utan avanceringsmöjligheter, står Britt vid verkets slut inför möjligheten att studera vidare.¹⁶³

I både *Flickan från landet* och i *Ingen tror på Britt* aktualiseras att fortsatta studier för flickor var en klassfråga. Men de båda verken gestaltar också ett genusperspektiv. I *Flickan från landet* hamnar Berit i en diskussion med vännen Bengts pappa, som anser att kvinnan håller på att förlora sin kvinnlighet genom intrång i vad jag här väljer att kalla för den manliga sfären. Berit är en flicka som kör motorcykel och som utfört samma hårda arbete som sina bröder hemma på gården, och hon är inte sen med att säga vad hon tycker: ” – Vad då för kvinnlighet? frågade Berit. Den där som man ser på bio eller läser om i veckotidningarna? Den behöver du inte bry dig om, för den finns det inte så mycket av i verkligheten. Jag förstår inte varför inte en flicka skulle kunna göra allt vad en pojke kan!”¹⁶⁴ Likaså belyses i *Ingen tror*

¹⁶¹ Sandwall-Bergström, s. 12.

¹⁶² Ulvskog, s. 8.

¹⁶³ Ulvskog, s. 118 f.

¹⁶⁴ Wernström, s. 101.

på Britt hur flickorna på skyddshem enbart bildas i det som är önskvärt att flickor skulle kunna, det vill säga kvinnligt kodat arbete såsom hushålls- och vävarbete.¹⁶⁵ Lindblom understryker att detta förhållningssätt stärkte könsskillnader – svenska statens institutioner bestämde vem som fick bli vad och hur, både utefter kön och klasstillhörighet.¹⁶⁶ Tanken var att flickorna de första åren ute på arbetsmarknaden skulle kunna använda denna kompetens på sin arbetsplats, men syftet var också att bilda flickorna i sådant som de bör kunna när de gifter sig.

Att fortsätta arbeta efter giftermål som kvinna var nämligen ingen självklarhet. Detta aktualiseras i *Inga och livet* när Ingas vän Pelle, och senare pojkvän, anser att hans framtida fru inte ska behöva arbeta, men hon förväntas likväl vara hemma och ta hand om de många barn som Pelle hoppas att giftermålet ska tillföra.¹⁶⁷ Tanken om att flickor skulle ge upp sitt arbete efter giftermål och vara hemma och ta hand om barn och hushåll om mannens inkomst räckte till, var inget ovanligt synsätt för tiden. I en av ungdomsvårdskommitténs utredningar från 1951 beskrivs att vilket yrke en kvinna hade, eller ville ha, var av mindre vikt i jämförelse med en man. Detta för att åren mellan skolan och giftermål sågs som ett övergångsskede till äktenskap och familjebildning.¹⁶⁸ Vad en flicka kände inför sitt nuvarande arbete eller vilka karriärdrömmar hon hade inför framtiden, var alltså något som prioriterades bort. Trots vetskapen om hur svårt det var för arbetarklassflickor att skaffa sig en ordentlig utbildning och hur flickorna prioriterades bort efterfrågade den svenska staten bildade ungdomar.¹⁶⁹ I motion nr. 19 från 1942 framställs hur de ungdomar som söker bildning och utbildar sågs som ambitiösa och målmedvetna, medan ”det andra ungdomsskiktet” hade en uttalad slapphet och lojhet inför livsföringen.¹⁷⁰ Att möjligheten till utbildning inte var en självklarhet för alla ungdomar verkar ha glömts bort.

Att både tillhöra arbetarklass och dessutom vara flicka försatte helt klart arbetarklassflickorna i en förtryckt position som medförde en uppgivenhet som kom att påverka deras framtidstro väldigt negativt, något som verkar ha förväxlats med slapphet och lojhet i samtiden. En till av dessa flickor är Barbro i *Den svarta fläcken*. Direkt efter folkskolans slut började Barbro arbeta som springschasa hos en hattfirma. Chefen hade lovat

¹⁶⁵ Ulvskog, s. 37–39.

¹⁶⁶ Lindblom, s. 148.

¹⁶⁷ Netterström-Jonsson, s. 19.

¹⁶⁸ SOU 1951:41, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomen möter samhället*, Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande, Stockholm, 1951, s. 71.

¹⁶⁹ 1942, motion i andra kammaren, nr. 17, Hallén & Hedlund, ”Angående återupprättande av kommunernas medinflytande i fråga om nöjeslivets art och omfattning i kommunerna m.m.”, s. 5.

¹⁷⁰ 1942, motion i första kammaren, nr. 19, Andersson & Verner m.fl., ”Om utredning angående vården om landets ungdom”, s. 12.

att hon skulle få möjlighet till att avancera och få hjälpa till i affären: "...ett löfte som hon snart kom underfund med betydde att hon fick äran att putsa fönstren, sopa golvet, damma hyllor och gnida speglar."¹⁷¹ Efter skolan började hon studera engelska på en aftonskola med en vag förhoppning om att kanske få plats som hemhjälp i en engelsk familj i framtiden. Trots att Barbro både till sättet och genom sin utbildning försöker uppnå och föra sig enligt medelklassvärderingar är hon medveten om att oavsett hur hon försöker så är hon fortfarande en flicka från låg arbetarklass utan några ljusa framtidsutsikter. När Stöten kommer på henne med att vandalisera flickans rum i sommarhuset som de brutit sig in i, vilket hon gör ur rent raseri mot den situationen som hon är i genom sin intersektionella subjektsposition, skäms hon och känner sig smutsig. Hon kan riktigt se vad Stöten tänker där han står och närmast hånler mot henne: " – Du svär inte, du röker inte som många andra tjejer i din ålder gör. Du talar vårdat, du pluggar språk, du låtsas vara förmer än andra – men i grund och botten är du mycket värre än de flesta."¹⁷² Vidare ställer Barbro sig frågan vem det egentligen finns som hon skulle kunna se upp till: "Idoler finns det gott om, men inga ideal."¹⁷³ Och vem ska man som arbetarklassflicka se upp till, kunna vända sig till? I bristen på en levande person börjar Barbro tyst tala till sig själv och bekänna de fel hon gjort. Till sist säger hon att hon ska skriva till flickan vars rum hon förstört och be om ursäkt, varvid hon som svar till sig själv utbrister:

Försök inte! Du tror att det skall bli inledningen till en brevväxling mellan er. Att ni skall bli vänner. Att du igenom henne skall få andra fina vänner. Högfärdsgalen – det är vad du är, fast du låtsas vara ödmjuk, låtsas be om ursäkt – bara för att komma i kontakt med henne – med en annan värld som du inte är född till.¹⁷⁴

Här aktualiserar Barbro tydligt den känslan av hopplöshet och förtvivlan inför sin situation som många arbetarklassflickor kände. De kunde försöka att skapa sig en annan framtid än den som annars låg utstakad för dem, men känslan av att vara från en annan värld, att det enda man gör är att imitera någon man inte är, var en svår känsla att överkomma. Detta är inte så konstigt, klassamhället var uppbyggt utifrån dessa känslor. Arbetarklassens syn på sig själva som avvikande, från en annan värld, gör att klassklyftorna består. I *Den svarta fläcken* beskriver Harry Kullman de första åren efter folkskolan som de svåraste. Samtidigt som

¹⁷¹ Kullman, s. 15.

¹⁷² Kullman, s. 86.

¹⁷³ Kullman, s. 98.

¹⁷⁴ Kullman, s. 99.

ungdomarna är fria är de ändå genom sin ålder bundna. De vet sällan vad de vill, samtidigt som de vill så mycket, och blir behandlade både som barn i vissa fall och som vuxna i andra. Arbetarklassungdomarna börjar dessutom längst ner på rangskalan med en stor svårighet i att avancera: ”det fordras en guds karaktär och en sols energi för att slita sig loss, att frigöra sig och gå uppåt”.¹⁷⁵ Detta är tankar som jag anser summerar arbetarklassflickornas villkor väldigt väl och inte är det svårt att argumentera för att Kullman väljer att ta ungdomens perspektiv. Detta blir ett exempel på hur en nyhistorisk analys kan belysa hur författare kan välja att ta ställning till och kritisera skeenden i samhället, som i detta fall – klassamhället. Här väljer Kullman att bortse från de vuxnas perspektiv, det vill säga de som definierar ungdomsproblem, och skriver i stället för ungdomen på ungdomens nivå – och problematiserar det som ungdomarna själva kan se som problematiskt.¹⁷⁶ Ett liknande perspektiv kan man finna i *Ingen lugn stund hos Oskarssons*, där Wistisen genom en referering till Elsa Olenius citerar: ”Perspektivet är uteslutande tonåringens. Det är inte en vuxen som genom texten ska ge den unga kvinnan råd utan en flicka i samma ålder och med samma bekymmer.”¹⁷⁷

Förutom att utbildning för arbetarklassflickorna var en klassfråga, var det också en genusfråga. I utredningen från 1951 beskrivs att medan arbetarklassen i sig hade genomgående sämre chanser till utbildning, hade arbetarklassflickorna ännu sämre chans till studentexamen än arbetarklasspojkar.¹⁷⁸ Likaså aktualiseras tanken om kvinnligt arbete ofta i motionerna. I motion nr. 478 från 1952 beskrivs vikten av att ge flickorna kunskap i vad de sägs sakna och att ge dem känslan av att det de bildar sig i är socialt uppskattat i samhället. Vidare är det kunskaper i alltifrån hemvård till hemslöjd som här nämns, med andra ord – hushållssysslor.¹⁷⁹ Wennhall understryker att skolan vid denna tid dessutom hade flera så kallade styr- och sållningsmekanismer som utgick från både klass och kön. Arbetarklassflickorna slussades i stället in på en specifik ungdomsmarknad med hushålls-, kontors- eller servicearbeten. Kostnadsaspekten för utbildning skapade dessutom en motsträvighet hos både föräldrarna och ungdomarna, vilket gjorde att fortsatt utbildning varken var möjligt eller något som var önskvärt, varken från ungdomarnas eller föräldrarnas

¹⁷⁵ Kullman, s. 41.

¹⁷⁶ Jmf Theander, s. 383. Theander lyfter fram Birger Hedén som anser att man på 1940-talet skrev ”om och för” sina läsare, från ett vuxet perspektiv. *Den svarta fläcken* blir här ett tydligt exempel på att så inte alltid var fallet – Kullman skriver *med* sina läsare med ungdomars värderingar och språk, något som inte verkar fått ett större genomslag förrän på 1970-talet.

¹⁷⁷ Wistisen, s. 88.

¹⁷⁸ SOU 1951:41, s. 30 f.

¹⁷⁹ 1952, motion nr. 478, s. 16.

håll.¹⁸⁰ Sociologen Sabina Cwejman, som bidragit med ett kapitel om tonårsflickors identitet i antologin *Ungdom i rörelse: en antologi om ungdomars levnadsvillkor* från 1991, framhåller att tonårstiden präglas av en tid då flickors självförtroende, till skillnad från pojkarnas, försämras. Deras positiva och ambitiösa syn på framtiden påverkas negativt av flickornas förståelse av sin situation som flickor, det vill säga, de utvecklar en medvetenhet om sin intersektionella subjektposition.¹⁸¹

2.2.2 Arbetet

Flickornas och de vuxnas inställning till deras arbete är något som aktualiseras frekvent i primärmaterialet. Här är det intressant att göra en jämförelse av Majken i *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons* och Inga i *Inga och livet*. Majken arbetar i köket hos en fru Marberg där hon hjälper till med hushållsarbete, men trots att Majken är skötsam och punktlig är fru Marberg kritisk – det räcker inte att Majken kommer i tid, hon ska vara så pass tacksam för platsen att hon kommer tidigt. En morgon när Fru Marberg sett att Majken stått och tittat i ett skyltfönster i stället för att komma till arbetet tidigt är hon på uselt humör när Majken kommer in prick halv åtta och när Majken säger att hon kommit i tid hugger fru Marberg tillbaka att hon inte ska svara emot. Fru Marberg fortsätter: ”det vore förstås förskräckligt att komma fem minuter före tiden någon gång” och uttrycker att ungdomen nu förtiden är lat och opålitlig.¹⁸² Som vuxen och därför i auktoritetsposition både genom sin ålder och roll som chef, tänker Fru Marberg överhuvudtaget inte låta Majken få sista ordet, oavsett hur rätt Majken har i det hon säger, vilket gör att Majken får nog och säger upp sig.

Detta är bara ett exempel på hur unga flickor blir behandlade som vuxna i somliga fall och som barn i andra. Majken är vuxen nog till att arbeta och få lön, men på grund av hennes ålder behandlas hon som ett barn av sin arbetsgivare som absolut inte tänker bli mästrad av en jäntunge.¹⁸³ Vidare påvisar det de vuxnas syn på flickors arbetssituation, de ska känna en tacksamhet och inte ställa krav eller ifrågasätta. Scenen visar tydligt på att ungdomar inte får vara kritiska mot vuxna, för de vuxna har alltid rätt och det är ungdomarna som ska anpassa sig. Majkens arbete gestaltar också hur arbetarklassflickorna ofta slussades in till strängt könsbundna arbetsuppgifter, som

¹⁸⁰ Wennhall, s. 88, 107; jmf. Ohlsson & Swärd, s. 143.

¹⁸¹ Sabina Cwejman, ”Tonårsflickors identitet och vänskap”, i: *Ungdom i rörelse: en antologi om ungdomars levnadsvillkor*, Carle, Jan & Hermansson, Hans-Erik (red.), Daidalos i samarbete med Centrum för ungdomsforskning (CUG), Göteborg, 1991, s. 355.

¹⁸² Sandwall-Bergström, s. 22.

¹⁸³ Sandwall-Bergström, s. 22–27.

här i hushållsarbete. Arbetsplatsen gestaltar också den stränga hierarkiska värld som ungdomen ofta mötte på sin arbetsplats, de vuxna var självklara auktoriteter.¹⁸⁴ Dagen efter att Majken sagt upp sig ger hon sig ut för att söka en ny plats och träffar en flicka vid namn Rose som också letar arbete, och de bestämmer sig för att söka arbete tillsammans. De söker sig till ett varuhus och där lyckas Rose ljuga ihop en mer attraktiv bakgrund åt dem båda, varvid de båda får jobbet. Majken trivs med den nya platsen på varuhuset, tar den på allvar och vet att hon genom hårt arbete kan få avancera ytterligare, men hon är också medveten om att utan lögnerna hade hon aldrig fått platsen. Rose å andra sidan tröttnar på arbetet direkt och ljuger ihop anledningar till att hon inte kan arbeta.¹⁸⁵ Rose gestaltar på så vis den syn på ungdomen som var vanlig för tiden – ungdomen var lat, opålitlig, otacksam och sökte enbart nöje och spänning.¹⁸⁶ Liksom Wistisen poängterar i sin avhandling, gestaltar Majken, trots lockelserna och intresset för ytliga nöjen, en i grunden ordentlig person, medan Rose blir hennes motsats.¹⁸⁷

Inga i *Inga och livet* har vid berättelsens början ett arbete på ett kontor som snabbt har blivit långtråkigt: ”Någon gång kanske jag kommer att sitta där inne vid ett fönster och skriva maskin, jag också, hade hon tänkt de första veckorna, men nu visste hon inte om det var så särskilt lockande det heller.”¹⁸⁸ Inga beskrivs enbart ta arbetet på allvar när det är kunder på besök, hon kommer ofta sent till arbetsplatsen och använder telefonen på kontoret till privata samtal fast det är förbjudet. Av vännen Pelle får hon dessutom återkommande frågor om varför hon inte påbörjar en kurs i maskinskrivning om kvällarna, så att hon kan avancera karriärmässigt, varvid Inga alltid kommer med bortförklaringar. Pelle vet dock hur det egentligen står till: ”Men jag begriper nog att du inte alls har lust, du är för lat helt enkelt, det är mycket roligare att hänga ute med dom där gängen som du har talat om...”¹⁸⁹ Det intressanta med Ingas inställning till både sitt arbete och eventuell utbildning är den förändrade Inga vi träffar i slutet av berättelsen. Efter att Inga revolterat mot alla sin fars förbud och rymt hemifrån, blivit allvarligt sjuk och kommit på benen igen, är hon en ny människa. Tidigare var gänget i parken och framför allt den kriminelle kärleken Bigge Ingas hela liv, likaså spänning och äventyr. Efter en bilstöld som slutade med att Bigge dog i en krasch, känner Inga sig som en dålig, stämplad människa, som vill göra rätt för sig. Efter rådet

¹⁸⁴ Wennhall, s. 89–90.

¹⁸⁵ Sandwall-Bergström, s. 71–76, 115–118, 156.

¹⁸⁶ 1942, motion nr. 32, s. 9.

¹⁸⁷ Wistisen, s. 109 f.

¹⁸⁸ Netterström-Jonsson, s. 17.

¹⁸⁹ Netterström-Jonsson, s. 20.

att söka arbete och börja studera på kvällarna och skaffa sig kunskap, ansvar och bra kamrater, är det precis vad Inga gör. Återigen skaffar hon sig arbete på kontor, med exakt samma arbetsuppgifter som förr:

Hon kunde ibland småle vid tanken på hur hon försökt maska och komma undan arbete på sitt förra jobb, nu gjorde hon inte det längre, nu tyckte hon det var roligt att anstränga sig och göra så mycket som möjligt. Men så hade hon inte längre sina väninnor, gänget och Bigge att sysselsätta tankarna med under arbetstiden. Hon följde tant Lillys råd och började en aftonskola.¹⁹⁰

Inga blir alltså en ny ansvarsfull person som gör mer än vad som krävs av henne efter att hon lämnat revolter, gänget och ett dåligt ungdomligt beteende bakom sig. När hon efter de vuxnas mått går från icke önskvärd till önskvärd gestaltas livet som bättre. Läxan att det inte är lönt att revoltera utan att det är bättre att finna sig i den situation man befinner sig i, blir här gestaltad.¹⁹¹ Detta är ett tydligt exempel på hur Trites beskriver att en mognadsprocess oftast sker i ungdomslitteratur: "Once protagonists of the YA novel have learned to discursively negotiate their place in the domination-repression chain of power, they are usually depicted as having grown".¹⁹² Inga lär sig helt enkelt att acceptera sin plats inom de sociala maktstrukturerna i samhället. Skillnaden mellan Majkens och Ingas situation är här tydlig. Medan Majken lyckas förändra sin tillvaro genom att ge sken av en annan bakgrund än den låga arbetarklassbakgrund hon har, lyckas hon avancera och få ett för tiden väldigt eftertraktat arbete i ett varuhus som hon trivs med och som öppnar för möjlighet till att avancera ytterligare. Inga å andra sidan visar i stället på en förändring utefter de vuxnas mått för hur ungdomen skulle hantera sin situation – man ska göra mer än vad som efterfrågas och det med glädje i tacksamhet för sitt arbete. Medan Majkens revolt mot förtrycket skapat av hennes intersektionella subjektsposition lyckas, misslyckas Inga och tvingas acceptera den situation hon är i som flicka och låg arbetarklass.

2.3 Gatorna

Efter att det fastställts hur arbetarklassflickans hemmasituation såg ut är det föga förvånande att hon gjorde allt hon kunde för att spendera så mycket tid borta från hemmet som möjligt. Men vart tog hon vägen på sin fritid? Jo, ut på gatan. Därför har jag valt att kalla den sista

¹⁹⁰ Netterström-Jonsson, s. 99 f.

¹⁹¹ Jmf Ullström, s. 216 f. Ullström har hittat liknande fall i verk där flickor begår uppror. Efter en revolt som ej lyckats mognar flickan och återvänder mer självständig och ansvarstagande.

¹⁹² Trites, s. 52.

miljön som jag ska sätta in i historisk kontext för just gatorna. I denna del kommer jag inledningsvis att titta närmare på hur ungdomens samlingsplatser gestaltas i koppling till flickorna, men också hur samhället såg på dessa platser. Hit hör också ungdomsklubbar och föreningar där ungdomar utgjorde en majoritet av medlemmarna. Jag kommer vidare att anta ett mer flickkulturellt perspektiv där jag tittar närmare på utseende och image, både från flickornas perspektiv och från omgivningen. Därefter presenteras hur kriminella handlingar kan ses som en form av motstånd mot det förtryck som flickorna fick utstå, och hur flickornas förhållande till den gemenskap de är en del av gestaltas och hur de vuxna såg på denna. Avslutningsvis redogör jag för hur flickors sexualitet gestaltas i böckerna, både hur de själva ser på kärlek och sex, men även hur omgivningen ser på flickorna i koppling till dessa aspekter.

2.3.1 De öövervakade platserna

Att flickorna gav sig ut på gatan gestaltas i samtliga verk ha att göra med både en undermålig boendesituation och på grund av de vuxnas ständiga övervakning genom deras auktoritära position. Det var dessutom utanför hemmet som flickorna kunde träffa andra ungdomar i samma ålder, bortom vuxnas förmaningar och regler.¹⁹³ I både *Den svarta fläcken* och *Flickan från landet* beskrivs konditori som en sådan plats.¹⁹⁴ Besökarna är genomgående ungdomar och konditoriet blir ett ställe där dessa kan samlas och lära känna varandra. Berit i *Flickan från landet* beskriver exempelvis konditoriet Träffen som en frizon från de vuxna och deras normer: ”Presentationer och titlar och alla underligheter som de vuxna har för sig var fullständigt okända här”.¹⁹⁵ Naturligtvis såg inte de vuxna med blida ögon på hur konditorier hade utvecklats till en samlingsplats för ungdomar, vilket Berit vidare gestaltar när hon berättar för sina nya vänner i Stockholm om hur de vuxna ute på landsbygden röstade mot bygget av ett konditori: ”»Vi ska inte ha nåt sånt där ’tillhåll’», sa dom,» för vi vill inte ha ungdomen förstörd!»”¹⁹⁶ Här gestaltas de vuxnas rädsla inför en plats som de unga råder över och formar efter sin egen ungdomskultur bestående av beteenden och normer som inte alltid följer allrådande normer och värderingar i samhället.

I utredningen från 1947 beskrivs hur man aktivt ville ingripa och påverka ungdomen i en bestämd riktning, nämligen mot en sund fritidssysselsättning genom att stödja önskvärda

¹⁹³ SOU 1945:22, s. 40, 62, 64–65.

¹⁹⁴ Kullman, s. 100; Wernström, s. 25 ff.

¹⁹⁵ Wernström, s. 55.

¹⁹⁶ Wernström, s. 36.

fritidssysslor och motarbete önskade. Kafébesök, bioografer, dansställen och det så kallade mållösa strövandet sågs som delaktiga komponenter i samtidens ungdomsproblem.¹⁹⁷ I motion nr. 17 från 1942 beskrivs hur den moderna utvecklingen lett till en ökad fritid för ungdomarna och hur den samtidigt utvecklande nöjesindustrin, som givit plats till de nämnda förströelserna, lätt kan utlösa kriminella böjelser hos så kallade obefästa sinnen. Att fritiden och ungdomens nöjesliv därmed sågs som ett uttalat ungdomsproblem är för att det vanligaste motivet hos ungdomsbrottslingar sades ligga i ett utvecklat begär efter medel att tillfredsställa ett ständigt växande nöjesbehov.¹⁹⁸ Kulturvetaren Erling Bjurström som i ett kapitel i *Fritid i ny tid* från 1998 forskat i 1900-talets nya fritid-fenomen anser att fritiden kort och gott kunde beskrivas som ojämlik med ekonomiska, sociala och kulturella skillnader. På fritiden ansågs det att man, precis som ovan motion gestaltar, skulle tillgodogöra sig en sund fritidssysselsättning. Det problematiska, och som Bjurström poängterar genom att hänvisa till Bourdieu, är att alla inte hade möjligheten att förvärva det kulturella kapital som efterfrågas, det vill säga de symboliska tillgångar som uppfattas som mer värda än andra, vilket gör fritid-fenomenet till både en klass- och maktfråga.¹⁹⁹

I *Ingen lugn stund hos Oskarssons* gestaltas hur ungdomar i samtiden gick ut och dansade på dansställen. Efter att Majkens nyvunna vän Rose kommit över en större summa pengar illegalt bjuder hon med sig Majken och kusinen Elly till Balen, som beskrivs som ett dansställe som flitigt besöks av stadens ungdomar.²⁰⁰ Samtiden såg dock inte heller med blida ögon på dessa dansställen och i motion nr. 17 från 1942 beskrivs dansställen andas lösaktighet och att de altrade en viss typ av ungdom som helt saknade värden och ådrog sig en hunger för det materialistiska och sensuella.²⁰¹ Rose bjuder vidare på saftkobbels vid ett av borden samtidigt som flickorna uttrycker sig nedlåtande mot de flickor som inte haft råd att vara sig betala för ett bord eller för förfriskningar. Här aktualiseras hur ett dansställe liksom konditorier blir en frizon från vuxna: Majken poängterar hur hon aldrig tidigare dansat offentligt med pojkar som hon inte känner och Elly träffar en ung man hon blir förtjust i och fortsätter hålla

¹⁹⁷ SOU 1947:12, s. 13, 18.

¹⁹⁸ 1942, motion nr. 17, s. 6.

¹⁹⁹ Erling Bjurström, "Den moderna ungdomspolitikerna och ungdomars fritidskulturer", i: *Fritid i ny tid*, Zetterberg, Olle (red.), Sober i samarbete med Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning, Stockholm, 1998, s. 86 f.

²⁰⁰ Sandwall-Bergström, s. 126 ff.

²⁰¹ 1942, motion nr. 17, s. 7.

kontakten med.²⁰² Dansställen blir genom detta en plats för flickorna att träffa pojkar utan de vuxnas ständiga iakttagande. Ungdomarna kunde på dessa platser experimentera med de kulturella regler som existerar vid umgänge mellan könen och genom detta skapa nya umgängesformer, vilket gör att det inte är förvånande att de vuxna var så negativt inställda till en plats som de inte rådde över eller kunde kontrollera.²⁰³ Väl hemma i flickornas lägenhet möts Majken av en lapp från sin bror som skriver att hon måste komma hem genast eftersom fadern skadat sig allvarligt på jobbet. Rose framhåller att allt är en lögn och ett sätt att få hem Majken för att sedan inte släppa ut henne igen. Trots Majkens tveksamhet till att brodern skulle ljuga om en sådan sak, övertygas hon av frihetskänslan som kvällen på dansstället fört med sig: ”Efter kvällens och dansens fröjder hade friheten blivit henne dyrbar. Hon ville inte bli fast därhemma igen. Hon ville rå sig själv.”²⁰⁴ Kvällen på Balen belyser tydligt hur dansställen kom att fungera som frizoner bortom de vuxnas förtryck, förmaningar och oskrivna regler, samtidigt som de tre flickorna genom sitt besök på Balen även aktualiserar en annan viktig aspekt – vikten av att ge sken av att man har gott om pengar och kan föra sig flott.

Lockelserna som denna typ av ställe, men också restauranger och varuhus förde med sig, sågs som tidigare nämnts som ett stort ungdomsproblem i samtiden och i utredningen från 1947 som behandlar ungdomens fritid och nöjesliv målas det stora hotet från nöjesindustrin upp.²⁰⁵ Kvällen på dansstället Balen belyser hur konsumtion, om än högst tillfälligt, kan fungera klassöverskridande för flickorna, något som gestaltas generera frihetskänsla och livsglädje. Detta belyser flickorna i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* flera gånger om. Så fort de kommer över pengar, både lagligt i Majkens och Ellys fall och olagligt genom Rose, spenderar de nästan allting direkt på fina kläder och på dyra restauranger, allt för att om än bara för en stund få smaka på hur livet hade kunnat vara om de hade haft det bättre ställt och tillhört en högre samhällsklass.²⁰⁶ Trots att både Majken och Elly innerst inne är förnuftiga och sparsamma, vilket enligt Österlunds flickmatrix kan ses som ideala karaktärsdrag hos flickor, lockas de med av Roses konsumtion och tillfälligt flotta livsstil.²⁰⁷ Nöjesindustrins lockelse blir här tydligt gestaltad som problematisk genom hur den duktiga flickan genom dessa lockelser riskerar anamma ett oönskat beteende. Inte sällan beskrivs det i motionerna

²⁰² Sandwall-Bergström, s. 128 ff.

²⁰³ Wennhall, s. 100; jmf Ericsson & Brink Pinto, s. 28 f.

²⁰⁴ Sandwall-Bergström, s. 133.

²⁰⁵ SOU 1947:12, s. 37; jmf SOU 1944:30, s. 12.

²⁰⁶ Sandwall-Bergström, s. 125–128, 161–162.

²⁰⁷ Österlund, s. 81–82.

hur ungdomar kom att leva efter en ”oproportionerligt hög standard” som egentligen inte passade deras livssituation, såsom i motion nr. 95 från 1942.²⁰⁸ Här är det intressant att lyfta in debatten om obligatoriskt ungdomssparande som utspelade sig under 1950-talet, eftersom detta kan ses som ett exempel på vad staten kallar för ”tvång för ungdomens bästa”.²⁰⁹ Om det var för ungdomens eller statens bästa lämnar jag öppet för tolkning, men exemplet aktualiserar hur ett institutionellt förtryck explicit kan te sig när man anser att ungdomen inte lever utefter önskade preferenser.

De många platser jag presenterat, såsom konditorier, restauranger och dansställen, men också biografier och varuhus, är platser som kräver att flickorna har pengar att spendera för att kunna nyttja miljön, vilket inte var en självklarhet för arbetarklassflickorna. När lönen var slut och föräldrar eller vänner inte hade en slant att låna ut, var ofta ett alternativ för flickorna att bli bjudna av en pojke. Men när de inte träffade någon fick de hålla till godo med gatuhörn och parker. Ofta mötte man upp gänget man tillhörde på en specifik plats, såsom Inga gör i *Inga och livet* när hon träffar gänget hon är en del av i Vasaparken varje kväll. Tillvaron ute beskrivs ofta som ganska trist: ”Innerst inne ville Inga inte erkänna att hon vantrivdes med det här hängandet om kvällarna. Alla andra hängde där, och hon fick inget sällskap om hon inte gjorde det hon också. Och vad skulle man göra förresten?”²¹⁰ Gänget blir ett sätt att komma hemifrån och komma undan ensamheten, vilka medlemmarna var spelade mindre roll: ”Men om hon inte gick med gänget, skrattade åt allt vad de gjorde och sa, så var det ingen som ville sällskapa med henne. Och ensam ville hon absolut inte vara.”²¹¹ Enda gången Inga beskrivs besöka biografier, restauranger och dansställen är när hon blir bjuden av kärleken Bigge, något hon går med på trots vetskapen om att Bigges pengar oftast inte var ärligt införtjänade. Det är dessutom inte sällan Ingas syster Elsa är kritisk till både hur Inga spenderar sin fritid på gatorna och till vilka hon väljer att umgås med.²¹²

Att gängbildning och dåligt umgänge är något som sågs som ett ungdomsproblem i samtiden, aktualiseras tydligt i primärmaterialet där personer i flickornas omgivning ofta kommer med förmaningar och är kritiska till flickornas val

²⁰⁸ 1942, motioner i andra kammaren, nr. 95, Kyling m.fl., ”Angående utredning om det allmännas stödande av ungdomsvård och ungdomsarbete”, s. 9.

²⁰⁹ 1957, motion i första kammaren, nr. 376, Bengtson, Andersson & Alvar, ”Angående ett obligatoriskt ungdomssparande”, s. 1.

²¹⁰ Netterström-Jonsson, s. 5.

²¹¹ Netterström-Jonsson, s. 8.

²¹² Netterström-Jonsson, s. 28 ff.

av vänner. Förutom Inga, är detta något som Britt också får kritik för i *Ingen tror på Britt*. Liksom Inga spenderar Britt den lilla fritid hon har ute på gatorna kring sitt kvarter, detta till hennes fosterföräldrars förtret eftersom de anser att hon borde vara hemma och ha hand om barnen och hushållssysslorna. I samma kvarter som Britt bor i håller ett beryktat gäng till, med pojken Loffe som ledare, varvid fosterfadern förmanar Britt: ”Hör du, Britt. Du håller dej ifrån honom! Så mycket du vet det! Får jag bara se dej prata med honom, vrider jag nacken av dej!”²¹³ Men Britt känner sig ensam och trots fosterfaderns hotelser skulle hon gjort vad som helst för att bli en del av gänget. När Loffe plötsligt uppmärksammar Britt och vill att hon ska bli medlem blir hon överlycklig: ”Tänk, att få bli en av dem, att slippa gå ensam och känna sej uttittad och övergiven! Att något så underbart kunde hända henne!”²¹⁴ Gemenskap blir ett sätt att undkomma den vantrivsel som hemmiljön förde med sig.

2.3.2 Flickornas yttre som gränsmarkör och motstånd

Att image och utseende är viktigt för flickorna aktualiseras i samtliga verk ur mitt primärmaterial. När filmen och varuhuset kom blev kläder och smink ett allt viktigare inslag i den nu utvecklade flickkulturen, vilken kom att fungera som en gränsmarkör utåt.²¹⁵ När Berit i *Flickan från landet* sitter på tåget på väg till Stockholm är det framför allt en tanke som fluktuerar i Berits inre: Stockholms-drömmen, att gå från landsflickan till en chic ung raffinerad stadsdam.²¹⁶ Utseendet kom för flickorna att bli ett ställningstagande mot att de inte längre var unga flickor utan istället unga damer, vilket gjorde att de genom smink och kläder försökte se äldre ut än vad de var: ”Pojken såg uppskattande på Berit. – Du ser mycket äldre ut, sa han. Berit tog det som beröm. Det är bara sedan flickorna fyllt tjugo som de vill se yngre ut än de är.”²¹⁷ Att som flicka bära smink blev ett sätt att markera vuxenheten och ett slags motstånd i att försöka komma undan sitt åldersmässiga förtryck som ungdom, men det var också en slags revolt eftersom de vuxna ofta gestaltas som negativa till användandet av smink. Majken i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* använder till exempel rött läppstift, vilket hennes mor ogillar.²¹⁸ Men det är inte bara modern som reagerar på Majkens utseende, utan det gjorde även den vuxna omgivningen som ansåg att så som hon förde sig och de kläder hon bar var som högst opassande:

²¹³ Ulvskog, s. 12.

²¹⁴ Ulvskog, s. 17.

²¹⁵ Wennhall, s. 114.

²¹⁶ Wernström, s. 10, 59.

²¹⁷ Wernström, s. 11.

²¹⁸ Sandwall-Bergström, s. 35.

Hon älskade höga klackar, klänningar som fladdrade och färger som lyste, hon försökte alltid se äldre ut än hon var, och hon hade en stursk rakhet i nacken och en slängighet i gången, som gjorde dåligt intryck på grannarna. Man förargade sig:

- Titta på Oskarssons jänta, sa man, hon tänker visst gå in vid filmen, stackarn! Och Häll som var den som efter vanligheten förargade sig mest, sa att Majken var en sån där typisk slampa som det komme att gå illa för i livet. Det syntes på utanpåskriften, sa han.²¹⁹

Att Majken genom sitt yttre jämförs vid en filmstjärna i negativ bemärkelse är något som det var vanligt att flickor råkade ut för. Filmen sågs nämligen som en skapare av asocialitet, den ledde till att flickorna ville efterlikna de kvinnliga filmstjärnorna, både till utseendet och till sättet. I utredningen från 1945 beskrivs hur flickor efter att ha sett en film på bio började klä sig elegant och uppträda flirtigt. Detta ansågs leda till sexuell upphetsning och vidare till sexuella förlöpningar.²²⁰ Hur en flicka skulle eller inte skulle vårdar sitt yttre och bete sig blir här tydligt. Förhåller sig flickan inte till de utsatta ramarna blir hon avvikande och hennes yttre sägs spegla sexuell lösaktighet. Det fanns, som Hamreby poängterar i sin avhandling, en dominerande och utbredd diskurs om hur flickor är och bör vara. Detta ser vi också i Österlunds flickmatrix där några av de ideala karaktärstyperna som listas är att vara naturlig, enkel och okonstlad, medan att vara uppseendeväckande, tillgjord och fåfång ses som oönskade egenskaper: det handlar om en slags gräns kring måttfullhet.²²¹ Likaså gestaltar citatet ovan vad Hamreby kallar för sexualitetens språk och hur detta också blir en form av maktutövande över flickor. Ett av Hamrebys exempel är ordet slampa, som även är det ord grannen använder för att beskriva Majken. Att använda ett sådant skällsord blir moraliskt fördömande och utövar kontroll över kvinnligt uppförande eftersom de har, såsom Hamreby beskriver det, nedsvärtande och stigmatiserande styrka samt straffande och disciplinerande effekt på flickor.²²²

Ungdomarna emellan är det också viktigt att upprätthålla en viss stil och image, som en gränsmarkör inåt mot ens umgängeskrets.²²³ I *Ingen lugn stund hos Oskarssons* är det den nyvunna vännen Roses utstrålning och utseende som gör intryck på Majken. Roses vackert målade läppar och naglar utstrålar elegans och världsvana, och Rose blir en flicka som Majken själv vill efterlikna: ”Majken insöp med beundran hennes handrörelser och beslöt att nu sedan hon slutat hos Maran och inte behövde stå i

²¹⁹ Sandwall-Bergström, s. 10.

²²⁰ SOU 1945:22, s. 254 ff.

²²¹ Österlund, s. 81 f.

²²² Hamreby, s. 24, 168.

²²³ Wennhall, s. 114.

diskvatten jämt, skulle hon låta sina naglar växa riktigt långa och så måla dem röda. Morsan kunde få säga vad hon ville.”²²⁴ Likaså Inga i *Inga och livet* använder smink innan hon ska ut på kvällarna och träffa kompisar, trots hennes pappas förbud: ”Hon gick in i rummet, speglade sig, pudrade sig och la läppstift på läpparna. Det vågade hon göra öppet nu när inte hennes pappa var hemma.”²²⁵ Kärleksintresset Bigge lägger märke till hur Inga försöker efterlikna de andra flickorna i gänget utseendemässigt, både med smink och kläder, trots att hon till sättet egentligen är mycket olik dem. Inga vill anamma det som de andra flickorna i gänget gör och precis som dem utstråla en vuxenhet lika mycket utåt som inåt gruppen. Trots att Barbro i *Den svarta fläcken* beskrivs som en flicka som inte är vidare intresserad av kläder och smink, är hon väl medveten om vad hon har på sig när hon besöker miljöer som inte hör till de platser som hon besöker till vardags. När vännen Klasse tar med henne till ett elegant konditori som är rena motsatsen till konditori Månen som hon besöker dagligen, blir hon plötsligt medveten om sin klädsel som på grund av den eleganta omgivningen känns genant enkel.²²⁶

När det kommer till flickorna handlar det inte bara om att klä sig rätt och använda smink, det handlar också om ett helhetsintryck, en image utåt som utstrålar världsvana och vuxenhet. Detta ser vi ett exempel på när Barbro i *Den svarta fläcken* stöter på den tidigare klasskamraten Svea som beskrivs komma ”rödmålad och nypermanentad småtrippande nedför backen på höga styltklackar” och som genast börjar prata om de kavaljerer hon har sällskap med, samtidigt som hon låtsas vara uttråkad över alla pojkarnas svärmeri.²²⁷ Att bli utbjuden och sällskapa med kavaljerer ute på stan var ett vuxet beteende och blev därför ytterligare ett sätt att markera att man lämnat barndomen bakom sig. Likaså flickan Gull-Britt i *Inga och livet*, som beskrivs som gängets primadonna: ”en lång, blond, kraftig flicka, aldrig svarslös, hård i replik och tal, men uppvaktad av alla pojkarna och avundad av alla flickorna”, har ett beteende och yttre som utstrålar världsvana och som gör att hon verkade mer fullvuxen än de andra flickorna.²²⁸ Något som flickorna också anammar som en del av sin image är att röka cigaretter. Detta är något som Majkens vän Rose ständigt ses göra i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* och något som Inga i *Inga och livet* poängterar är en del av att vara en medlem i gänget och något som alla flickor gör förutom hon själv: ”Ibland undrade hon hur länge hon skulle kunna neka till det där blosset, som grabbarna alltid retades med henne om, hur länge

²²⁴ Sandwall-Bergström, s. 72.

²²⁵ Netterström-Jonsson, s. 23.

²²⁶ Kullman, s. 115.

²²⁷ Kullman, s. 47.

²²⁸ Netterström-Jonsson, s. 30.

hon skulle kunna få dem att tro att hon tyckte det smakade illa.”²²⁹ Cigaretter blev både en del av ungdomskulturen, ett trots i och med ogillandet från vuxnas håll och ett sätt att markera en vuxenhet. Att väldigt många flickor under 1940- och 1950-talet rökte syns inte minst i att det i samtidens ungdomsdebatt sågs som ett uttalat problem.²³⁰

När Wistisen undersöker efterkrigstidens flickkonsumtion lägger hon ett stort fokus vid kläder och smink och hur detta kan gestalta en mognadsprocess, men också en slags övergångsrit. Utseendet, men också uppträdandet, blir för flickor något som de kan forma själv och förändra, vilket går hand i hand med Beauvoirs tanke om att man inte föds till kvinna, man blir det.²³¹ När Wistisen tittar på Majken i uppföljaren *Allting händer hos Oskarssons* poängterar hon hur flickor kan passa in inom normen via sitt utseende genom att anpassa sitt yttre. En klassresa för en flicka framställs som relativt enkel att uppnå: ”En rosa sidenblus är nästintill allt Majken behöver för att passera som medelklass.”²³² Detta är som påvisat något som Majken redan tar sig för i *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons*, men jag har också presenterat hur detta verkar vara ett genomgående tema i primärmaterialet – flickor formar sitt yttre och uppträdande efter medelklassvärderingar eftersom det kan fungera klassöverskridande och fungerar som ett aktivt motstånd mot deras förtryckta subjektsposition. Skeggs har i sitt verk forskat om arbetarklasskvinnor och understryker att dessa kvinnor alltid mäter sig mot andra, mot medel- eller överklassen, vilket resulterar i att arbetarklasskvinnan både av sig själv och av andra alltid ses som avvikande. Detta gör, liksom Skeggs poängterar, att klass präglar subjektivitetsproduktionen. Precis som Wistisen påpekar kan flickor via sitt yttre ge sken av en klassresa, men som Skeggs understryker lyckas försöken i realiteten sällan. Flickor och kvinnor kan skaffa sig kulturellt kapital, men de saknar makten att omvandla detta till symboliskt kapital. Liksom Wistisen poängterar är utseende och uppträdande ett sätt att passa in, men det genererar enligt min uppfattning snarare en klassöverskridande effekt än en reell klassresa. Med detta menar jag att den klassöverskridande effekten är antingen tillfällig, det vill säga att den är tidsbestämd, såsom hur ett billån kan fungera klassöverskridande så länge ungdomarna befinner sig i bilen, men när de stiger ur avtar effekten. Eller fungerar den klassöverskridande

²²⁹ Sandwall-Bergström, s. 125; Netterström-Jonsson, s. 8.

²³⁰ 1958, motion i andra kammaren, nr. B249, Nilsson, ”Angående Tobaksmonopolets offentliga reklam m.m.”, s. 14.

²³¹ Wistisen, s. 102–103, 112.

²³² Wistisen, s. 113.

effekten enbart utifrån specifika aspekter: Majken må utseendemässigt framstå som att hon kommer från medelklassen, men hon tillhör den inte och tar inte del av den högre klassens privilegier, mer än hur hon bemöts ute på gatan. Skeggs framhåller vidare i sitt verk hur kroppen för arbetarklasskvinnorna är deras främsta medel att överskrida sin klassposition: det är genom utseende och uppträdande de kan ge sken av att tillhöra en annan klass.²³³ Detta ger Majken exempel på: hon ger sken av att tillhöra medelklassen vilket genererar en klassöverskridande effekt. Att ett stort fokus på detta vis läggs vid klass i denna uppsats är helt enkelt för att kön och klass inte går att skilja på varandra: ”Kvinnorna ser aldrig sig själva som enbart kvinnor; de läser sig alltid genom klass. Detta framgår tydligt av deras önskan att passera.”²³⁴

2.3.3 Ungdomskulturens funktion som normöverskridande

Förutom att flickor använde smink och kläder för att se äldre ut som ett sätt markera att de passerat barndomen, går det också att koppla till att utgöra sig tillhöra en specifik ungdomskultur. Ungdomskulturer i sig kan ses som ett sätt att utöva motstånd mot de vuxnas förtryck och kontroll genom hur ungdomar på grund av sin förtryckta position skapar alternativa kulturella mönster vilka ofta inte är en del av rådande samhällsnormer. Att skapa egna föreningar och klubbar blev därför för ungdomarna en möjlighet att förhålla sig mer fritt till det sociala och kulturella normeringstrycket.²³⁵ Detta ser vi exempel på i *Flickan från landet* genom klubben Spectrum: ” – Dom har en klubb, förklarade Bengt. En massa konstiga typer som målar och skriver mystiska dikter. Hans är också så där lattjo. Det är därför han har manchesterkavaj, det har dom nästan allihopa.”²³⁶ Här är det tydligt att alla medlemmar i Spectrum anammat en speciell stil som utger att de alla tillhör samma ungdomsklubb. Klubben beskrivs vidare som en plats som går emot rådande könsmaktsordning. När Berit poängterar att en flicka kan göra allt som en pojke kan, berättar vännen Hans att det just är sådana ämnen de diskuterar på klubben – samtalsämnena kretsar kring ungdomens situation.²³⁷ Klubben i sig är belägen i en källarlokal och fungerar som både ett konditori och dansställe för ungdomarna. Klädseln beskrivs av Berit som originell. Pojkarna hade skägg och

²³³ Beverley Skeggs, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, 4 tr., Daidalos, Göteborg, 2020, s. 119–121, 136.

²³⁴ Skeggs, s. 147.

²³⁵ Wennhall, s. 91, 129.

²³⁶ Wernström, s. 86.

²³⁷ Wernström, s. 101.

bar polotröjor eller svarta skjortor utan slips, medan flickorna hade rutiga eller svarta långbyxor och kortklippt eller långt, rakt hår.²³⁸

Tydligt är att det rör sig om en väldigt specifik ungdomskultur som genom att anamma en specifik stil kan bryta sig loss både från både barndomen och vuxenvärlden. De skapar sig en plats bortom samhällets rådande normer och diskuterar sådant som enligt ungdomen är ungdomsproblem, inte de problem som vuxna tillskrivit ungdomen: ”De vuxnas tal om sin ’erfarenhet’ var bluff – de hade allihop glömt hur det var att stå på gränsen mellan två världar: barnens och de vuxnas.”²³⁹ Ungdomarna på Spectrum diskuterar vidare hur de som ungdomar är på en plats i livet där de ser problem och ser världen på ett sätt som vuxna med sina vanor inte kan: ”Vi funderar över det vi ser, vi märker på vårt tafatta sätt att mycket är galet och borde ändras. Men innan vi har hunnit göra något, har vi vant oss, vi också, och så har vi blivit vuxna och slutat tänka eller kommit underfund med att det inte nyttade något till.”²⁴⁰ Här aktualiseras den metafor som genomsyrar Trites koncept – *Do I dare disturb the Universe?*: nämligen hur ungdomar undrar om de bör eller om de ens kan påverka världen de lever i, det vill säga, det är en fråga om makt och det förtryck som deras subjektsposition som ungdomar genererar.²⁴¹ Ungdomarna på Spectrum är en tydlig gestaltning av hur ungdomar är medvetna om sociala institutioner i samhället, de ser problem och längtar efter förändringar, men likväl är de medvetna om att mognadsprocessen i att övergå från ungdom till vuxen också innefattar att acceptera dessa maktstrukturer och sin egen position i samhället.

2.3.4 Maskulinitet skapar frihet

Förutom att flickor anammade en specifik stil för att skapa sig makt och utöva motstånd, kan man även se detta i hur flickor kan skapa sig större frihet och mer makt genom att anamma ett mer maskulint förhållningssätt och utseende. Caponegro gestaltar i sin artikel flickan som *tomboy* och hur maskulinitet för dessa flickor kom att skapa handlingsutrymme.²⁴² Samma tanke går att återfinna hos Österlund som också presenterar en bild av pojkflickan och understryker att ett aktivt anammande av maskulina drag kan ses som attraktivt hos flickor eftersom det genererar större makt och rörelsefrihet.²⁴³ Även fast vi inte ser några explicita

²³⁸ Wernström, s. 108.

²³⁹ Wernström, s. 111.

²⁴⁰ Wernström, s. 112.

²⁴¹ Trites, s. 1.

²⁴² Caponegro, s. 320 f.

²⁴³ Österlund, s. 79.

pojkflickor i primärmaterialet, är både Berit i *Flickan från landet* och Barbro i *Den svarta fläcken* två flickor som gestaltas med mer maskulina drag, både till utseendet och sättet. Berit är en flicka som vuxit upp på landet och har hjälpt till på familjegården tillsammans med sina bröder. Hon är dessutom intresserad av motorcyklar och van vid att köra dem. Detta har lett till att Berit är självsäker och van vid att umgås med pojkar, och av pojkarna hon träffar i Stockholm behandlas hon genom sin självsäkerhet och deras många gemensamma intressen som en jämlike, i kontrast till övriga flickor i gemenskapen.²⁴⁴ Wistisen har i sin avhandling tittat närmare på flickors gestaltning i koppling till fordon och poängterar att när en flicka kör själv signalerar det ett uppror mot konventionen: ”Motorcykelns maskulina kodning används för att porträttera kvinnlig emancipation.”²⁴⁵ När flickan kör fordonet själv går hon över gränsen till den manliga sfären vilket genererar större handlingsfrihet. Berit är också snabb med att anamma en mer pojkaktig stil när hon kommer till staden. Redan andra dagen införskaffar hon sig långbyxor och hon drömmer om att permanenta håret och klippa det kort.²⁴⁶ Barbro i *Den svarta fläcken* beskrivs direkt som en flicka som anammat ett pojkaktigt yttre:

Hon var inte en flicka som folk vände sig om för att se på en extra gång – vare sig för utseendets eller klädselns skull. Hon såg enkel ut – nästan alldaglig – med ett brett ansikte med en smula tunga drag; höga kindknotor och bred panna, och hon klädde sig enkelt; helst i rödrutiga skotska tyger som gav henne ett käckt och pojkaktigt drag.²⁴⁷

Barbro ställs snabbt i kontrast till de andra flickorna i hennes umgängeskrets, som sminkar sig, använder klackar och vars fritid verkar kretsa kring att bli utbjuden av pojkarna på Söder. Detta medan Barbro spenderar sin fritid med att studera och umgås med sin bror och deras gemensamma manliga vänner.²⁴⁸ Även fast brodern och gänget ofta anspelar på Barbros kön när hon uttrycker någon form av förnuft och samvete, är hon i övrigt deras jämlike. Genom att både Berit och Barbro behandlas som jämlikar av deras manliga kamrater får de också större frihet och makt. I sina respektive gäng innehar de inte bara rollen som åskådare, vilket ofta är hur flickor framställs i gruppen, utan de innehar större handlingsmöjligheter. När kompisarna Bengt och Jan i *Flickan från landet* börjar bråka och det är på väg att eskalera till ett slagsmål avbryter Berit prompt pojkarna, och hennes överraskande säkerhet gör dem osäkra. Det är

²⁴⁴ Wernström, s. 40, 50.

²⁴⁵ Wistisen, s. 131.

²⁴⁶ Wernström, s. 50, 55.

²⁴⁷ Kullman, s. 14.

²⁴⁸ Kullman, s. 47, 102–105.

också Berit som hårt sätter Jan på plats, både för hans odrägliga uppträdande och för att han tänkt begå brott genom att låna en bil, vilket hon lyckas med genom att Jan hyser respekt för henne som för en jämlike.²⁴⁹ En liknande situation syns även i *Den svarta fläcken* genom hur det är Barbro som lyckas frigöra hela gänget från den brottsliga banan trots att det till en början ses som nästintill omöjligt.²⁵⁰

2.3.5 Kriminella handlingar som motstånd

Att det fanns en oro för gängbildning och ligor i samtiden är tydligt. Hauge har i sitt verk tittat närmare på kriminella delkulturer. Dessa tar sig ofta formen av en liga genom hur den kriminella delkultur består av specifika kunskaper och normer, är begränsad till att omfatta vissa kamratgrupper och den leder till att medlemmarna har lättare för att begå kriminella handlingar jämfört med om de inte tillhört gruppen. När ungdomars förhållande går från familj till gemenskap under ungdomsperioden ökar vikten av att bli accepterad av de man umgås med. Hauge anser att behovet av att bli accepterad kan leda till att lagöverträdelse blir acceptabla handlingsalternativ för att passa in och vara en del av gemenskapen. Medlemmarna i gänget eller ligan står oftast inför gemensamma problem som kan ses som olösliga i den existerande kulturen, såsom arbetarklassungdomens förtryckta subjektposition. Arbetarklassungdomarna lever i ett samhälle där medelklassvärderingar dominerar och lösningen blir att anamma dessa och på så sätt vinna framgång, antingen på konventionell eller kriminell väg.²⁵¹ När föraktet och känslan av hopplöshet och orättvisa blir för stor för den konventionella vägen, blir ett sätt att utöva motstånd mot förtrycket att begå kriminella handlingar.

Att det inte fanns mycket att sysselsätta sig med ute på gatorna när man saknade pengar är något som är begripligt, men det var också på gatorna som både flickor och pojkar konstant bevittnade något som både imponerade och lockade dem, men som de inte hade tillgång till: fordon och framför allt bilar.²⁵² Den så kallade billånsepidemin var ett av 1940-talets och 1950-talets största ungdomsproblem och är ett tema som berörs i fyra av fem böcker ur primärmaterialet.²⁵³ Billån framställs som något som förde med sig både spänning, fart och äventyr. I motion nr. 165 från 1957 beskrivs hur

²⁴⁹ Wernström, s. 31, 128–130.

²⁵⁰ Kullman, s. 147 ff.

²⁵¹ Ragnar Hauge, *Kriminalitet som ungdomsfenomen*, 2. uppl., Aldus/Bonnier, Stockholm, 1976, s. 23–24, 31–35, 38–40, 50.

²⁵² Jmf Wistisen, s. 130. Wistisen beskriver i sin avhandling att bilarna för arbetarklassungdomarna var både en dröm och provokation.

²⁵³ I *Den svarta fläcken* lånar Barbros gäng bilar flera gånger, i *Inga och livet* deltar Inga ovetandes i ett billån, i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* är det Majkens yngre bror Sverre som lånar en bil och sedan åker fast och i *Flickan från landet* lånar Berits syssling Jan en motorcykel och stoppas av Berit från att stjäla en bil.

billån i samtiden är både ett stort problem och en samhällsfara, både för ungdomarna och omgivningen. Vidare uttrycks det i motionen hur billånsepidemin lett till minskad respekt för lag och ordning inom *vissa* samhällsgrupper – ett uttalande som även här visar det gömda klassperspektivet i ungdomsdebatten. Billånen framställs bottna i ”ett utslag av obetänksamhet och äventyrlust.”²⁵⁴ I *Den svarta fläcken* väljer Barbro att åka med i bilen som vännerna sitter i, trots att hon förstår att bilen är lånad: ”Hon böjde sig ner och dök in samtidigt som hon skälvde till av spänning – av äventyrlust.”²⁵⁵ Den flotta bilens inre gav Barbro känslan av en annan värld som var mjuk, skön och lyxig, helt avskild från den obekväma yttre världen som hon är van vid. Billånet blir därför ett sätt att tillfälligt ta del av något som ses som en helt annan värld, något som arbetarklassungdomarna är utestängda från. Likaså i *Inga och livet* åker Inga och kärleken Bigge i en lånad bil efter en fest, något som skapar en känsla hos ungdomarna som annars är dem obekant: ”Ingas hela yrsel och illamående hade gått bort, nu kände hon bara en intensiv glädje. Det här var livet: spänning, fart och äventyr. – Fortare, fortare, uppmanade hon Bigge, medan hennes ögon lyste av förtjusning.”²⁵⁶

I *Flickan från landet* förekommer illegala lån av både motorcyklar och bilar, något som medelklassflickan Berit starkt motsätter sig och anser är ren stöld, oavsett om de lämnar tillbaka fordonet i samma skick som när de hittade det. Men Berits situation är en annan än arbetarklassflickornas. Hon är uppväxt med att ha tillgång till fordon och även i Stockholm får Berit direkt möjlighet att köra motorcykel genom att låna kompisen Bengts. Det ter sig inte för henne heller omöjligt att införskaffa sig en egen.²⁵⁷ För Berit är billån bara ren stöld, för arbetarklassflickorna blir det ett sätt att tillfälligt ta del av en annan värld, samtidigt som det blir ett sätt att göra motstånd mot förtrycket de genom sin klass utsätts för. De kan köra eller åka bil precis som alla andra, billånet blir klassöverskridande. Precis som dyra restaurangbesök, fina kläder och att ha råd att sitta vid ett bord på ett dansställe är även fordon något som gav ungdomen status. Genom billån kunde arbetarklassflickorna helt enkelt få smak av en annan tillvaro än den de var en del av.

I *Ingen lugn stund hos Oskarssons* flyttar Majken ihop med väninnan Rose och hennes kusin Elly. Både Majken och Elly är helt ovetandes om att Rose egentligen inte alls hyr lägenheten de bor i utan har brutit sig in och att de tre nu bor där olagligt. Trots detta kräver

²⁵⁴ 1957, motion i första kammaren, nr. 165, Nilsson, Yngve, m. fl, ”Om skärpta åtgärder mot bilstölder”, s. 2.

²⁵⁵ Kullman, s. 55.

²⁵⁶ Netterström-Jonsson, s. 65.

²⁵⁷ Wernström, s. 40, 103, 126.

Rose flickorna på pengar som hyra varje månad, fast hon själv inte betalar någon. Rose till och med säljer av möblerna som finns i lägenheten och för pengarna lever de tre flickorna flott med dyr restaurangmat, alkohol och långa shoppingturer.²⁵⁸ Rose, som vill leva i ett flott och modernt hem, beställer hem möbler på avbetalning och lyckas charma en ung man på möbelföretaget att bli ansvarig för köpet med baktanken att hon helt enkelt kan strunta i att betala av möblerna: ”Killen jag känner i affären lägger nog ut så länge. Det är han förresten så illa tvungen till, för annars blir han ju fast för tjänstefel”²⁵⁹ Rose är på detta vis den enda flickan i materialet som beskrivs som en äkta förbryterska.²⁶⁰ Hennes försök till att leva ett liv som egentligen är henne övermäktigt blir Rose sätt att försöka sätta sig emot sin intersektionella subjektsposition som en flicka från arbetarklassen som inte bara längtar efter en bättre tillvaro, utan ett flott liv fyllt av spänning. Rose är den enda flickan i primärmaterialet som helt saknar de ideala karaktärsdrag som en duktig flicka innehar enligt Österlunds flickmatris och blir därav det enda tydliga exemplet på en genomgående dålig flicka som avviker från normen om hur en flicka bör vara. Hon är också den enda flickan som utan influenser av pojkar väljer att aktivt begå mer omfattande brottslighet.²⁶¹ Detta kan ställas mot hur man vanligtvis målade upp dåliga flickor. I motion nr. 132 från 1956 framställs flickor mer som en aggressiv påhejare som hetsar pojkarna till brott endast för *spänningens* skull, detta i stället för en flicka som begår brotten själv som ett *motstånd* mot det förtryck hon utstår.²⁶²

Som nämnts under avsnittet om hemmet bryter sig Barbro, hennes bror Daniel, och de övriga i gänget i *Den svarta fläcken* in i en sommarvilla som de i ett raseri vandaliserar som ett motstånd mot det förtryck och den hopplöshet inför framtiden som deras position som låg arbetarklass försatt dem i. Desperationen driver dem till att finna en njutning i att ge villaägaren en läxa, att låta honom smaka på samma medicin.²⁶³ Men Barbro ångrar snabbt den brottsliga handlingen, hon vill bli ren, bli fri, göra bot, och det slutar med att det är Barbro själv som får lära sig en läxa i att inte drömma så mycket om ett annorlunda liv.²⁶⁴ Ett liknande fall ser vi i *Ingen tror på*

²⁵⁸ Sandwall-Bergström, s. 126–129, 161–162, 172.

²⁵⁹ Sandwall-Bergström, s. 113.

²⁶⁰ Jmf Alfvén-Eriksson, s. 98 f. Alfvén-Eriksson har i sin avhandling om brottslingar i ungdomslitteratur gjort en mer ingående analys av vilken typ av brottsling Rose är.

²⁶¹ Österlund, s. 63–71, 78–82.

²⁶² 1956, motion i första kammaren, nr. 132, Svenson m.fl., ”Om utredning av vissa ungdomsfrågor”, s. 15.

²⁶³ Kullman, s. 83–87.

²⁶⁴ Kullman, s. 172.

Britt, där Britt deltar i sitt gängs inbrott i en sommarvilla som de sedan huserar fritt i och vandaliserar. Britt framställs dock genomgående som en tafatt och förvirrad flicka vars enda önskan är gemenskap och samhörighet. Detta medan resterande av gänget kan ses drabbas av samma hopplöshet och desperation inför deras levnadsförhållanden som ungdomarna vi möter i *Den svarta fläcken*. Även i början av *Ingen tror på Britt* målas bilden upp av en ungdom som brutit sig in och tillfälligt lever ett flott liv i en bortrest ägares hus.²⁶⁵ Att bryta sig in och tillfälligt byta ut sin livsstil, eller i raseri vandalisera de fina husen, blir ett sätt att göra motstånd mot det förtryck som arbetarklassungdomen utsätts för. De lever under vad som beskrivs som ”icke människovärdiga förhållanden” i en motion från 1950, medan det känns som att alla andra har allt som arbetarklassungdomarna önskar sig.²⁶⁶ Att bryta sig in och ta del av det bättre livet, eller se till att förstöra så att de som har det bättre ställt får smaka på arbetarungdomens förtvivlan, blir därför ett motstånd i svar mot förtrycket.

I utredningen om ungdomsbrottslighet från 1959 diskuteras just fenomenet rörande gänget och ligan och hur man som grupp skapar egna normer för vad som är accepterat, som exempelvis att då bryta sig in i ett hus, vandalisera och förstöra.²⁶⁷ Att gäng eller ligor begår brottsliga handlingar behövde inte alltid förklaras ur vinningslystnad enligt utredningen, utan kunde ses som ett uttryck för ”en snedvriden längtan efter gemenskap.”²⁶⁸ I Britts fall från *Ingen tror på Britt* har Britt inget intresse alls i de illegala handlingarna som är en del av ligans gemenskap, men hon deltar likväl på grund av rädslan att mista gemenskapen och bli ensam igen. Hon letar helt enkelt efter acceptans och att ses som en fullvärdig medlem.²⁶⁹

2.3.6 Flickornas sexualitet

Bilden av protagonisterna i koppling till kärlek, förhållande och sex skiljer sig åt i mitt primärmaterial, men hur omgivningen ser på flickorna i koppling till dessa aspekter ter sig likartat. I *Den svarta fläcken* beskrivs Barbro ofta vara ute sent med pojkar och detta må inte vara något vi idag höjer ögonbrynen åt, men som tidigare poängterats kunde det under 1940- och 1950-talet räcka att en flicka var ute sent om kvällarna eller umgicks med pojkar själv för att hon skulle ses som så pass vanartig att hon skickades till ett skyddshem. Inte minst aktualiseras detta när utredningen från 1959 diskuterar fenomenet utespring.²⁷⁰ Barbro själv

²⁶⁵ Ulvskog, s. 11, 20 ff.

²⁶⁶ 1950, motion nr. 419, s. 1.

²⁶⁷ SOU 1959:37, s. 29.

²⁶⁸ 1959, motion i andra kammaren, nr. 175, Helén & Wedén, ”Om inrättande av professurer inom rättssociologiens område”, s. 3.

²⁶⁹ Ulvskog, s. 20 ff.

²⁷⁰ SOU 1959:37, s. 209.

beskriver sig som ointresserad av kärlek, trots att hon vet att vännen Klasse är intresserad av henne. Barbro är ingen flicka vars mål i livet är giftermål och barn, utan hon beskriver i stället en längtan efter att bli något:

Om ett par år skulle jag kunna gifta mig med honom, tänkte Barbro. Han är skötsam, arbetsam och sparsam – han har säkert lagt undan en hel del under de här två åren. Han skulle med glädje vilja gifta sig med mig. Men han är så trög, så orörlig, så långsam i tanken, så oromantisk. Nej, jag skall inte gifta mig på många år ännu. Jag kan flytta hemifrån ändå – skapa mig ett eget hem, en egen lya – skapa mig en framtid, bli något – fast jag inte riktigt vet vad – än så länge.²⁷¹

Detta skiljer sig ganska markant från hur man ofta såg på flickor och deras sysselsättning i samtiden. Åren mellan skolgång och giftermål beskrivs, som tidigare presenterat under avsnittet om arbete och utbildning, ofta som ett övergångsskede, en tid då flickan arbetar men endast i väntan på giftermål och barn. Vad flickor arbetade med eller vad de önskade sig bli sågs därför med mindre intresse i jämförelse med pojkarna, just eftersom det bara var tillfälligt och något de förväntades ge upp när de gifte sig.²⁷²

I *Flickan från landet* har inte Berit heller något eget kärleksintresse, även fast hon går ut med vännen Bengt och blir utbjuden av andra pojkar. Men när fastern Helny anser att grannflickan och den nyvunna vännen Mio är opassande på grund av sitt öppna och nära förhållande med Berits vän Hans, tar Berit paret i försvar. Faster Helny anser att det är opassande att en sjuuttonårig flicka har stadigt sällskap, att de syns tillsammans ensamma, dagar som kvällar, varvid Berit poängterar att det är för att de tycker om varandra, men fastern gav sig inte:

– Det kanske dom tror. Men för det behöver man inte uppträda opassande.

– Men vad har dom då gjort?

Fröken Helny kände Berits motstånd. Det låg spänning i luften. För att avsluta diskussionen sa fröken Helny:

- Dom är för unga.

Berit insåg att det vore förståndigast att tåga nu, men hon kunde inte. Hon sa alltid ett ord för mycket.

– Men det kan väl inte vara opassande att vara ung?²⁷³

²⁷¹ Kullman, s. 106.

²⁷² SOU 1951:41, s. 30–31, 71.

²⁷³ Wernström, s. 90.

Att en flicka är ute själv med en pojke, speciellt på kvällen, är något som fastern mer än en gång visar att hon motsätter sig. Efter att Berit varit på bio med vännen Bengt blir hon hemskjutsad av honom på hans motorcykel, vilket fastern ser från fönstret när Bengt släpper av Barbro utanför porten: ”Nu var fröken Helny skakad i sitt innersta. Att se Berit tillsammans med en av dessa... dessa skinnknuttar! Det var att bevittna ett förräderi utan like.”²⁷⁴ När Berit kommer in i lägenheten märker hon inte av fasterns ilska och berättar utan eftertanke att hon varit på bio med en pojke och blivit hemskjutsad på hans motorcykel. Medan Berit inte ser något fel i det, tycker fastern att det är högst opassande, liksom väldigt många andra vuxna under denna tid. Det räckte alltså med detta beteende för att en flicka skulle ses som opassande och vanartig, pojkar å andra sidan sågs inte som vanartiga när de på kvällen skjutsade hem en flicka.

Det enda verk ur mitt primärmaterial som explicit berör ett intimt förhållande och tankar om sex är *Inga och livet*. När den karismatiske och stilige Bigge plötsligt intresserar sig för Inga är det som om en dröm som går i uppfyllelse: ”Bigge, alla pojkars idol och alla flickors svärmeri gick här bredvid henne, Inga, och verkade som han tyckte det var roligt.”²⁷⁵ Varje kväll följer Bigge med in i Ingas trapphus och varje kväll är Inga alltid hemskt rädd att någon ska höra eller se dem.²⁷⁶ Detta visar på flickors rädsla inför att bli ertappade ensamma med en pojke eftersom det går emot ramarna för flickors sexualitet.²⁷⁷ Inga känner dessutom en rädsla inför Bigge: ”Ibland blev hon riktigt rädd när han tog i henne, han hade ett sätt att smeka henne som liksom gjorde henne motståndslös, utelämnade henne.”²⁷⁸ Inga är helt övertygad om att hennes åtrå för Bigge är fel vilket skrämmer henne. När Bigge efterhand begär mer och mer intimitet av Inga vågar hon därför inte ge efter för sina känslor: ”Innerst inne var det någonting som höll henne tillbaka, som gjorde att hon alltid sa nej till Bigges övertalningar och böner. Han försäkrade henne gång på gång att hon inte behövde vara rädd, men hon visste att det kunde vara farligt... och hon var rädd.”²⁷⁹

När Inga och Bigge går på samma fest bestämmer sig Bigge för att få Inga berusad, eftersom han är väl medveten om att det är enda sättet för att få Inga att ge efter. Efter att Inga blivit påverkad av alkoholen stjälar Bigge till Inga ovetandes en bil och efter åkturen uttrycker

²⁷⁴ Wernström, s. 43.

²⁷⁵ Netterström-Jonsson, s. 24.

²⁷⁶ Netterström-Jonsson, s. 26 f.

²⁷⁷ Jmf Trites, s. 85. Trites poängterar att gestaltningen av sex som farligt är ett återkommande ideologiskt budskap om sexualitet i ungdomslitteratur. Ungdomslitteratur har på detta vis fungerat som ett ideologiskt verktyg som ska hålla ungdomens sexualdrift i schack.

²⁷⁸ Netterström-Jonsson, s. 32.

²⁷⁹ Netterström-Jonsson, s. 41.

han att Ingas kyssar inte räcker till längre: ” – Å nej, sa Bigge med ett hårt skratt, så lätt släpper jag dej inte, du ska väl betala för åkturen.”²⁸⁰ Detta visar på en stor oro som fanns i samtiden, nämligen att bilarna som pojkar stal blev en plats där ungdomen var oövervakad och därför kunde ha sex.²⁸¹ Likaså visar det på hur flickor sexualiserades och att det dessutom fanns en norm bland unga i att betala med intimitet.²⁸² Kvällens upplevelser och alkoholen i kroppen gör att Inga inte längre är rädd för Bigges antydningar om att ha sex. Hon vill sluta vara barnslig och visa att hon var fullvuxen. Wistisen framhåller att detta speglar en slags initiationsrit genom hur bilen blir en slags övergång, som i det här fallet leder Inga från barndom till vuxenliv.²⁸³ Men paret avbryts av polissirener, Bigge knuffar ut Inga ur bilen och kör i väg från polisen i fartvanvett. Ett vanvett som slutar med Bigges död.

När Inga i slutet av verket ser tillbaka på alla de saker som hon anser gjort henne till en dålig människa lämnar hon minst lika mycket orsak i att hon faktiskt velat ha sex med Bigge. Hennes sexuella åtrå likställs som lika illa som den faktiskt illegala handlingen i att ha stulit en bil: ”jag ville att han skulle kyssa mej – ja, mycket, mycket mer ville jag.”²⁸⁴ Att sex på detta vis är något som för flickor är både farligt och syndigt, och gestaltas som något som förstör unga flickor, är ett återkommande tema i verket.²⁸⁵ Flickan Gull-Britt, som är en del av Ingas gäng, beskrivs som närmast lösaktig av Ingas närmaste vän: ” – Äh, var inte fänig, du förstår väl att Bigge träffar andra också, såna där som Gull-Britt, hårda raffinerade tjejer, som inte säger nej.”²⁸⁶ Likaså uttrycker vännen Pelle hur Bigge utnyttjat Ingas oerfarenhet och försökt förstöra henne och få henne på glid, något som går att koppla både till sex och kriminalitet.²⁸⁷ Att Ingas och omgivningens syn på flickors åtrå och sexualliv gestaltas som något fel och syndigt är inte speciellt förvånande. Flickors och ungdomens sexualliv i sig är något som debatterades ingående i samtidens motioner och utredningar och inte sällan beskrevs det som en sjukdom, såsom hur det i motion nr. 95

²⁸⁰ Netterström-Jonsson, s. 66.

²⁸¹ Wistisen, s. 145.

²⁸² Jmf Wistisen, s. 140.

²⁸³ Wistisen, s. 145; jmf Trites, s. 84. Även Trites poängterar att det är vanligt att sex ses som en övergångsrit från ungdom till vuxen, och blir en markör för att man lämnat barndomen bakom sig.

²⁸⁴ Netterström-Jonsson, s. 97.

²⁸⁵ Jmf Trites, s. 88. Trites framhåller att denna tematik är ett återkommande inslag i ungdomslitteraturen i sig, budskapet från institutionella diskurser antyder att ungdomar inte ska ha sex eller ska känna sig skyldiga om de väljer att ha det, ett budskap som Trites poängterar på oftast finns mellan raderna även när författare väljer att beskriva sex mer öppet.

²⁸⁶ Netterström-Jonsson, s. 42.

²⁸⁷ Netterström-Jonsson, s. 85.

från 1942 beskrivs att åtgärden borde ta sig formen av en *sanering*.²⁸⁸ I kontrast till Inga i *Inga och livet* finns hennes syster Elsa, som blivit förälskad i Hans från Frälsningsarmén. Medan Inga känner en otrygghet gentemot Bigge, känner Elsa en trygghet gentemot Hans, och medan Bigge begär mer och mer intimitet av Inga, stannar Elsa och Hans alltid vid kyssar. Medan Bigge vägrar binda sig vid Inga utan träffar flera flickor vid sidan av, lovar Hans Elsa giftermål och ett tryggt hem.²⁸⁹ Hur ett förhållande för flickor bör utspela sig blir här tydligt – de pojkar man ska ha sällskap med är de som kan leda till äktenskap, likaså är flickors sexualliv något som enbart bör förekomma inom äktenskapets ramar.

3 Sammanfattning och avslutande diskussion

Att flickorna i primärmaterialet hade en tuff levnadssituation i efterkrigstiden Sverige har analysen bekräftat. Genom att dela in analysen i olika miljöer har jag kunnat presentera en helhetsbild av hur flickornas levnadsvillkor i verken gestaltas. Det intersektionella perspektivet analysen igenom har visat på att ju fler skärningspunkter flickorna har hamnat inom vad gäller ålder, kön, klass och sexualitet, desto mer förtryckta blev de av föräldra- auktoriteter och samhällets sociala institutioner. Mina fynd i primärlitteraturen har vidare genom en nyhistorisk analys kunnat bekräftas rent historiskt och relateras till samtida ungdomsproblem genom inhämtningen av historiska källor i form av motioner och utredningar från samma tidsperiod. Både motionerna och utredningarna har även bidragit till att presentera en bredare bild av flickornas situation än den som primärlitteraturen gestaltar, där jag utförligt har kunnat påvisa hur man såg på och tänkte om flickor i efterkrigstidens Sverige. Till sist har jag genom konceptet om makt och förtryck i ungdomslitteratur presenterat hur flickorna förtrycks av både vuxna auktoriteter och av samhällets sociala institutioner, och vilka gensvar på förtrycket som flickorna kommit med.

Att avstampet togs i hemmiljön beror på att samtliga verk ger en bred bild av samtidens trångboddhetsproblematik och den vantrivsel som denna medför. Här visade det sig att samtliga av flickorna från arbetarklassbakgrund gestaltades i undermåliga boende- situationer där alla uttryckte en stark vantrivsel inför hemmet, något som både motioner och utredningar menade på hade en stor påverkan på flickornas liv. Genom brist på utrymme i hemmet var flickorna konstant övervakade av sina föräldrar och kontrollerade genom kritik, förbud och regler. Här blev det tydligt att flickorna genom sin ålder blev behandlade som

²⁸⁸ 1942, motion nr. 95, s. 9.

²⁸⁹ Netterström-Jonsson, s. 57, 82.

vuxna i den bemärkelse att de förväntades arbeta och bidra med sin lön till hemmet, men samtidigt som barn genom hur flickorna blev kontrollerade och inte var fria i sin egen individualitet. Inte ovanligt var det att nya förbud och regler tillkom när en flicka sökte efter frihet och mer handlingsutrymme. Det syns också tydligt hur flickorna genom sitt kön blev förtryckta av sina föräldrar genom hur de var uppfostrade till att vara mycket mer hembundna än pojkarna eftersom de förväntades bidra med hushållsarbete. Motståndet tog här sin form i att tänja på föräldrarnas regler, revoltera mot förbud, hålla sig borta från hemmet eller helt enkelt flytta hemifrån. Förutom att flickorna gjorde motstånd mot föräldraauktoriteter, var det även tydligt att de försökte göra motstånd mot samhällets sociala institutioner, här gestaltat genom en revolt mot klassamhället. Flickorna såg lösningen i antingen en så kallad klassresa genom giftermål, utseende och beteende eller utbildning, men motståndet sågs också aktualiseras genom brottsliga handlingar, där arbetarklassflickans intersektionella subjektposition blir så övermäktig att desperationen och hopplösheten beträffande situationen inte ses ha någon annan utväg. I flera av verken aktualiseras även Trites tanke om hur ungdomar ofta revolterar, misslyckas och tvingas acceptera sin förtryckta situation. Flickorna i primärmaterialet accepterar de institutionella maktstrukturerna i samhället och visar på så sätt att de mognat.

I denna del av analysen problematiserade jag även samtidigt uppfostringsanstalter och hur den nu statliga ungdomsvården kan ses som ett förtryck inte bara genom hur skyddshemmen fungerade som ett straff som på så sätt utövar kontroll över den intagna, utan hur detta också blev en institution som arbetade på individnivå genom att förtrycka och försöka forma flickornas subjektivitet. Likaså problematiserar jag hur de intagna stämplades som skyddshemsflickor och hur detta starkt kom att påverka både deras framtid och synen på den. Som kontrast mot arbetarklassflickornas situation lyfte jag in *Flickan från landet: berättelse för flickor*, som under hela analysens gång har haft rollen att påvisa kontraster. Här ville jag visa på hur flickor från medel- eller överklass fortfarande är förtryckta genom sin ålder och sitt kön. De vuxna gestaltas veta bäst, de kontrollerar genom regler och flickor är oavsett klass alltid förtryckta genom sitt kön och rådande könsmaktsordning. Samtidigt kunde jag påvisa hur annorlunda ett liv ändå kan te sig för en flicka beroende på vilken klass hon tillhör. Bra boende och möjligheten till utbildning skapade en helt annorlunda livssituation. Det var medelklassvärderingar som genomsyrade samhället, där arbetarklassen alltid var avvikande och förtryckt genom sin klass.

Härnäst valde jag att titta närmare på arbete och utbildning. Här presenterades en utförligare beskrivning av *Flickan från landet* för att visa på hur utbildning i sig var en klassfråga, men också hur utbildning, som hade både klass- och köns-sållningsmekanismer, påverkade synen på framtiden väldigt negativt hos arbetarklassungdomen. Medelklassungdomarna har i *Flickan från landet* genom sina möjligheter och föräldrarnas stöd stora drömmar. Arbetarklassflickorna i primärmaterialet är mycket mer vaga med sina framtidsdrömmar. Genom hur de blir mer och mer medvetna om sin intersektionella subjektsposition, blir de också mer medvetna om att det kan te sig omöjligt att leva upp till medelklassvärderingarna i samhället. Flickorna tvingas studera kvällstid medan de dagtid arbetar. Föräldrarna är negativt inställda till utbildning, eftersom det är kostsamt och tar onödig tid från flickorna som de i stället kunde använt till att hjälpa till i hemmet. Arbetena som flickorna innehar är starkt könsbundna, såsom hushållssysslor, kontorsjobb och servicearbeten, och är i mångt om mycket helt enkelt arbeten utan några generella avanceringsmöjligheter. Motståndet här aktualiseras dels i flickornas försök till att få sig en ordentlig utbildning, dels genom att ljuga om sin bakgrund för att få ett bättre arbete. Arbetsplatsen i sig är dock inte heller oproblematiserad för flickorna. Genom sin ålder möter de en sträng hierarkisk värld där de vuxnas ord är lag. Här presenteras också en jämförelse i hur utvecklingen gestaltas för en av flickorna i primärmaterialet, Inga från *Inga och livet*. Inga innehar i verkets början ett kontorsjobb som hon vantrivs med, bara för att i slutet av verket, efter att ha accepterat sin plats i de institutionella maktstrukturerna som finns i samhället, skaffa sig samma jobb, men trivs nu så pass bra att hon känner tacksamhet för sitt arbete och gör gärna mer än vad som krävs av henne. Även här blir Trites koncept om makt och förtryck tydligt: först när ungdomen accepterar sin position i samhället har hen mognat.

Till sist kom den mest omfattande delen av analysen, gatorna, som har fått innefatta allt som rör sig utanför hemmet och arbetsplatsen eller skolan. Först undersöktes de platser där ungdomen samlas. Flickorna i materialet besökte konditorier, biografier, dansställen och restauranger. Detta är platser som för samtidens unga dels blev frizoner från vuxna, dels kunde fungera normöverskridande, där flickor och pojkar kunde röra sig bortom normerna och skapa egna genom ungdomskulturer. Det är just därför som dessa platser gestaltades som problematiska i både motioner och utredningar: de var utanför de vuxnas kontroll och sågs som ett stort ungdomsproblem i samtiden. Även ungdomens konsumtion ansågs problematisk. Att äta ute på restaurang eller betala för ett bord på ett dansställe innebar status för arbetarklassungdomarna, det fungerade klassöverskridande, och om så bara för en kväll fick de testa på att föra sig som medelklassens ungdomar. Därefter lades fokus på mer

flickkulturella aspekter, genom flickornas yttre. Att sminka sig, ha rätt kläder och föra sig på ett visst sätt fungerade både klassöverskridande och som ett utövat motstånd. Flickornas yttre blev på detta vis en gränsmarkör, de var inte längre barn och de ville utstråla vuxenhet och världsvana och göra motstånd mot det förtryck som deras ålder skapade. Samtidigt kunde flickorna alltmer klä sig efter medelklassens mode och det genererade ett motstånd mot klassförtrycket. Detta sågs dock inte med blida ögon av de vuxna, som ansåg att flickor skulle klä sig enkelt. Att som Majken i *Ingen lugn stund hos Oskarssons* klä sig som en filmstjärna sågs snarare av vuxna som ett tecken på sexuell lösaktighet, något som än visar på hur flickor förtrycks genom sitt kön och sin sexualitet. Därefter lyftes ungdomskultur fram som en form av normöverskridande och motstånd genom exemplet med klubben Spectrum i *Flickan från landet*. Detta är en klubb som både aktualiserade hur ungdomskulturen kan gå emot rådande normer och skapa egna beteenden och värderingar, men också den problematiska tiden som en ungdom befinner sig i, mellan barndom och vuxenliv. Här gestaltades tydligt hur ungdomar är medvetna om de sociala institutionerna i samhället, men också deras önskan efter förändring som går emot deras vetskap om att övergången från ungdom till vuxen innefattar att acceptera dessa maktstrukturer i samhället.

Därefter ville jag aktualisera hur ett anammande av maskulinitet kan skapa mer frihet och handlingsutrymme för flickor. Med kopplingar till både Copanegro, Wistisen och Österlund presenterade jag hur maskulina drag gav flickorna i primärmaterialen mer makt gentemot sina manliga bekanta och det skapade dessutom större handlingsfrihet inom gänget. Jag lade också stort fokus vid samtidens ungdomsbrottslighet och presenterade hur jag anser att man kan se detta som ett utövat motstånd mot arbetarklassungdomarnas förtryck. Arbetarklassungdomarna lever i ett samhälle där medelklassvärderingar dominerar vilket skapar stora svårigheter i att leva upp till dessa. Lyckas man inte på konventionell väg, kan föraktet och hopplösheten göra att den enda lösningen man ser är den kriminella vägen. Detta gestaltades genom två vanliga lagöverträdelser för tiden, dels billån som kom att fungera klassöverskridande för ungdomarna, dels inbrott och vandalism som kom att grunda sig i en desperation som den orättvisa som arbetarklassungdomarnas subjektposition har genererat. Även här får *Flickan från landet* inneha rollen som kontrast, genom hur medelklassflickan Berit helt förkastar kriminella handlingar, vilket inte är så konstigt – hon har möjligheter att ta del av det som hennes klass genererar.

Till sist presenterades hur flickornas sexualitet gestaltades genom hur de själva och omgivningen såg på detta. Precis som Hamreby poängterar, var kontrollen över flickornas sexualitet det främsta medlet för att kontrollera flickorna.²⁹⁰ Detta syns tydligt i både motioner och utredningar. Flickor sågs som vanartiga om de var ute sent om kvällarna, umgicks med en pojke ensam eller klädde och förde sig på ett visst sätt. Ramarna för utövandet av deras sexualitet var smala. Det enda verk ur primärmaterialet som explicit berör sex är *Inga och livet* och här gestaltas en väldigt tydlig bild av hur man såg på flickors sexualitet.

Protagonisten Inga är rädd för att bli ertappad ensam med sin kärlek, likaså är hon rädd för den åtrå som hon känner. När hon i verkets slutskede bekänner sina synder, tar hennes önskan om att ha sex lika stor plats som hennes lagförbrytelser. Båda synderna är lika illa – trots att bara den ena är olaglig. Att sex ofta framställs som farligt för flickor och likaså att de ska känna sin syndiga anser Trites är ett återkommande ideologiskt budskap i ungdomslitteratur. Lika vanligt är det att finna denna syn på flickor och sex i både motioner och utredningar.

Som avslutande diskussion vill jag lyfta fram Ohlssons och Swärds tre definitioner av ungdomsproblem.²⁹¹ Genom analysen har jag påvisat att alla tre definitioner finns högst närvarande i primärmaterialet. De första, de *destruktivitetsfokuserande* definitionerna, gestaltas genom våldsamma och destruktiva inslag. Detta ser vi exempel på genom Britt i *Ingen tror på Britt*, som både stjälar och deltar vid ett inbrott i en sommarvilla som sedan vandaliseras. I *Den svarta fläcken* är de våldsamma inslagen billån, inbrott, bråk, vandalism och stöld, där Barbro, om än tillfälligt, gestaltas som en aggressiv och våldsam flicka genom hur hon ensam vandaliserar ett rum i en sommarvilla. Likaså framkommer det hur Inga är med vid ett billån i *Inga och livet*, medan det är Rose som står för bedrägeri och stöld i *Ingen lugn stund hos Oskarssons*. Vad alla dessa flickor har gemensamt är att de alla tillhör arbetarklassen. I *Flickan från landet* deltar medelklassflickan Berit inte i någon illegal handling, tvärtom är hon tydlig med vad hon tycker om brottslighet och hon stoppar aktivt sin syssling Jan som kommer från arbetarklassen från att stjäla en bil.

Därefter kommer de *normlöshetsfokuserade* definitionerna och här är det tydligt att samtliga arbetarklassflickor ses som avvikande när de gör motstånd mot det förtryck de är utsatta för genom sin subjektposition, men också att de ses som avvikande innan de mognat och accepterat sin plats i de sociala maktstrukturerna i samhället. Här känns det av vikt att igen lyfta fram att flickorna, både i primärmaterialet och i samtida motioner och utredningar, hela tiden framställs som mer normbrytande jämfört med pojkar, trots likartat beteende.

²⁹⁰ Hamreby, s. 12.

²⁹¹ Ohlsson & Swärd, s. 17.

Ramarna för hur flickor bör och ska vara är mycket smalare och de förväntas hålla sig inom dessa, medan det för pojkarna är en del av mognadsprocessen att testa gränser. Begår flickor exempelvis en illegal handling begår de inte bara ett brott mot normen om att vi ska förhålla oss till samhällets lagar, utan de begår också ett brott mot flicknormen om hur flickor bör vara, alltså en form av dubbelt normbrott.²⁹² Att flickorna därmed var mer bundna till samhällets normer är tydligt. Utgår man från Österlunds flickmatrix och egenskaperna som där listas, är det tydligt att arbetarklassflickorna i primärmaterialet gestaltas inneha många av oönskade karaktärsdrag som en dålig flicka har, såsom aggressivitet, trotsighet, överlägsenhet, fåfänga, lathet och slarv.²⁹³ När flickorna inser att deras revolt är fel eller inte kommer att leda någonvart, mognar och växer dem, och flera ideala karaktärsdrag syns när de lämnar sin problematiska tid bakom sig, såsom att de fogar eller underkastar sig, är förståndiga, behärskade, hjälpsamma, nitiska, ordentliga och pålitliga. Berit i *Flickan från landet* är till skillnad från övriga protagonister en flicka som är genomgående god, hon innehar dessa ideala karaktärsdrag redan från början. Hon må framställas som något impulsiv när hon uttrycker sig, men verket genom gestaltas Berit alltid som förnuftig, okonstlad, god, omtyckt, hjälpsam, kamratlig, ordentlig och handlingskraftig.

Till sist kommer de *bristfokuserade* definitionerna och det är tydligt att arbetarklassflickorna i primärmaterialet framställs lida brist på viktiga resurser. De lider av trångboddhet och en väldigt dålig boendestandard som påverkar dem både fysiskt och mentalt, de har ont om pengar, både själva och inom familjen, vilket gör att en ordentlig utbildning dagtid inte är en möjlighet och de slussas in på en könsbunden ungdomsarbetsmarknad med arbeten som saknar avanceringsmöjligheter. Likaså gestaltas hur vilsen ungdomen generellt känner sig i den livsperiod som den befinner sig i, de är fria men ändå bundna och står underställda de vuxna. Bristen på inflytande, delaktighet och makt i samhället är stor, vilket klubben Spectrum i *Flickan från landet* gestaltar och är ett perspektiv som Trites även utgår från som grundpelare i sitt koncept om makt och förtryck: kan och bör jag som ungdom påverka världen?²⁹⁴ Något som

²⁹² Se exempelvis SOU 1944:30, s. 194, 197, 200, 204. Jmf Hamreby, s. 175 & Hauge, s. 140–141. Båda problematiserar detta. Hamreby i hur flickors problematiska handlingar sågs inbyggda i personligheten hos flickor, medan pojkars handlande sågs biologiskt baserad, det vill säga, till skillnad från flickorna sågs det som naturligt för pojkar att testa gränser. Hauge anser likartat att förväntningarna på flickor såg annorlunda ut från förväntningar på pojkar och problematiska handlingar var långt mindre acceptabla för flickor.

²⁹³ Österlund, s. 78 ff.

²⁹⁴ Trites, s. 1.

dessa definitioner genom denna applicering bekräftar är hur arbetarklassungdomen är den klass som är i fokus när man diskuterade ungdomsproblem under 1940- och 1950-talet i Sverige – både i ungdomslitteraturen och i samtida motioner och utredningar. Som arbetarklassflicka är man alltid avvikande, både genom åldern, sitt kön, klassen man tillhör och utövandet av sin sexualitet, och ett avvikande beteende bemöts som gestaltat alltid med någon form av förtryck, om det så är ett förtryck från föräldraauktoriteter eller från samhällets sociala institutioner.

4 Käll- och litteraturförteckning

4.1 Primärlitteratur

Kullman, Harry, *Den svarta fläcken*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1949

Netterström-Jonsson, Disa, *Inga och livet*, Bonnier, Stockholm, 1951

Ulvskog, Maj, *Ingen tror på Britt*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1947

Sandwall-Bergström, Martha, *Aldrig en lugn stund hos Oskarssons*, Albert Bonniers, Stockholm, 1953

Wernström, Sven, *Flickan från landet: berättelse för flickor*, B. Wahlström, Stockholm, 1954

4.2 Sekundärlitteratur

Alfvén-Eriksson, Anne-Marie, *Brottslingen - villebråd eller medmänniska?: bilden av brottslingen i svensk barn- och ungdomslitteratur mellan åren 1945 och 1975*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1986

Andersson Vogel, Maria, "Särskilda ungdomshem och vårdkedjor: Om ungdomar, kön, klass och etnicitet", i: *Rapport i Socialt arbete*, nr. 140, 2012

Axelsson, Thom & Qvarsebo, Jonas, *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*, 2 tr., Studentlitteratur, Lund, 2017

Beauvoir, Simone de, *The Second Sex*, översättning av H. M. Parshley, J. Cape, London, 1956

Bjurström, Erling, "Den moderna ungdomspolitiken och ungdomars fritidskulturer", i: *Fritid i ny tid*, Zetterberg, Olle (red.), Sober i samarbete med Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning, Stockholm, 1998

Caponegro, Ramona, "Where the "Bad" Girls Are (Contained): Representations of the 1950s Female Juvenile Delinquent in Children's Literature and Ladies' Home Journal", i: *Children's Literature Association Quarterly*, volym 34, nr. 4, vintern 2009, Johns Hopkins University Press

Cooper, Brittney, "Intersectionality", i: *The Oxford Handbook of Feminist Theory*, Disch, Lisa & Hawkesworth, Mary (red.), Oxford University Press, 2015

- Cwejman, Sabina, ”Tonårsflickors identitet och vänskap”, i: *Ungdom i rörelse: en antologi om ungdomars levnadsvillkor*, Carle, Jan & Hermansson, Hans-Erik (red.), Daidalos i samarbete med Centrum för ungdomsforskning (CUG), Göteborg, 1991
- Crenshaw, Kimberlé, ”From Private Violence to Mass Incarceration: Thinking Intersectionally About Women, Race, and Social Control”, i: *University of Chicago Legal Forum*, vol. 1989, nr. 1, 1989
- Ericsson, Martin & Brink Pinto, Andrés, *Den bråkiga staden: ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm*, Stockholmia förlag, Stockholm, 2019
- Estrada, Felipe, *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem: Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Stockholm, 1999
- Gallagher, Catherine, ”Marxism and the New Historicism”, i: *The New Historicism*, Veese, Harold Aram (red.) Routledge, New York, 1989
- Gallagher, Catherine & Greenblatt, Stephen, *Practicing New Historicism*, University of Chicago Press, Chicago, 2000
- Hamreby, Kerstin, *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: Föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*, institutionen för socialt arbete, nr. 43 2004, Umeå universitet, 2004
- Hauge, Ragnar, *Kriminalitet som ungdomsfenomen*, 2. uppl., Aldus/Bonnier, Stockholm, 1976
- Hedén, Birger, *Individ, våld och klassamhälle: en studie i Harry Kullmans ungdomsböcker*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1983
- Levin, Claes, *Uppfostringsanstalten: om tvång i föräldrars ställe*, Diss. Lunds universitet, Lund, 1998
- Lindblom, Louise, *De besvärliga: skyddshemmets vanartiga flickor*, Lindblom, Göteborg, 2016
- Lykke, Nina, ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen?”, i: *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1, 2003
- Lykke, Nina, ”Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter”, i: *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 2–3, 2005

- Montrose, Louis A., "Professing the Renaissance: The Poetics and Politics of Culture", i: *The New Historicism*, Veenser, Harold Aram (red.) Routledge, New York, 1989
- Ohlsson, Lars B., *Bilden av den "hotfulla ungdomen": om ungdomsproblem och fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser*, Värpinge Ord & text, Lund, 1997
- Ohlsson, Lars B. & Swärd, Hans, *Ungdom som samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 1994
- Ullström, Margaretha, *Folkhemsideologi i svensk ungdomslitteratur: en 1900-talsstudie*, Åbo Akademis förlag, Åbo, 2022
- Reyes, de los Paulina & Mulinari, Diana, *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005
- Sharma, Rajani, "New Historicism: An Intensive Analysis and Appraisal", i: *IRWLE*, vol. 10, nr. 11, juli, 2014
- Shields, Stephanie A., "Gender: An Intersectionality Perspective", i: *Sex Roles*, 59, s. 301-311, 2008.
- Skeggs, Beverley, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, 4 tr., Daidalos, Göteborg, 2020
- Theander, Birgitta, *Älskad och förnekad: flickboken i Sverige 1945–65*, Makadam, Göteborg, 2006
- Trites, Roberta Seelinger, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, University of Iowa Press, Iowa City, 2000
- Veenser, Harold Aram, "Introduction", i: *The New Historicism*, Veenser, Harold Aram (red.), Routledge, New York, 1989
- Wennhall, Johan, *Från djäkne till swingpjatt: om de moderna ungdomskulturernas historia*, Etnologiska institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala, 1994
- Wistisen, Lydia, *Gångtunneln: Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*, Ellerströms förlag, Lund, 2017
- Zahn, Margaret A., Agnew, Robert & Browne, Angela, "Introduction", i: *The Delinquent Girl*, Zahn, Margaret A. (red.), Temple University Press, Philadelphia, 2009

Österlund, Maria, *Förklädda flickor: Könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo Akademis Förlag, Åbo, 2005

4.3 Tryckta källor

4.3.1 Statens offentliga utredningar

Samtliga utredningar är digitalt hämtade från www.lagen.nu under februari-mars 2024

SOU 1944:30, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Med utredning och förslag angående psykisk barn- och ungdomsvård*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande I, Stockholm, 1944

SOU 1945:22, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomen och nöjeslivet*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande del III, Stockholm, 1945

SOU 1947:12, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomens fritidsverksamhet*, Ungdomsvårdskommitténs betänkande del IV, Stockholm, 1947

SOU 1951:41, Justitiedepartementet, Ungdomsvårdskommittén, *Ungdomen möter samhället*, Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande, Stockholm, 1951

SOU 1959:37, Justitiedepartementet, *Ungdomsbrottslighet: Överväganden och förslag av parlamentariska sakkunniga*, Stockholm, 1959

4.3.2 Statliga motioner

Samtliga motioner är digitalt hämtade från www.riksdagen.se under februari-juli 2024

1941, motion i andra kammaren, nr. 125: Hesselgren m.fl., ”Om anslag till bidrag till verksamheten vid s.k. hemgårdar”

1942, Andra kammaren, nr. 17: Hallén & Hedlund, ”Angående återupprättande av kommunernas medinflytande i fråga om nöjeslivets art och omfattning i kommunerna m.m.”

1942, Första kammaren, nr. 19: Andersson & Verner, m.fl., ”Om utredning angående vården om landets ungdom”

1942, motion i andra kammaren, nr. 32, Lindén & Edberg, ”Angående samhällets ungdomsvård”

1942, Andra kammaren, nr. 95: Kyling m.fl., ”Angående utredning om det allmännas stödjande av ungdomsvård och ungdomsarbete”

1945, motion i första kammaren, nr. 194, Sjöström-Bengtsson m.fl., ”Angående rätt för barnavårdsnämnd att i vissa fall vidtaga åtgärder beträffande barn, som fyllt sexton år”

1948, Första kammaren, nr. 3: Schlyter, ”Om utredning angående ändringar i gällande lagstiftning om registrering av brott och förseelser”

1949, Andra kammaren, nr. 149: Nyberg & Wirtén, ”Om åtgärder, som kunna verka befrämjande på vårt folks andliga och moraliska utveckling m.m.”

1949, motion i första kammaren, nr. 181, Norling & Öhman, ”Om åtgärder för förbättrad bostadsförsörjning”

1950, motion i andra kammaren, nr. 419, Lager m.fl., ”Om åtgärder för avhjälpan av bostadsbristen m.m.”

1950, motion i första kammaren, nr. 206: Cassel & Andersson, ”Angående utformningen av den sociala ungdomsvården”

1952, Andra kammaren, nr. 478: Ohlin m.fl., ”Angående dels en utredning om utbildning i praktisk psykologi, dels ock en översyn av föreliggande utredningsmaterial beträffande den framtida ungdomsvården m.m.”

1956, Första kammaren, nr. 132: Svenson m.fl., ”Om utredning av vissa ungdomsfrågor”

1957, Första kammaren, nr. 165: Nilsson, Yngve, m.fl., ”Om skärpta åtgärder mot bilstölder”

1957, Första kammaren, nr. 376: Bengtson, Andersson & Alvar, ”Angående ett obligatoriskt ungdomssparande”

1958, Andra kammaren, nr. B249: Nilsson, ”Angående Tobaksmonopolets offentliga reklam m.m.”

1959, Andra kammaren, nr. 175: Helén & Wedén, ”Om inrättande av professurer inom rättssociologiens område”

1959, Andra kammaren, nr. 448: Hedlund m.fl., ”Angående riktlinjer för ungdomens etiska, moraliska och sociala fostran, m.m.”